

ՏԻՈՆ
Կրօնական Գրական
Բանասիրական

ՊԱՇՏՆԱԿԱՆ ՀԲՏ. ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏԵՐԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ
 ԵՐԶԱՆ 1959

ԼԳ.
 ՏԱՐԻ

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية، أدبية، ثقافية، للغة والبيان

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
 Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		Իրեն
— Հակասութիւններ		193
ԿՐԹՆԱԿԱՆ		
— «Հաւասով խոսովանիմ»	ՇՆՈՐՀԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ	197
— Մեղքեր Խօսով ու Գործով		
— Ապերախտութեան ախտը	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ	201
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
— Սասմայ Մըներ	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	206
— ... Երբ կ'երթան ծոցը լոյսին	ԳԷՈՐԳ. Ս. ՀԻՆԻՎԻՋԵԱՆ	209
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Նահեկացու ստեղծագործութիւնը	Մ. ՄԿՐԵԱՆ	210
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ		
— Թաքաւաց պատմութիւն	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	214
ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ		
— Քրիստոս եւ Եկեղեցեաց Համաշխարհային Խորհուրդը	Թրգմ. ԶԱԻՆՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ Զ.	220
ԳՐԱԽՅԱԿԱՆ		
— «Լիակատար Քերականութիւն Հայոց Լեզուի Համեմատութեամբ 562 Լեզուներին»	ԱՆՈՒՇԱԿԱՆ ՎՐԴ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ	224
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ		
— Բժմահայր	ԳԵՐԵՆԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ	228
ԳԵՐԱԵՄԱՆԻԻ պարտեզ Հայոց	Թրգմ. Լ. Ա. Ա.	232
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Հեռագիրներ		235
— Եկեղեցական-Բեմական		236
— Պատեմական		237
— Երկու Համերգ		239

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան Բաժնեգիրն է՝

բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 20

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Գ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1959

◀ Սեպտեմբեր — Հոկտեմբեր ▶

Թիւ 9-10

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

(ԵՐԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ)

ՀԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ամէնքս ալ, իբրև հայ, համաձայն ենք յայտարարելու համար թէ Հայաստանեայց եկեղեցին է այն միակ Հաստատութիւնը, որուն պէտք է կրթնինք մեր զոյուծիւնը պահպանելու համար գաղթավայրերու մէջ:

Բայց թէ ի՞նչ է Հայաստանեայց եկեղեցին իբրև Հաստատութիւն իր նկարագրով և արժէքով, այս մասին ո՛չ պէտք եղածին պէս նոյնինքն եկեղեցին կը ճանչնանք ինքն իր մէջ և ո՛չ ալ զիրար կը հասկնանք այսօր մեր Մայրենի եկեղեցւոյն վրայ խօսելու ատեն: Օրինակի համար, մեր մէջ կան անձեր և խմբաւորումներ, որոնք կ'ըսեն թէ «կրօնքը խղճի խնդիր մըն է»: Այս կարծիքը կրօնքի մասին՝ միայն հայ ժողովուրդին մէջ չէ որ յայտնուած է առաջին անգամ և կը յայտնուի: Անիկա դուրսէն որդեգրուած կարծիք մըն է, որ այնքան ալ իրաւունք չունէր փայփայուելու մեր մէջ, եթէ այնպէս զիտենք ու կը հաւատանք թէ Հայաստանեայց եկեղեցին, որուն կը կրթնինք մեր զոյուծիւնը պահպանելու համար, ամենէն առաջ և ամենէն վերջը կրօնական Հաստատութիւն մըն է: Անոր մէջ կան նաև անձեր ու խմբաւորումներ, որոնք Հայաստանեայց եկեղեցիով կը հետաքրքրուին, որովհետև անոր վրայ կը տեսնեն և կը կարգան, անշուշտ իրենց հասկցած լեզուով ու եղանակով, ազգային բաներ մը: Այդպիսիներուն խելքով՝ ազգային եկեղեցի մըն է ան, և սակայն անոր կրօնականութիւնը չի հետաքրքրեր զիրենք, և իբրև ազգային Հաստատութիւն անոր կը մօտենան դուրսէն, անոր անունէն և հմայքէն կարգ մը անձնական և խմբակցական շահեր ապահովելու դիտումով, և կամ, շատ շատ պատմական ձրի գնահատանք մը ընելով. սակայն նոյնիսկ իրենց այս կեցուածքը արդարացնելու համար չեն հետաքրքրուիր Հայաստանեայց եկեղեցիի ներքինով: Եւ այս երեւոյթը, որ կը պարզուի այսօր մեր Մայրենի եկեղեցւոյն շուրջ, առաջ կուգայ վտանգաւոր հակասութիւններու շարքէ մը, որոնք իբրև հետևանք տկար և սխալ տրամաբանութեան, ո՛չ միայն պատիւ չեն բերեր իրենց հեղինակներուն, այլ նաև կը փաստեն նոյնիսկ պաշտպանել ուղած դատին:

Օրինակով խօսինք: Եթէ «կրօնքը խղճի խնդիր է» քէզը իրականութիւն մըն է, այն ատեն այսպէս հաւատացողներ պէտք չէ անհանգիստ ընեն անոնց խղճը՝ որոնք իրենց պէս չեն խորհիր, այլ կը հաւատան թէ կրօնքը խղճի խնդիր մը ըլլալէ բոլորովին տարբեր իրականութիւն մըն է մարդկութեան մէջ: Եւ աւելի զգալի ընելու համար իրենց հակասութիւնը, դիտել տանք որ եթէ «կրօնքը խղճի խնդիր է», պէտք չէ որ այդպէս հաւատացողներ անհանգստութեան նշաններ ցոյց տան, երբ եւրոպացի և ամերիկացի միսիոնարներ մտնեն հայ ժողովուրդին մէջ և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զաւակները հրաւիրեն իրենց դաւանանքին, իրենց Եկեղեցիներուն, օգտուելով հայ ժողովուրդին տարազիր, ազգատիր կացութենէն, իբրև խայծ տալով անոնց քիչ մը ապրուստի դիւրութիւն և կեանքի հանգստաւետութիւն: Եւ նոյնիսկ պէտք է որ անտարբեր աչքերով դիտեն եթէ զանուէն այնպիսի հայեր՝ որ պարծենան թէ իրենք որ և է կրօնքի չեն հաւատար, անկրօն ու անհաւատ են, և իրենց այդ հանգամանքով ու յաւակնութիւններով իսկ դեռ հայ անունը կը կրեն և կը խառնուին Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ գործերուն, և իրենց այլանդակութիւններով կը խռովեն Եկեղեցիին խաղաղութիւնը, խանգարելով անոր վարչական գործերը: Դարձեալ, այնպիսիներ պէտք չէ զգածուին որ և է չափով ու կերպով երբ տեսնեն որ հայը, իբրև խղճի խնդիր, իրեն կրօնք կ'ընտրէ հրէութիւնը, իսլամութիւնը կամ ուրիշ որ և է կրօնք: «Կրօնքը խղճի խնդիր է» թարգմտութիւնը հայ ժողովուրդի մէջ, խօսքով, մամուլով, ոճի մըն է պարզապէս. որովհետև կրօնքներու պատմութիւնը ցոյց կուտայ որ կրօնքը տարբեր իրականութիւն մըն է մարդկութեան մէջ. անիկա անհատական խնդիր մը չէ: Առանց քննութեան, առանց գիտութեան, դուրսէն որդեգրուած կարծիք մը չոյել, փայփայել, իւրացնել և քարոզել զայն ամէն առթիւ երբ հայու Եկեղեցւոյն և կրօնքին վրայ է խնդիրը, իմաստակութեանէ աւելի նշանակութիւն մը չունի և կը վտանգէ մեր ժողովուրդին գոյութեան իրաւունքը:

Եթէ կրօնքը խղճի խնդիր մըն է, ո՞վ կը համարձակի արդարացնել Խորհրդային երկիրներու մէջ կրօնքի դէմ ըմբռնուած կեցուածքը և տարուած պայքարը. չէ՞ որ անոնց խելքով ու խղճով, կրօնքը ամբողջի կը նմանի որ կը թմբեցնէ ու կը քնացնէ ժողովուրդները և կը կասեցնէ անոնց յառաջդիմութիւնը, և այս համոզումով է որ անոնք կ'ըսեն. — «Պէտք է վերցնել կրօնքը», և կը գործադրեն իրենց խօսքը, կառավարական ուժով:

Բայց հայ զգացումը, հայ գիտակցութիւնը կը ծառանայ հայու կրօնքին ու Եկեղեցւոյն դէմ տրուած այսպիսի հարուածներուն դէմ, և նոյնիսկ «կրօնքը խղճի խնդիր է» դաւանողներ՝ ամենէն տաք բողոքողները կը պոռթկան Հայ-Եկեղեցին քանդողներուն դէմ: Ասոնք հակասութիւններ են սակայն:

Հակասական է նաև անոնց կարծիքը, որոնք Հայ-Եկեղեցիով կը հետաքրքրուին միայն ազգային արժէք մը ընծայելով անոր: Բայց այդպիսիներ չեն կրնար ճշգրէ այդ ազգային արժէքը և վերլուծել զայն, շօշափելու համար իրենց հակասութիւնը: Այո՛, Հայաստանեայց Եկեղեցին ազգային է, այսինքն՝ հայ ազգին Եկեղեցին է ան. հայ ժողովուրդին կը պատկանի. փոքրիկ ազգի մը՝ որ իր Եկեղեցին գիտէ իր տունը, և իր ընկերային կեանքին կապերով կապուած

է անոր: Բայց Հայոց եկեղեցւոյն ընկերային այս դիրքը շինուած է կրօնքի վրայ, հայ ժողովուրդի կրօնական հաւատքին և համոզումներուն վրայ. որովհետեւ եկեղեցին ամենէն առաջ և ամենէն վեր հոգևոր հաստատութիւն մըն է, կրօնական է. անիկա շինուած է Աւետարանի վրայ, Յիսուս-Քրիստոսի անունով, և եկեղեցւոյն նիւթական շէնքը, ուր ժողովուրդը կը հաւաքուի, արտայայտութիւնն ու մարմնացումն է այդ հաւատքին. ուրիշ խօսքով, նոյնինքն հաւատացեալ ժողովուրդն է եկեղեցին: — Արդ, ո՞ւր է Հայց. եկեղեցւոյ ազգային արժէքը, որո՞նք են անոր հայեցի գիծերը. որովհետեւ Քրիստոնէութիւնը միայն հայ ազգին սեպհական կրօնք մը չէ: Պատասխանենք այս հարցումին:

— Ամենէն առաջ հայ ժողովուրդին արեան զինն է Հայց. եկեղեցին: Հայ ժողովուրդը, սկիզբէն ի վեր, իր արեան գնով, իր ազգային արիւնով, պահած է Քրիստոնէութիւնը իր եկեղեցւոյ մէջ: Հայացուցած է զայն: Ետքը, Հայց. եկեղեցին է որ կերտած է հայ ազգի լեզուին այբուբենքը, մշակած և կոկած է զրական լեզու մը (= զրարարը) և ստեղծագործած է մատենագրութիւն մը. այդ լեզուով հայացուցած է ամենէն առաջ Սուրբ Գիրքը, յետոյ ժամանակի պէտքերուն համաձայն ուրիշ այլալեզու գործեր թարգմանած է հայերէնի: Հայց. եկեղեցւոյ քաղաքակրթիչ ամենէն առաջին և ամենէն մեծ և յաւէտ յիշատակելի ծայառութիւնն է հայ այբուբենին կերտումը և ատոր միջոցաւ ձեռք բերուած արդիւնքները: Հայց. եկեղեցւոյ ազգային խորունկ ազդեանքէն մէկն է հայ կեանքին մէջ, պահպանութիւնը հայ ժողովուրդի ոգւոյն, հայոց պատմութեան զլիւաւոր դրուագներուն: Պէտք է մատնանիշ ընել նաև որ դարերով Հայ եկեղեցին է որ պահեց հայուն դպրոցները և ազգային ու կրօնական գրոշմը գրաւ ժողովուրդին կրթութեան ու զաստիարակութեան վրայ:

Կրնանք մատնանիշ ընել նաև զեղարուեստի այլևայլ ճիւղերուն մէջ Հայց. եկեղեցւոյ կատարած դերը, իրեն ազգային բարձր նշանակութեամբ. վասնզի կարելի է ըսել որ զեղարուեստի հայեցի մշակումն ու զարգացումը իր դազաթնակէտին հասած է կրօնական մարզի ու մթնոլորտի մէջ: Նոյնիսկ հայ ճարտարապետութեան ինքնուրոյն նշանակութիւնը Հայաստանի եկեղեցիներու շէնքերուն վրայ միայն կ'արտափայլի: Աւելորդ է մանրամասնութիւններու մէջ մտնել: Այս բոլորը ազգային են, հայեցի են. այս բոլորը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ պահուած են և կը պահուին, — բայց պէտք չէ անտեսել որ այս բոլորը կրօնական են, այս բոլորը հայ ժողովուրդի բրիստոնէական հաւատքին և զոհաբերութիւններուն արդիւնքն են և յուշարձանները: Հետեաբար անոնք որ հիմա չեն բարեհաճիր հետաքրքրուիլ Հայց. եկեղեցւոյն կրօնքով, և իրենց համար պարծանք կը համարին եկեղեցին զատել իր կրօնքէն և կը կարծեն անոր ազգային գիծերուն միայն արժէք մը ընծայել, ատով թէ՛ կը մեղանչեն իրենց ազգային պատմութեան դէմ և թէ՛ կ'իյնան հակաութիւններու անելի մը մէջ: Վասնզի ինչ որ իրրև ազգային գիծեր կը դիտեն, շեշտենք անգամ մը ևս, բոլորն ալ կրօնական են իրենց ծագումով, իրենց մշակումով և զարգացումով, իրենց պատմութեամբ, իրենց նշանակութեամբ, նոյնիսկ իրենց այսօրուան ըմբռնումով: Վերցուցէ՛ք Հայց. եկեղեցւոյ մէջէն բրիստոնէութիւնը,

վերցուցէ՛ք անկէ նոյնիսկ լիաւանանքին և պաշտամունքին հայեցի ձեւերն ու եղանակները, և այնուհետև դուք ցոյց տուէ՛ք ձեր երեւակայած ազգային զիծերը Մայրենի Եկեղեցւոյն վրայ: Այդ զիծերը կ'արելի՞ք է շօշափել միւս, ուրիշ յարանուանութիւններու վրայ:

Եթէ պիտի պահուի Հայ Եկեղեցւոյն ազգային դիմագիծը զաղթավայրերու մէջ կազմակերպուած և կազմակերպուելիք եկեղեցիներու վրայ, պէտք է թօթափել իմաստակութեան պատրանքները և պայծառ մտքով և անկեղծ ոգիով նուիրուիլ անոր ներքին ուժաւորման:

Եթէ մէկը անտարբեր է կրօնքին հանդէպ և չերթար իր Մայրենի Եկեղեցին իր կրօնական պարտքը կատարելու և անոր վրայ հեռուէն կը նայի միայն անոր համար որ ազգային դիմագիծ ունի ան, կը հակասէ ինքն իրեն: Այսպիսի հայու մը համար ո՛րն է ազգային զիծը, — Հայց. Եկեղեցւոյ լեզո՞ւն (գրաբարը), զոր չի հասկնար թերեւս. Եկեղեցւոյ ծէսերն ու արարողութիւնները, որոնք չեն խօսիր իր սրտին. Եկեղեցւոյ մէջ պահուած զեղարուե՞ստը, ճարտարապետութիւնը, որոնց և ոչ մէկուն պահպանութեան համար ժամանակ և փող մը կուտայ. Եկեղեցւոյ քահանայութիւնը, իր ժողովրդական ընտրութեան հանգամանքով, որուն պատրաստութեան համար հոգ անգամ չունի. Եկեղեցւոյն կրթական և վարչական գործերուն հայեցի ժողովրդականութիւնը, որ սակայն չարաշար կը գնահատուի ենթարկուելու համար այս ու այն նկատումներու և շահերու: Եւ այսպէս ըմբռնուած, այսպէս գնահատուած Եկեղեցին է որուն պահպանութիւնը կը ջատագովուի իր ազգային դիմագծին արժէքին համար: Եւ ասոնք հակասութիւններ են ըստ ինքեան և կը վտանգեն նոյնիսկ Եկեղեցւոյ ազգային արժէքը, հետզհետէ ոչնչութեան վերածելով զայն:

Մեր կարծիքով, պէտք է վերջ տալ այս հակասութիւններուն, զաղթավայրերու Եկեղեցիներուն շուրջ: Եւ ասոր միակ դարմանն ու պայմանն է Հայց. Եկեղեցին հեռի և դերձ պահել անձնական և խմբակցական հաշիւներէ, և հնաւոր և պայմաններու մէջ ապահովել անոր բարեկարգ և պայծառ դիրք մը: Հայց. Եկեղեցին կրնայ ինքզինք գտնել եթէ չվրդովուի անոր խաղաղութիւնը թէ՛ ներսէն, իր զաւակներուն սիրով և համերաշխ գործակցութեամբ, և թէ՛ դուրսէն, ազատ մնալով մարդօրսութեան յայտնի և զաղանի կերպերէն:

Ամէն պարագայի մէջ, Եկեղեցին նոյնիսկ իր ազգային դիմագծով, խօսք չէ, իրականութիւն մըն է, և պէտք չէ հակասութիւններու մէջ պզտիկցնել ատոր արժէքը և աղօտացնել ատոր նշանակութիւնը՝ անջատելով զայն իր կրօնական ոգիէն և նկարագրէն:

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՄԵՂՔԵՐ ԽՕՍԻՌՈՎ ՈՒ ԳՈՐԾՔՈՎ

«Տեսող ամենայնի,
Մեղայ Քեզ խորհրդով, բանիւ եւ գործով.
Ձնջեա զձեռագիր յանցանաց խնաց,
եւ գրեա զանուն իմ ի դպրութեան կենաց.
եւ ողորմեա՛ Քո արարածաց եւ ինձ՝ բազմամեղիս»:

(Ազոթք Իւրաքանչիւր Անձին Հաւատացելոյ Ի Քրիստոս.
Շնորհակ. Դրդ. տուն):

Կը շարունակուի Հաւատով խոստովան-
ցիմք մեղաց խոստովանանքի մասը եօթնե-
րորդ այս տունով:

«Տեսող ամենայնի».— Աստուած կը
տեսնէ ամէն ինչ: Ան կը տեսնէ ոչ միայն
համազօքի ամբողջ պարունակութիւնը զոր
ինք ստեղծած է, այլ նաեւ հողեղէն արարա-
ծի բոլոր շարժումներն ու գործերը. կը լսէ
անոր բոլոր խօսքերը, և իրազեկ է մար-
դուն բոլոր մտածումներուն: Երբ Աստուծոյ
կամ Անոր կատարած գործողութեանց մա-
սին կը խօսինք, մեր եզրերը կ'առնենք մար-
դու համար գործածուած բառերէն. ըստ
այնմ, երբ կ'ըսենք «Աստուած կը տեսնէ»,
մարդկային կեանքէ առնուած պատկեր մը կը
գործածենք բացատրելու համար Աստուծոյ
իրազեկ ըլլալը ամէն բանի՝ որ կը կատար-
ուի Իր իսկ ստեղծած տիեզերքին մէջ:
Ըստ այնմ, տեսնելը այստեղ կը նշանակայ
զիսնալ բացատրութեան հետ: Տեսող ամե-
նայնի ուրիշն կը նշանակէ ամենագէտ: Աս-
տուած իբրեւ ամենագէտ՝ տեղեակ է ամէն
անցողաբանի. ոչինչ ծածկեալ է Անոր «ա-
մենատես աչք»էն: ՃԼԸ.(*) Սաղմոսը սքան-
չելի կերպով կը պատկերացնէ Աստուծոյ
այս ամենատեսութիւնը. «Դուն գիտես իմ
նստիլս և իմ ելնելս. իմ խորհուրդներս

կը հասկնաս հեռուէն . . . խաւարը քեզի
համար խաւար չէ. գիշերը ցերեկի պէս
լուսաւոր է քեզի համար»:

«Մեղայ Քեզ խորհրդով, բանիւ եւ գոր-
ծով».— Նախորդ աղօթատունի մէջ մեղայ
ըսուած էր այն մեղքերուն համար՝ որոնք
գործուած էին մեզով, հոգեով և մարմնով.
Իսկ այստեղ կը խոստովանուին մեղքեր՝
որոնք գործուած են մեզմով, խօսքով և
գործով: «Մտօք» և «խորհրդով» գործուած
մեղքերը գրեթէ նոյն են, ինչպէս կը հաս-
տատուի «Ձգնում» թանաձեկին մէջ. «մե-
ղայ չար խորհրդով մտացա»: Ասոնց մասին
խօսած ենք մեր նախորդ յօդուածով. ան-
գրադասանք այժմ մնացեալ երկուքին:

Որոնք են բանիւ գործուած մեղքերը:
Դիմելով ժամագրքի մեղաց ցանկին, «Ձգն-
ում» թանաձեկին, այնտեղ յիշուած կը
գտնենք ցուցակը կարգ մը լեզուական մեղ-
քերու՝ որոնք կը սկսին սա մակդիրով.
«մեղայ չարաբանութեամբ լեզուիս». ապա
կը յաջորդեն այս մեղքերը, զիսաւորուած՝

Սախօսութեամբ. — Հանրածանօթ և
տարածուն մեղքը, զոր կը գործէ գրեթէ
ամէն արարած, կամաւ կամ ակամայ, զի-
տութեամբ կամ անգիտութեամբ: Ստախօ-
սութիւնը ճշմարտութիւնը կեղծել, ծածկել
կամ խեղաթիւրել է, անձնական շահու-
համար կամ վտանգէ մը ինքզինք աղատե-
լու մտահոգութեամբ: Հոգեով տկար և
նկարագրով վատ կամ թոյլ մարդոց գործն
է ստախօսութիւնը, երբ ան արդէն մոլու-
թեան մը կամ յոռի ունակութեան մը վե-
րածուած է: Արի և անշահախնդիր մարդը
երբեք պատճառ չունի սուտ խօսելու: Մեր
Տիրոջ հրահանգը յստակ է այս մասին.
«Ձեր այլոն ըլլայ այո, ոչը՝ ոչ»: Ամբողջ
Աստուածաշունչը ծայրէ ի ծայր ամենա-
խիստ խօսքեր ունի ստախօսին դէմ, և
հրահանգներ՝ այս ախտին վերաբերմամբ.
«Պիղծ է իմ առջև ստախօս շրթունքը»
կ'ըսէ Աստուծոյ անձնաւորեալ իմաստու-
թիւնը (Առակ., Ը., 7): Ամտախօս բերանը
ինքզինք կը սպաննէ՝ կ'ըսէ Աստուծոյ ի-
մաստութիւնէն ներշնչեալ ուրիշ հեղինակ
մը (Իմաստ., Ա., 11): Ստախօսութեան
հետ նոյն է քնականաբար սուտ վկայութիւն
տալը, որ խստիւ արգիւնուած է Աստուա-

(*) Աշխարհաբար Սաղմոսաց գիրք գործա-
ծողներ մէկ զլուս աւելի պէտք է հաշուեն այս-
տեղ յիշուած զլուսներէն, որովհետեւ Ժ. զլու-
սէն սկսեալ, երբայական բնագրի (որուն համա-
ձայն է աշխարհաբարը) և եօթանասնից բնագրի
(որմէ թարգմանուած է մեր գրաբար Աստուա-
ծաշունչը) միջև մէկ զլուսի տարբերութիւն կայ:
Որով եօթանասնից Ժ. զլուսը կը համապատաս-
խանէ երբայական ԺԱ.ին:

ծաշունչին մէջ և անցած՝ Տասնաբանեայ Որէնքի մէջ. «Սուտ վկայութիւն մի՛ տար»։ Այսպէս կոչուած «անմեղ» կամ «սպիտակ սուտ» գոյութիւն չունի. երբ իրողութիւն մը կամ ճշմարտութիւն մը յետին և ոչ գովելի նկատումներով կը խեղաթիւրուի, զիմացինին միաս պատճառելու կամ ենթակային չափ ապահովելու համար, սուտ մըն է և հետեւաբար մեղապարտ և սև է. ուստի չկրնար ըլլալ «անմեղ» կամ «ճերմակ»։ Կատակը սուտ չէ. կարեւոր գաղտնիք մը կամ խոստովանանք մը, զոր յայտնելով պիտի տուժէ ընկերութիւնը ընդհանրապէս կամ մեր մէկ ընկեր-արարածը, ծածկեալ պահելը խոհականութեան պահանջն է։

Սուտ երգմամբ. — Երգում ընել արտօնուած է Հին Կտակարանով, բայց արգիւնուած՝ Նորով։ Դժբախտաբար սակայն Աւետարանական պատուէրը, «մի՛ երգնու աւանդին», կարելի չէ եղած տառապէս պահել մինչև իսկ քրիստոնէական շրջանակներու մէջ, ուր, օրինակ, դատարաններու մէջ, յաճախ կը պահանջուի երգնուլ Աւետարանի վրայ, կամ այլ կերպով, ըստելիքին կամ ըստածին ճշմարտութեան ի հաստատութիւն։ Եթէ անկարելի է բնաւ երգում չընելը, գէթ կարելի է և պարտադիր պահանջք՝ թէ՛ բարոյական և թէ՛ պետական օրէնքով, սուտերգում չընել։ Սուտ երգնուլը կրկնակի ստախոսութիւն է. նախ՝ որովհետև տրուած վկայութիւնը ինքնին սուտ է, երկրորդ՝ կը ստէ յայտարարելով որ ըստածը ճշմարիտ է, երբ իրականին մէջ սուտ է։

Երգում մը հաստատելու համար «Աստուած վկայ», «խաչ վկայ», և նման սերութեանց կոչումներ ընելը գործուած մեղքը կը վերածէ ծանրագոյնի, եթէ մինչև իսկ ստերգումը թեթև յանցանք մը եղած ըլլայ։ Հետեւաբար ամենալուրջ կերպով զգուշանալ որ մեր երգումներուն չխառնուին Աստուծոյ կամ այլ սրբութեանց անունները։

Երգման անցումներ. — Այսինքն մեղանչել՝ տրուած ուխտ մը կամ երգում մը կոտրելով, չգործադրելով, անոր հաւատարիմ չըլլալով։ Ասիկա ականարկութիւն է յատկապէս այնպիսի պաշտօնական կամ բարեկամական կամ առևտրական գործո-

ղութեանց, որոնց ընթացքին ենթական կա՛մ գաշինք կը կնքէ, կա՛մ պայմանագրութիւն մը կը հաստատէ, և ապա անոնց նկատմամբ անհաւատարիմ դուրս կուգայ, խոստմնադրութեամբ կամ երգմնագանց կ'ըլլայ։ «Բերանդ երգումի մը ընտելացներ» կ'ըսէ Աստուածաշնչական իմաստութիւնը, որպէսզի անոր դէմ գործելու վտանգի չենթարկես ինքզինքդ։

Հակառակութեամբ, վիճաբանութեամբ. — Իրարու արենակից մեղքեր են, և կը կազմեն թեթև և յամառ նկարագիրներու մէկ եպիբելի գիծը։ Մին միւսին անմիջական շարունակութիւնն է, ինչպէս ծառին ճիւղերը՝ բունին։ Երբ զիմացինին արտայայտած կարծիքին անձնական հակառակութեան ոգիով մօտենայ մէկը, անխուսափելիօրէն պիտի յաջորդէ վիճաբանութիւնը։ Մեղք են հակառակութիւնը և վիճաբանութիւնը, երբ ասոնց նպատակը չէ ճշմարտութիւնը երեւան հանել, այլ՝ ի՛ր տեսակէտը քաշելնել, անկախաբար անոր չիտակ կամ սխալ ըլլալէն, առանց նկատի ունենալու պաշտպանուած տեսակէտին օգտակար կամ միտասկար ըլլալը։ Մեր ազգային մեծագոյն, այսինքն մահացու մեղքերէն մէկն է այս, որ յաճախ անգարմանելի միասներ կը պատճառէ մեր համայնքներուն և ամբողջ ազգին առհասարակ։ Երբեք օգուտ առաջ չէ եկած հակառակութենէ և վիճաբանութենէ. ոչ ոք իր տեսակէտը չահած է հակառակութեամբ և վիճաբանութեամբ։ Ասոնք ընդհակառակը ծառայած են անհատները և հաստատմանը աւելի խտացնելու, իրենց տեսակէտին — յաճախ ծուռ և սխալ — աւելի կառչելու, և չարիքը մշտնջենաւորելու, տարածելու և ամրացնելու։ Գործք Առաքելոցի մէջ (ն., 38-40) Գամաղիէլ շատ խոհական սկզբունք մը կը դնէ հակառակութեանց և վիճաբանութեանց առաջին առնելու համար. «Եթէ մարդոցմէն է այդ խորհուրդը կամ գործը, ինքնին պիտի կործանի արդէն. իսկ եթէ Աստուծմէ է, չէք կրնար քակել զանոնք, գուցէ Աստուծոյ դէմ ալ մարտնչող ըլլաք»։ Սակայն մեր իրականութեան մէջ ո՛վ կըլնայ մտածել «տեղի տալու» առաքինութեան մասին։ «Տեղի տալ» արդարև եթէ վախի կամ շահու ականակութեամբ կը կա-

տարուի մեղադրելի է, իսկ եթէ «տեղի կը տրուի» գործուած չարիք մը գէթ սահմանափակելու, կամ գործուելիքի մը առաջին առնելու համար, ստոյգ նշան է հոգեկան արիւնքի ան և նկարագրի ազնուութեան՝ որ քիչերուն տրուած բնական կամ աստուածային շնորհք մըն է: Հակառակութեան ոգիի եռալը և թռչնային անվերջ վճիճանքը անհատի մը մօտ կամ համայնքի մը մէջ, ինքնին ապացոյցներ են անոնց հոգիի պղծութեան, մտքի թեթևութեան և նկարագրի վատասեման:

Բանասերութեամբ. — Խառնակութիւն ընել, երկու բարեկամներու միջև կասկած, ցրտութիւն, բաժանում և հակառակութիւն ստեղծել, մօտենալով նախ մէկին իբրեւ բարեկամ և խօսելով միւսին անգոյ չար զիտաւորութեանց մասին, և ապա միւսին ընելով նոյն բանը և այսպէս թշնամութիւն սերմանելով երկուստեք: Այս ախտը արդիւնք է նախանձի: Բանասերու մեր լեզուին մէջ համանիշ է Ստանայի, ինչպէս կ'երգուի մեր շարականներուն մէջ, որովհետեւ Աստուծոյ և մարդուն միջև բաժանում յառաջ բերու ան, Աստուծոյ մօտ գրութիւնը մարդուն նկատմամբ կասկածելի ցոյց տալով:

Շոգմոգութեամբ. — Վերինին ազգական մեղք մըն է: Շոգմոգութեամբ ուրիշները տարհամոզել է գէպի չարը, խաղով կատակով միամիտներուն մօքին մէջ չարութեան որոմ ցանել, մտքի աճաբարութեամբ պարզ և անմեղ հոգիներու մէջ կասկած, սխալ մտածում և այլն ներարկել: Կը նշանակէ նաև ափեղ-ցփեղ խօսիլ, շողակրատել, շատախօսութիւն ընել՝ միշտ չարութիւն և կասկածելի մտքեր սերմանելով:

Քսու. — Այս բառը թէև աշխարհաբար լեզուի մէջ իբրև ածական կը գործածենք, բայց այստեղ գոյական է և գործիական հոլով, այսինքն քսութեամբ: Քսութիւնն ալ վերև յիշուած մեղքերուն խնամի է. կը նշանակէ խօսք տանիլ-բերելու թեթևաբարոյութիւն, պարզապէս բարեկամներու և դրացիներու միջև ատելութիւն, բարդութիւն և կապ-ու-կոխ սերմանելու նպատակով: Կը նշանակէ նաև ուրիշներու ականջին «քս-քս» խօսիլ, որուն նիւթը միշտ վարկաբեկիչ և անաւագիչ ըլլալով մեղա-

պարտը չի համարձակիր բարձրաձայն խօսիլ:

Իսասարկաբանութեամբ. — Անգործ, ծոյլ և անօգտակար մարդոց դրաղմունքը. անչաճ խօսակցութիւն, որու մասին Աւետարանը կ'ըսէ. «Ամէն դատարկ խօսքի համար, զոր մարդիկ կը խօսին, դատաստանի օրը հաշիւ պիտի տան» (Մտթ., ԺԲ., 36):

Ծալու. — Ծաղր կամ ծաղրանք բառին գործիականն է. ուրեմն կը նշանակէ ծաղրելով, ուրիշներուն վրայ ծիծաղելով. մարդոց անմեղ մէկ թերութիւնը խօսքի և խնդուքի նիւթ ընելով. քթին տակէն խընդալով ուրիշներու ակամայ պակասութիւններուն վրայ:

Զբախտութեամբ. — Նոյն ընդ դատարկաբանութեան, աւելի թեթև և լպրծուն գետնի վրայ:

Հեճախտութեամբ. — Խօսքեր՝ որոնք բարեկամներու և դրացիներու միջև բաժանում յառաջ կը բերեն. խօսքեր և զաղափարներ՝ որոնք եկեղեցւոյ մէջ հերձուածի պատճառ կ'ըլլան:

Անխաբանութեամբ. — Անտեղի կերպով անէծք կարգալ ընկերոջ հասցէին. չար կամենալ անոր համար:

Տընջելով, դժգոհելով. — Իրարու արեւնակից մեղքեր՝ զոր կը գործէ մէկը երբ ուրիշ կը հաւնի, ամէն ինչ կը դատապարտէ և կը քննադատէ: Վարակիչ ներքին ախտեր են ասոնք, որոնք զիրար և շուտով ուրիշներու կը փոխանցոյն: Դժգոհ և տըրտընջացող հոգիի մէջ ոչ բնական առաքինութիւններ կը ծաղկին, օրինակ գուարթութիւն, լաւատեսութիւն, բարեացակամութիւն, և այլն, ոչ ալ գերբնական շուշաններ կը բուսնին: Աստուծոյ քաղցր և սիրազեղ հոգիին համար ամենէն հեղձուցիչ մթնոլորտն է դժգոհութիւնը, տըրտունջը և դառնութիւնը, որոնք ուղիղ գծով կ'առաջնորդեն յուսահատութեան:

Բամբասելով. — Մէկի մասին վատ խօսքեր տարածել անոր փնտսելու յատուկ զիտաւորութեամբ. բանասերութեանէն միակ տարբերութիւնը այն է որ բամբասանքի նիւթը կրնայ չիտակ ըլլալ, բայց զիտաւորութիւնը ծուռ է: Մատնութիւնը, դաւաճանութիւնը, դրպարտութիւնը և ասոնց պէս խոտելի և ստորին մեղքերը ծանրագոյն և մահացու բամբասանքներ են:

Հայնոյելով. — Արեւելքի մէջ առաւելարար տարածուած տղեղ և անկրթութիւն մատնանշող լեզուագարութիւն. խօսքով անարգել մէկու մը անձը, պատիւը կամ ազգականները: Հայհայանքը կրնայ նկատուիլ լեզուի բորոտութիւն:

Այժմ անդրադառնանք գործով մեղքերու: Առհասարակ մարդ իր բոլոր գործերը կը կատարէ ձեռնով. հետեւաբար «Զղջում»-ի մէջ ալ գործնական մեղքերը կը նոյնանան ձեռքով կատարուած չարագործութեանց հետ, որոնք են.

Գողութեամբ ձեռնացն. — Գողութիւնը ուրիշին սեպհականութիւնը իւրացնելն է, բռնութեամբ կամ անկէ գողտնի կերպով: Գողութեան արտին գերի ըլլալը կ'ենթադրէ ընկերային ցած մակարդակի վրայ գտնուիլ. զիտակից մարդը, արժանապատւութեան տէր անձը չի զիջանիր այս արտին ստրուկ դառնալ: Ստոյգ է թէ աղքատութիւնն է առհասարակ պատճառը գողութեան, այսուհանդերձ զիտակից անձը, աղքատ կամ հարուստ, գողութիւն չ'ընէր:

Ազանելով, գրկելով. — Երկուքն ալ գողութեան ազգական մեղքեր են: Առաջինով մարդ իր ունեցածէն աւելին ցանկանալով ձեռք կը նետէ ուրիշներու ստացուածքին և կը տիրանայ անոնց: Իսկ երկրորդով մարդ կը տիրանայ ուրիշի իրաւունքին: Եթէ երկու գործի ընկերներ են, փոխանակ արդար կերպով շահը իրարու մէջ բաժնելու, զրկողը կը տիրանայ նաև ընկերոջ բաժինին:

Հաւրկանելով. — Ուրիշին զարնել, ծեծել, ապտակել անիրաւ տեղը:

Սպանանելով. — Գործքով կատարուած մեղքերուն ծանրագոյնն է, զոր բարեբախտաբար իր տառական առումին մէջ քիչեր կը գործեն. սակայն բառին բարոյական և աւետարանական առումով քիչեր գերծ են սպաննութեան այս մեղքէն: «Ով որ իր եղբոր բարկանայ ի զուր տեղ, պարտաւոր պիտի ըլլայ դատաստանի», ըսաւ մեր Տէրը: Այստեղ ի զուր տեղ իր նմանին բարկանալը սպաննութեան հետ նոյն դժին վրայ կը գրուի. որովհետև սպաննութեան ալ պատիժը «դատաստանի պարտական» ըլլալն էր: Մեր Տէրը սպաննութեան պատիժէն աւելի ծանր կը նկատէ իր եղբոր «յի-

մար» ըսելը. այսպիսին պատիժը «Ատեանի պարտաւոր» ըլլալն է. իսկ իր եղբոր «մորս» այսինքն «ապուշ» ըսողը «գեհենի կրակին» պարտաւոր պիտի ըլլայ, այսինքն յաւիտենական պատիժի արժանի պիտի ըլլայ: Բարոյական հասկացողութեամբ՝ սպաննութեան մեղքին համագործ մեղքեր են մարդու սիրտ վիրաւորելը, մարդ անարգելը, զայն անաւագելը, և այլն: Հետեւաբար ոչ ոք փարիսեցիական մաքրակրօնութեամբ սպաննութեան մեղքին վրայէն թեթև կերպով չանցնի, խորհելով որ զայն չէ գործած: Ամէն օր, գրեթէ ամէն օր կամաւ կամ ակամայ կը գործէ բարոյական սպաննութեան մեղքը:

Ընդ զաւրս ւածելով. — Քաշկռտելով, անմեղ կամ մեղաւոր մէկը գետին նետել և քաշկռտել առ հասարակ զայն մեղցնելու զիտումով: — Ասոնք են ահաւարկ, համաձայն մեր ժամագրքի մեղաց ցուցակին, այն մեղքերը՝ որոնց համար այս աղօթատունով զղջում կը յայտենք «մեղայ Բեզ խորհրդով, բանիւ և գործով» ըսելով:

«Ձնցեա զձեռագիր յանցանաց իմոց». — Պատկերաւոր բացատրութիւն մըն է այն իրողութեան թէ մարդոց մեղքերը հովը չի տանիր, այլ «կը գրուին», այսինքն կը մնան, մինչև որ օրինաւոր ձևով ջնջուին: Այս պատկերաւոր աստիճանը կ'առնուի երկրի վրայ տիրող այն իրողութենէն, ըստ որում պարտականներու անունները իրենց պարտքին քանակով և տեսակով արձանագրուած կը մնան պարտատէրներու տոմարին մէջ: Ըստ այսմ ալ՝ իւրաքանչիւր մեղք պարտք մըն է որ «կ'արձանագրուի» իւրաքանչիւր մեղաւորի անուան զիմաց: Երկրի վրայ երբ մեր պարտքերը վճարենք, պարտատէրը գիծ մը կը քաշէ մեր անուան և պարտուց վրայ, որով կը ջնջուի մեր պարտքը: Քանի որ Աստուծոյ «մեղայ» կ'ըսենք և կը խոստովանինք մեր մեղքերը, կը խնդրենք որ մեր խոստովանանքը բաւարար հատուցում նկատէ Աստուծոյ և «ջնջէ մեր յանցանքներու գիրը»:

«Եւ գրեա զանուն իմ ի դպրութեան կենաց». — Վերոյիշեալ պատկերաւոր աստիճանի հակապատկերն է այս խօսքը: Իրպրութիւն այստեղ կը նշանակէ զիրք: Որպէս թէ երկնքի մէջ կայ «գիրք» մը՝ որուն մէջ

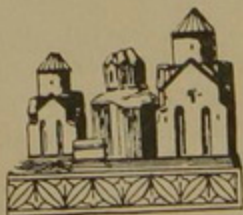
արձանագրուած են յաւիտենական կեանքի արժանանալիքներուն անունները: Պատկերը հին է և Աստուածաշնչական. Մովսէս կ'ազերսէ Աստուծոյ որ ներէ իր ժողովուրդին մեղքը, «ապա թէ ոչ, ջնջէ զիս Քու դպրութենէդ, որուն մէջ գրեցիր» (Ելք, ԺԲ., 32): Բայց Աստուած կը պատասխանէ. «Ան որ մեղանշեց իմ առջևս, զայն պիտի ջնջեմ իմ դպրութենէս»: Սաղմոսաց գրքին մէջ ըսուած է. «Անոնք պիտի ջնջուին Քու կենաց դպրութենէդ, և Քու արդարներուդ հետ պիտի չգրուին» (Սղմ., ԿԸ., 28): Աւետարանի մէջ ալ ակնարկութիւն կայ արդարներու անուն երկնքի մէջ գրուելուն. Յիսուս Իր աշակերտներուն կ'ըսէ. «Մի ուրախանաք անոր համար որ գեներ կը հնազանդին ձեզի, այլ ուրախացէք որ ձեր անունները գրուած են երկնքը» (Ղկս., Ժ., 20): Ուրեմն այս խօսքը պարզապէս կը նշանակէ՝ զիս արդարներու դասին արժանացուր:

Փոքր բայց համապարփակ աղօթատուն մըն է «Տեսող Ամենայնի»: Աղօթաւորը այդու Աստուծոյ ամենուրեքութեան խոր գիտակցութեամբը ծունկի կուգայ Անոր ներկայութեան, և հոգւոյ խոր խոնարհութեամբ կ'ըսէ.

«Ամէն ինչ սեանող Տէր,
Մեղք գործեցի՝ Քեզի դէմ
Խորհրդով, խօսքով ու գործով.
Ձեզէ իմ յանցանքներուս զիրը,
Եւ զրէ անուցս կեանքի զբիւն մէջ.
Եւ ողորմէ՛ Քու արարածներուդ, Եւ խնդի՛ ծանր մեղաւորիս»:

(8)

ՇՆՈՐՀՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԱՊԵՐԱԽՏՈՒԹԵԱՆ ԱԽՏԸ

«Յիսուս եկն, և իւրեմն զՆա ոչ ընկալան»
(ՅՈՒՎԷ., Ա., 11):

Կար ժամանակ երբ աշխարհ բարոյական և հոգեկան խաւարի մէջ էր, և մարդիկ կը թափառէին նախապաշարութեան, աւելորդապաշտութիւններու, տգիտութեան, ամբարշտութեան, կոսապաշտութեան, բարոյական ապականութեան և այլ մոլութիւններու մէջ: Ուստի Աստուած փոքր ժողովուրդ մը ընտրեց, որպէսզի գէթ անոր մէջ վառ մնար ճշմարիտ Աստուծոյ հասկացողութիւնը և աստուածապաշտութեան աւելի մաքուր և բարձր կերպերը: Այս նպատակով Աստուած այս ընտրեալ ցեղի անդամներուն մէջ, զէպի իրենց կոչումը գիտակցութիւն արթնցնելու համար, տուաւ նախ ճշմարիտ հաւատքով լեցուած նահագաններ և ապա դատաւորներ, տեսանողներ ու մարգարէներ: Բայց անոնք առհասարակ խտտաբարանոց ժողովուրդ մը դուրս եկան և չհետեւեցան անոնց պատգամներուն: Հուսկ ապա, «ի լրումն ժամանակաց», Աստուած Իր Միածին Որդին զրկեց. դժբախտաբար սակայն Անոր ալ մտիկ չըրին և ի վերջոյ Դողգոթայի մահուան դատապարտեցին: Հետեւեալ Աւետարանագիրը կ'ըսէ. Յիսուս «Իրեններուն եկաւ և իրենները զինքը չընդունեցին»:

Ի՞նչ եղաւ արդիւնքը: Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդն ըլլալու առանձնաշնորհումը իրենցմէ առնուելով բոլոր ազգերէ կազմուած Եկեղեցիին տրուեցաւ: Ս. Դրոց բառերով, առաջինները վերջին եղան և վերջինները առաջին:

Ա. — Իսրայէլի ապերախութիւնը: — Ծաղկազարդի օրը երբ Յիսուս Երուսաղէմ կուգար, հրեաներ ովսանաներով զինքը երկինք կը բարձրացնէին. բայց Ինք երբոր հեռուէն Երուսաղէմը տեսաւ, լացաւ անոր վրայ: Լացաւ որովհետեւ Երուսաղէմի զրթախտ ապագան տեսաւ Իր հոգիին աչքերովը և ուստի բացազանջելով ըսաւ. «Երուսաղէմ, Երուսաղէմ, որ մարգարէներ կը կոսորէիր ու եեզի զրկուածներ կը բար-

կոծեիր. Բանի՜ անգամ Բու զաւակներդ ժող-
վել ուզեցի, ինչպէս Բաւր իր ձագերը քե-
ւերուն ձակ կը ժողվէ, եւ զու՛ գու՛ չուզեցիք:
Ահա՛ ձեր տունը աւերակ պիտի մնայ»:

Այս խօսքերը արտասանուելէ ճիշդ 37
տարի վերջը, 70 թուականին (Յ. Ք.), երբ
Բաղարջակերաց տօնին առիթով աշխարհի
ամէն կողմերէն հրեաներ երուսաղէմ եկած
էին երկրպագութիւն ընելու համար, Հոռովի
Վեսպասիանոս կայսեր որդին, Տիտոս զօ-
րավար, բանակով մը երուսաղէմը պաշա-
րեց: Ըստ հրեայ պատմիչ Յովսէփոսի, մէկ
միլիոնէն աւելի հրեաներ կային ներսը, ու-
րոնց յարաբերութիւնը կարուեցաւ զուրսի
աշխարհին հետ: Քիչ յետոյ ներսը ուտելիք
չմնաց: Ապա իրենց մէջ երկպառակութիւն
ինկաւ և սկսան զիրար այպանել: Հոռովա-
յեցի զինուորներ երբ յաջողեցան քաղաքի
պարիսպները ճեղքելով ներս խուժել, խո-
կոյն սկսան անխնայ ջարդել հրեայ ժողո-
վուրդը: Այս առիթւ շատ մեծ լաց ու կոծ
տեղի ունեցաւ և հրեաներու արիւնը ջուրի
պէս հոսեցաւ: Միաժամանակ քաղաքի բո-
ւոր շէնքերը քարու քանդ եղան: Տիտոս
կ'ուզէր որ զոնէ տաճարին հոյակապ շէնքը
փրկուէր, բայց չկրցաւ զսպել հոռովէացի
զինուորներուն կատաղութիւնը, և այսպէս
տաճարն ալ քարու քանդ եղաւ և Յիսուսի
ըրած մարգարէութեան համաձայն քար
քարի վրայ կանգուն չմնաց: Ողջ մնացող-
ները, մօտաւորապէս 100,000 հոգի, Տիտոս
գերի տարաւ, և այսպէս երուսաղէմ պար-
պրեցաւ հրեաներէն միանգամ ընդմիշտ:
Ապա Հոռովի կառավարութիւնը օրէնք
դրաւ որ ունէ հրեայ չընտելի երուսաղէմի
մէջ: Ասիկա հրեայ ազգի պատմութեան ա-
մենէն ողբալի դէպքն է որ տեղի ունեցաւ
Աստուծոյ Սուրբ Քաղաքին մէջ: Քանզի
երուսաղէմ չգիտցաւ իր այցելութեան ժա-
մանակը: Յիսուս յիշատակուեցաւ եկաւ և ի-
րենները զինքը չընդունեցին: Հրեաներ
ինչպէս մարգարէներուն՝ նոյնպէս ալ Յի-
սուսի հանդէպ ապերախտ գտնուեցան: Փո-
խանակ զինքը գտնահատելու, Գողգոթայի
մահուան առաջնորդեցին: Այսպէս եղած է
գոթախտարար շատ մը ազգերու մէջ:

Երբ տիեզերահոջակ մեծ բանաստեղծ
Տանթէ (1265-1321) Իտալացի ժողովուր-
դին մեծ ծառայութիւն մատուցած էր և

անոր գերագոյն շահերը պաշտպանել կը
ջանար, իր ժողովուրդը աքսորանքով զինք
վարձատրեց: Արրահամ Լինքըն Ամերիկայի
Միացեալ Նահանգաց միութիւնը պաշտպա-
նելու և գերիները ազատելու գործին մէջ
հսկայ աշխատանք թափեց. սակայն իր
ըրած այս ծառայութիւնը փոխարինուեցաւ
մահացու գնդակով մը որ զինք զրկեց ապ-
րելու իրաւունքէն (1865):

Ապերախտութիւնը յիշաւի ծանր մեղք
մըն է և ծանր հետեանքներ ունի: Հեղի-
նակ մը ըսած է. «Աշխարհ ապերախտ մարդէ
աւելի վատ արարած յոռաջ բերած չէ»:
Ապերախտը իրեն հաց տուողին ձեռքը կը
խածնէ:

Բ. — Ապերախտութիւնը Ս. Գրոց մեջ:
— Աստուածաշունչի մէջ ապերախտութիւն
բառը երկու տեղ միայն յիշուած է: Առա-
ջինը՝ Դկս., Զ., 35ի մէջ, ուր ըսուած է
Աստուծոյ մասին թէ «Անիկա բարերար է
ապերախտներու (ապաշնորհաց) և չարերու
հանդէպ»: Այսինքն Աստուած այնքան բարի
է որ Վի արեւը կը ծագեցնէ թէ՛ չարերուն
և թէ՛ բարիներուն վրայ, և անձրեւը կը
զրկէ թէ՛ արգարներուն և թէ՛ մեղաւորնե-
րուն համար»: Իսկ երկրորդը յիշուած է
Բ. Տիմ., Գ., 2ի մէջ, ուր առաքեալը
վերջին օրերու չար մարդոց յատկութիւն-
ները թուելու ատեն կը մատնանշէ նաև
անոնց ապերախտ ըլլալը: Իսկ ապերախ-
տութեան օրինակներ մէկէ աւելի են Ս.
Գրոց մէջ:

Երբ Յովսէփ Գեղեցիկ եգիպտոսի մէջ
բանտարկուած էր, հոն էին նաև Փարաւոնի
երկու բարձրաստիճան պաշտօնեաները՝
տակառապետը և մատակարարը: Երկուքն
ալ երազ տեսան: Յովսէփ երկուքին ալ
երազները մեկնեց (Ծննդ., Խ., 1-33):
Մատակարարին ըսաւ թէ պիտի գլխատուի,
և գլխատուեցաւ երեք օր վերջը: Իսկ տա-
կառապետին ըսաւ թէ երեք օր վերջը բան-
տէն պիտի ազատուի և կրկին նախկին զիր-
քին պիտի արժանանայ ու Փարաւոնի առջև
պիտի մեծարուի: Տակառապետը երբ լոնց
ասիկա շատ ուրախացաւ: Յովսէփ մօտե-
ցաւ անոր և ըսաւ. «Քեզի բարիք եղած
ատեն զիս միտքդ բեր, և կ'աղաչեմ քեզի,
ինձի բարերարութիւնը քեզ, և զիս Փարա-
ւոնի առջև յիշելով այս տունէն (բանտէն)

գուրս հանէ, քանզի անմեղ կերպով հոս դրուած եմ»։ Բայց տակառապետը երբ բանտէն ելաւ, ուրախութենէն գինովցած, ինչպէս Ս. Դիրքը կ'ըսէ, «Յովսէփը միտքը չբերաւ, հապա մոռցաւ զանիկա»։

Յիսուս օր մը Երուսաղէմի ճամբուն վրայ տասը բորոտներու հանդիպեցաւ, որոնք բժշկուելի կ'ուզէին, և գթալով անոնց վրայ ըսաւ. «Գացէ՛ք զձեզ քահանաներուն ցոյց տուէ՛ք»։ Եւ երբ անոնք կ'երթային, ճամբուն վրայ իսկոյն բուժուեցան։ Անոնցմէ մէկը Սամարացի էր և եկաւ Յիսուսի ոտքերուն ինկաւ և Անոր շնորհակալութիւն յայտնեց։ Բայց միւս իննը հրեաները անտարբեր գտնուեցան։ Յիսուս հարցուց Սամարացիին. «Դուք տասը հատ չէի՞ք որ մաքրուեցաք, հապա միւս իննը բժշկուողները ո՛ւր են» (Ղկս., ԺԷ., 17)։ Անոնք անմիջապէս մոռցան իրենց եղած բարիքը։

Մարդիկ ընդհանրապէս չարիքը միշտ կը յիշեն, բայց բարիքը շուտ կը մոռնան, մանաւանդ երբ իրենց անմիջական նեղութիւնը անցնի և յաջողութիւններու մէջ մխրճուին կը գինովնան կարծես և անտարբեր կը դառնան ուրիշներու հանդէպ, նոյն իսկ իրենց կատարելիք ամենատարրական պարտականութիւններու մասին։

Երբ Սաւուղ և Յովնաթան մեռան, Սաւուղի տունէն միայն հինգ տարեկան, հրկու ոտքերէն կաղ տղայ մը ողջ մնացած էր, Մեմփիփոսթէ անունով։ Դաւիթ իր բարեկամ Յովնաթանի սիրոյն համար ուզեց զանիկա խնամել և պաշտպանել. ուստի նախ՝ Սաւուղի բոլոր կալուածները անոր վրայ դարձուց, օրով հարստացուց զայն, և ապա իրեն սեղանակից ըրաւ, որով իր հետ միասին նոյն արքայական սեղանէն կ'ուտէր։ Բայց այս տղան չկրցաւ գնահատել իրեն շուքուած այս մեծ բարիքները և Դաւիթի դէմ կատարուած ապստամբական շարժումին միացաւ ու ապերախ գտնուեցաւ իր վայելած շնորհներուն հանդէպ (Բ. Թագ., Դ., 4, Թ., 1-13, ԺՁ., 4)։

Միթէ Իսկարիփտացի Յուդան նոյնը չըրա՞ւ Յիսուսի հանդէպ։ Երեք տարիներ շարունակ Անոր երախտիքը վայելած էր, բայց երեսուն կտոր արծաթի փոխարէն զԱյն թշնամիներուն ձեռքը յանձնեց։ Ի՞նչ մեծ ապերախութիւն, ի՞նչ ահարկու ար-

ծաթաշտութիւն և ի՞նչ սոսկալի ազահութիւն է այս։ Այսօր ալ քիչ չեն Յուդայի նման ապերախտներ, որոնք մէկ-երկու զահեկանի համար կը ծախեն իրենց բարեկամները, իրենց ազգը և իրենց եկեղեցին։ Այս մարդիկ մնայուն արժէքներէ կը զրկեն իրենք զիրենք, և երբեմն անդարմանելի չարիք կը հասցնեն իրենց ազգին՝ տեսանելի փոքրիկ օգուտի մը փոխարէն։

Գ. — Ապերախութեան տեսակներ եւ պատճառք։ — Ս. Դրոց մէջ արձանագրուած և մարդկային կեանքէ առնուած այս ցայտուն օրինակները մեզի ցոյց կուտան թէ ապերախութիւնը կարգ մը մարդոց մէջ արմատացած շատ հին ու ամենաժառապ տեսակներէն մին է որ ունի իր շատ մը տեսակները։ Կ'արժէ յիշել անոնցմէ գէթ երեքը։

Նախ՝ մարդիկ կան որոնք բարիքը կը մոռնան պարզապէս անտարբերութեան իրրարդիւնք և ոչ թէ կանխամտածուած ծրագրի մը որպէս հետեանք։ Ասիկա ոչ թէ դիտումնաւոր, այլ ակամայ տեղի ունեցած յանցանք մըն է։ Փարաւոնի տակառապետին յանցանքը այս տեսակէն էր։

Երկրորդ՝ ուրիշ տեսակ ապերախտներ ալ կան որոնք պէտք եղած չափով չեն գնահատեր իրենց բարեբաւրին երախտիքը անոր համար որ աւելին կ'ակնկալեն։ Եւ երբ իրենց ակնկալած ձեռով ամէն բարիք չվայելեն, իրենց վայելածն ալ կ'ուրանան ու չեն գնահատեր, և այսպիսով ապերախ կը դառնան իրենց բարեբաւրներուն հանդէպ։ Ասիկա միւսէն աւելի ծանր յանցանք մըն է։ Այս յանցանքին մէջ կը գտնուին շատ անգամ անտիրական որբեր, որոնք երբ զիրենք խնամող բարեբար մը ունենան, իրենց վայելած խնամքը քիչ կը նկատեն և աւելին կ'ակնկալեն։ Եւ զարմանալին այն է որ իրենց ուղած ձեռով կ'ակնկալեն և ուստի ապերախ կը գտնուին իրենց բարեբարներուն հանդէպ, և երբ առիթն ալ ունենան կ'ապստամբին։ Որբանոցներուն մէջ յաճախ ասոնց օրինակները տեսնուած են։ Յովնաթանի որդւոյն Մեմփիփոսթէի յանցանքը այս տեսակէն էր։ Ինքը հինգ տարեկան որբ մնացած էր, և երբ իր դայեակը զինքը ազատելու համար կը փախչէր, անոր ձեռքէն վար ինկաւ և հրկու ոտքերը կտորուեցան։ Ահա՛ մէկը որ թէ՛

որը է և թէ՛ երկու ոտքերէն կող, անպաշտպան ու անտիրական, Դաւիթ բարեսրտաբար իրեն տէր դարձաւ, հարստացուց և իրեն սեղանակից ալ ըրաւ, բայց ինք չգոհացաւ, և ուզեց որ Դաւիթ իր գահն ալ իրեն տայ, և ինք բազմի անոր վրայ իրր թագաւոր: Եւ իմա՛ր յանդգնութիւն և մեծ ապերախտութիւն, որ արդիւնքն էր ի հարկէ իր անշահաւատութեան, տգիտութեան ու անփորձութեան:

Ապերախտութեան երրորդ և աւելի ծանր տեսակը կայ, ուր բարերարեալը իր բարերարին բարիքը գիտակցօրէն չգնահատելէ զատ, կանխորոշուած ծրագրով մը անոր չարիք հասցնելու համար զայն կրօնակէն կը զարնէ, և զինքը սպաննելու նպատակաւ իր կեանքին դէմ դաւադրութիւն սարքող թշնամիներուն ձեռքը կը մատնէ: Յուդայի ապերախտութիւնը այս տեսակէն էր, ինչպէս Յիսուս իր երեսին զարկաւ ըսելով. «Յուդա՛, համբուրելով կը մատնես Որդին Մարդոյ» (Ղկա., ԻԲ., 48): Ընդդէմ ինչո՞յն բանը ըրաւ Բրուտոս, Հոովմի կայսեր Յուլիոս Կեսարի համար: Անոր անթիւ ու անհամար բարիքները վայելելէ վերջ, դաւադիրներուն զլուխը անցաւ ու զայն սպաննողներէն մէկը եղաւ: Յուլիոս Կեսար բնաւ չէր ակնկալեր Բրուտոսէն այս վատ արարքը: Ուստի անկէ հարուածը ընդունելէ յետոյ հազիւ կրցաւ ըսել. «Եւ դու, Բրուտոս», վանքեր և բերդօրծական հաստատութիւններ ապաստարաններ և նպաստ կը հայթայթէին կարգ մը կարօտեալներու: Ասանց մեծ մասը իրենք զիրենք նիւթապէս ապահովելէ յետոյ փոխանակ «չնորհակալ եմ» ըսելով ապաստանը զիրենք հոգացող հաստատութեան յանձնելու, կ'աշխատին մինչև իսկ զայն իւրացնել, և նպաստը շարունակաբար պահանջել երբ անդին իրենցմէ շատ աւելի կարօտներ կարգի կը սպասեն նոյն բարիքներէն մասամբ մըն ալ իրենք վայելելու: Մինչև իսկ կը մասնակցին ամէն տեսակ դաւաբու և նենգութեանց՝ որոնք կը նիւթուին իրենց բարերար հաստատութեան դէմ: Ասիկա ամենաժառարկա արարք մըն է և ապերախտութեան ամենածանր տեսակը: Այս արարքին մէջ ապերախտութիւնը միացած է դաւաճանութեան, մասնաւորութեան և մարդասպա-

նութեան հետ: Ասիկա մեղքերուն ամենածանրն է: Մեղքեր կան որոնք կրնան ներուիլ. Սենեկա այս տեսակ մեղքը աններելի կը նկատէ: Երանի՛ թէ այս կարգի մեծ ապերախտներ բնաւ ծնած չըլլային և մարդկային պատմութեան մէջ ասանկ սե բիծեր ու վատ արարքներ բնաւ չգտնուէին: «Ապերախտութիւնը կը ցամքեցնէ բարութեան բոլոր ազդիւնները» կը յայտարարէ եկեղեցական մեծ գէմք մը:

Երբեմն այս ուղղութեամբ խորհրդածութեան մէջ թաղուած կը հարցնենք իւրովի թէ ինչո՞ւ կարգ մը մարդիկ ապերախտ են: Ինչէ՞ն յոռաջ եկած է այս ապերախտութիւնը մարդոց մէջ որ թէ՛ անհատները և թէ՛ ազգերը սխալ ճամբաներու կ'առաջնորդէ: Երբ վերլուծենք այս հարցը կը տեսնենք թէ ապերախտութիւնը երբեմն ժառանգական միտում մըն է, գէթ ոմանց մէջ, Քիչ չեն անհատներ, ինչպէս նաև ընտանիքներ և նոյնիսկ ազգեր, որոնք աւելի ենթակայ են մարդկային այս տկարութեան քան թէ ուրիշներ: Ապերախտութիւնը երբեմն ալ յոռի միջավայրի արդիւնքն է: Եթէ մէկը ժառանգաբար իր խառնուածքին մէջ մի քիչ աւելի ունի այս միտումը, յոռի միջավայրը աւելի կը զօրացնէ զայն: Ապերախտութեան ուրիշ մէկ պատճառն ալ յոռի դատարարականութիւնն է, ըլլալ ընտանիքներու՝ և ըլլալ զպրօցներու կամ ակումբներու մէջ, այսինքն սրտի դատարարականութեան և բարոյական առօրջ կրթութեան պակասին արդիւնքն է:

Դ. — Ի՞նչ կրնանք ընել ապերախտութեան ազատելու համար: — Նախ՝ երախտագիտական զգացումը կարող ենք մշակել մեր մէջ: Քանզի որքան այդ զգացումը մշակուի ու զօրանայ մեր մէջ, նոյն համեմատութեամբ ապերախտութիւնը կը տկարանայ ու օրըստօրէ կը կորսնցնէ իր ուժգնութիւնը: Կ'ուզե՞ս չար արարքներէ հրաժարիլ, բարի արարքները քաջալերէ ու մշակէ քու մէջդ: Ասիկա հոգեբանական մեծ իրականութիւն մըն է:

«Երախտագիտութիւնը», ինչպէս կ'ըսէ հեղինակ մը, «բարձր մշակոյթի արդիւնքն է, և չես կրնար գտնել զայն հասարակ մարդոց մէջ»: Ասիկա միայն հոգիով մեծ մարդոց մէջ կը գտնուի: Իսկ կրկերոն

կ'ըսէ. «Երախտագրութիւնը ոչ միայն մեծագոյն առաքինութիւն մըն է, այլ բոլոր առաքինութեանց արմատըն: Այս գեղեցիկ առաքինութեան տիրանալու համար պէտք է հասարակ մակարդակէն վեր բարձրանալ և մշակել զայն մեր մէջ յարապետութեամբ և բարձր զիտակցութեամբ: Որովհետեւ եթէ մէկը այս առաքինութեան տիրանայ, ուրիշ չափ մը առաքինութիւններ ալ ձեռք բերած կ'ըլլայ միանգամայն:

Երկրորդ՝ ապերախտութենէ միանգամ ընդմիջող ձերբազատուելու համար Աստուծոյ Ս. Հոգիին անմիջական ազդեցութեան ենթարկուիլ պէտք է: Քանզի երբ անհատ մը Ս. Հոգիին շնորհները ընդունի, այլևս անոր մէջ աշխարհիկ միտումներու ազդեցութիւնը կը չէզոքանայ ինքնաբերաբար: Մարդ ի բնէ Աստուծոյ համար սեպծուած է, երբ զԱստուած գտնէ և իր սրտին ու հոգիին մէջ զգայ Անոր անմիջական ներկայութիւնը, մեղքէն ու անոր ազդեցութիւններէն կրնայ զիւրութեամբ ազատագրուիլ: Առանց Աստուծոյ մարդ չկրնար ինքզինքը փրկել: Փրկութիւնը Աստուծոյ Ս. Հոգիին շնորհն է: Պէտք է մեր սրտը էապէս և հիմնովին փոխուի Ս. Հոգիին միջոցաւ:

Մեղքի տրապետութենէն ազատազրուելու համար ի հարկէ մարդ իր կողմէն ընելիք բաներ ունի, բայց անոնք այն ատեն միայն յաջողութեամբ կը պսակուին երբ անհատը միանայ Աստուծոյ հետ և վաշելէ Անոր անմիջական աջակցութիւնն ու գործակցութիւնը: Ուրիշ խօսքով, առանց սրտի փոփոխութեան կարելի չէ մեղսալից բնաւորութենէն ազատել մեր օձիքը:

Յիսուս աշխարհ եկաւ փրկելու մարդը մեղքի տրապետութենէն: Անիկա «Իրեններուն եկաւ և իրենները զինքը չընդունեցին» դժբախտաբար, և որով իրենց ապերախտութեան մեղքին մէջ աւելի հաստատուեցան: Ի՞նչ եղաւ հետեանքը. իրենները զրկուեցան իր աշխարհ բերած օրհնութիւններէն, իսկ «Անոնք որոնք զինքը չընդունեցին, անոնց իշխանութիւն տուաւ Աստուծոյ որդիները ըլլալուն»:

Արեւ իր կենսատու ճառագայթները հաւասարապէս ամենուն վրայ ալ կ'արծակէ, բայց ան որ իր սննեակին պատուհանները կը գոցէ արեւուն դէմ, փնաս մը

չկրնար հասցնել անոր, այլ ինքը կը զրկուի անոր բարիքներէն: Հրեաներ երբոր իրենց մօքի պատուհանները և սրտի դռները գոցեցին Յիսուսի քարոզած ճշմարտութիւններուն դէմ իրենք է որ տուժեցին չարաչար կերպով: Իսկ միւս կողմէն հեթանոսներ ընդունելով Աստուծոյ լոյսը, առանձնաշնորհումը ունեցան Աստուծոյ որդիները կոչուելու և արքայութեան գաւակները համարուելու:

Բայց չմեղադրենք հրեաները. միթէ մենք ալ նոյն սխալը գործած չենք ըլլար եթէ այսօր Յիսուս մեզի ալ գայ և մեր սրտերուն դռները զարնէ և մենք մերժենք զինքը ներս ընդունիլ: Ըսած է մէկը. «Ան որ իր բարեկամը կը մոռնայ ապերախտ է անոր հանդէպ, իսկ ան որ իր Աստուծոյ կը մոռնայ ապերախտ է իր անձին դէմ»: Քանզի մենք մեր Փրկչին դէմ մեր սրտերուն դռները գոցելով իրեն փնաս մը հասցուցած չենք ըլլար, այլ հրեաներու ապերախտութեան մեղսակից եղած և նոյն ատեն մենք զմեզ զրկած կ'ըլլանք այն բոլոր օրհնութիւններէն՝ որոնք Աստուծոյ կողմէն մեզի համար պատրաստուած են աշխարհի սկիզբէն ի վեր իբրեւ մեր առանձնաշնորհումը:

Յիսուս «Իրեններուն եկաւ և իրենները զինքը չընդունեցին»: Չընդունեցին քանզի իրենց սրտերուն դռները լայնօրէն բացած էին ամէն տեսակ չարութեան, մեղքերու և աշխարհի վաղանցուկ արժէքներուն համար, բայց Յիսուսի հանդէպ գոցած էին ամուր կերպով: Նոյն Յիսուսը այսօր մեզի համար ալ կ'ըսէ. «Ահա՛ ևս գուռը կայնելի մ'ու և կը զարնեմ, եթէ մէկը իմ ձայնս կը լսէ ու գուռը կը բանայ, անոր քով պիտի մտնեմ, և անոր հետ ընթրիք պիտի ընեմ, և ան ալ ինձի հետ» (Յայտ., Գ., 20):

Երանի՛ անոր որ կը զգայ այս մասին իր հոգեւոր կոչման վեհութիւնը և գործնական քայլեր կ'առնէ այդ ուղղութեամբ:

ԳՐ. Ո. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Յրէզնօ, Գալիլի.

ՄԱՍԲԱՆՑ ՄԱՀԵՐ

(Իրագրանալիկալ)

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

I

Զին քրչեց Մըհեր դէպ՝ Մըսրայ քաղաք .
 (Օդն հեղծուցիչ էր, արեւը կըրակ).
 Մըսրայ երկիրն էր անապատ անափ,
 Կը սողար Նեղոսն զերդ խոշոր վիշապ,
 Դէմն իր կանգնեցան քառ'սուններկու դեւ,
 Ամէնքն ալ հրակայ եւ ամէնքն ալ սեւ .
 Կանչեցին «Ո՞վ ես դուն, այ անխելք մարդ,
 «Որ կու գաս ոտքովդ իյնալու թակարդ .
 «Միթէ լըսած չե՞ս դուն անունը մեր,
 «Թէ չէ կը կարծես ինքզինքդ անմեռ ... » :
 Մըհերն համբուրեց 'թուրը կայծակի',
 Դիմացը կեցաւ քառ'սուններկուքին,
 Դոռաց «Ձեմ լըսած ես անունը ձեր,
 «Իսկ դուք լըսած էք թէ ով է Մըհերն» :
 «Մըհեր» անունը երբոր լըսեցին,
 Քառ'սուններկուքն ալ ծունկի չոքեցին .
 «Մենք ըստրուկներդ ենք, դուն եղիր մեր տէրն,
 «Ի՛նչպէս գիտնայինք թէ դուն ես Մըհերն :
 «Եղբայրներ ենք մենք քառասուններկու,
 «Սիրով օղակուած ամէնքս մէկմէկու .
 «Դուն ալ, կ'աղաչենք, եղիր մեզ եղբայր ... » :
 «Ի՛նչ ազգէ էք դուք, ո՞ր է ձեր աշխարհն»,
 Հարցուց Մըհերը լուրջ ու մըտախոհ,
 Բայց դէմքը արդէն յաղթութեամբ զոհ :
 «Հալէպ քաղաքին մեր հայրն էր արքան,
 «Գըլխին ունէր թագ ու ձեռքին մական,
 «Պալատներ ունէր փարթամ ու շրքեղ,
 «Մեր քոյրն է հիմա գահին՝ իրեն տեղ ... »
 Ըսին դուերը : Մըհեր զարմացած
 «Ի՛նչպէս կին է որ հօր տեղն է անցած,
 «Քառ'սուն եղբոր մէջ, ի՛նչպէս կ'ըլլայ որ
 «Կին մը գահ նըստի իրրեւ թագաւոր»,
 Ըսաւ . «Տե՛հ ելէք-երթանք մէկ տեսնենք» :
 «Դուն անցիր առաջ, կը հետեւինք մենք»,
 Ըսին դուերն ու ձիերը հեծան,
 Իրար հետեւէ կարգով շարուեցան :

II

Կը քրչեն դէպի Հալէպի քաղաք,
 (Օդն հեղծուցիչ էր, արեւը կըրակ).
 Մըհերն առջեւէն, հետեւէն դուերն,

Ու ճամբան անծայր, հագիւ կէսն են դեռ,
 Ու ճամբան անծայր, շուրջն ամայութիւն,
 Ո՛չ մարդ կ'երեւի, ո՛չ ալ անասուն,
 Ո՛չ վայրի գազան, թրռչուն կամ սողուն:
 Դեւերէն երկուքն մէկէն զատուեցան,
 «Չենք գար մենք» ըսին, փախան-հեռացան:
 Սրդէն ուշ էր երբ իմացաւ Մըհեր,
 Որ զոյգն այդ էին Կոսպատ'նի թռուներ:

III

Ու եկան հասան Հալէպի քաղաք,
 Տուներն ամայի, դուռները խորտակ,
 Փողոցներուն մէջ ո՛չ կատու, ո՛չ շուն,
 Ո՛չ մանկանց ճիչեր, ո՛չ կիներ ժըպտուն...
 Դացին ու մըտան պալատ մը հըսկայ,
 Տեսան հոն ալ մարդ-մարդասանք չը կայ:
 Տաս ջրալ ալիւր կար հոն, մէկ անկիւնն.
 Մըհերը պատուէր տալով դեւերուն,
 Ըսաւ, «Ես մընամ հոս խըմոր շաղեմ,
 «Մէկերնիդ երթայ մեռն փայտ քաղէ,
 «Ուրիշ մը երթայ ջուր կապէ առուն,
 «Միւսներդ գացէք լեռները հեռուն,
 «Վայրի ոչխարներ բըռնեցէք-բերէք,
 «Իրիկուան ընթրիքը հոս պատրաստենք»:
 Ըսաւ, դեւերը հընազանդ-հըլու,
 Լեռները գացին ոչխար որսալու:
 Մէկն ալ անտառը գընաց՝ փայտ կըրէ,
 Ուրիշ մ'ալ գընաց որ ջուրը բերէ.
 Մըհերն ալ նըստաւ ալիւրը մաղեց,
 Ու ջուրն երբ եկաւ խըմորը շաղեց:

Մէկն եկաւ տասն սալ փայտը շալակին,
 Միւսներն երեսնութ ոչխարներ զարկին:
 Բերաւ ամէն մէկն կախած իր ուսէն:
 Առուէն արդէն ջուրը կը հոսէր.
 Յետոյ հըրաման առին, դաշտ գացին,
 Մըհերը մընաց այնտեղ առանձին:

IV

Մըհերը ելաւ նըստաւ դուռին մօտն,
 Թարբմ հացին ու խորովածին հոտն,
 Մինչեւ հեռուներ տարածուած՝ արդէն,
 Կը սպասէր ան հոն որ դառնան դաշտէն:
 Պառաւ մը եկաւ ու կեցաւ իր բով,
 «Քեռու տղայ, ըսաւ, քու օրըդ բարով:
 «Երեք օր է որ բան չեմ կերած ես,
 «Բան մը տուր ուտեմ, Աստուած օրհնէ քեզ,
 «Ծըլիս ու ծաղկիս» ըսաւ Մըհերին:
 Մըհեր, պառաւին տալով բանալին,

Ըսաւ, «Գընայ ներս, ընթրիքը պատրաստ
Պիտի գրտնես հոն, կեր որքան կըրնաս»:
Ներս մըտաւ պառաւն ու դուրս չելաւ ալ,
Մըհերը դուրսը ըսպասեց երկար:
Ըսաւ «Մէյ մ'երթամ տեսնեմ ի՛նչ կ'ընէ».
Գաղտուկ ներս մըտաւ Մըհերն, ի՛նչ տեսնէ,
Ո՛չ միս մընացեր, ո՛չ հացի կըտոր,
Ո՛չ մորթեր բուրդոտ, եւ ո՛չ իսկ ոսկոր:
Կեցաւ պահ մը ան զարմացած, ապշած,
Պառաւը անդին բերանն լայն բացած,
«Ամէնը կերայ դեռ անօթի եմ,
«Բարով եկար դուն, քեզ՝ ալ պիտ' ուտեմ».
Ըսաւ ու ցատկեց Մըհերին վրայ,
(Կարծես ըլլային աչքերը քուրայ):
«Վա՛յ քեզ, անիծուած, մարդակեր պառաւ»,
Դոռաց Մըհերն ու ապտակ մը զարկաւ,
Պառաւին գըլուխն ուսնն վար ինկաւ:

V

Օրը վերջապէս եղաւ իրիկուն.
Դեւերը դարձան, եւ տեսան տըրտում,
Դուռին մօտ նըստած, կ'ըսպասէր Մըհեր.
«Ի՛նչ ունիս» ըսին, «ի՛նչ է պատահեր»,
Ու հաւաքուեցան ամէնքն անոր շուրջ.
«Ի՞նչու ես այդպէս տըխուր, լուռ ու մունջ,
«Թէ չէ Սասունն է քու միտքը ինկեր,
«Թէ չէ մէկն հեռուն քեզի կ'ըսպասէ.
«Եղբայրներ ենք ալ, մի պահեր, ըսէ.
«Մարդ ենք ամէնքս ալ, ունինք մեր ցաւեր,
«Տէ՛հ, Մըհեր, ըսէ՛, ցաւը չեն պահեր...»:
— Ներս երթանք տեսէք ինչ է պատահեր,
Ըսաւ Մըհերն ու զանոնք ներս տարաւ,
Գընաց սըրահին մէջտեղ կանգ առաւ:
Եւ ցուցուց հացին տաշտերն պարպըւած,
Բառասուն կանթնոց կաթսան շրջըւած.
Ցուցուց պառաւին մարմինն հոն փռուած,
Ցուցուց գըլուխը աչքերը լայն բաց.
Յետոյ ամէն բան պատմեց դեւերուն...
Ու երբ վերջացուց ան իր պատմութիւնն,
Դեւերն, ամէնքն ալ, լայն շունչ քաշեցին,
Եկան Մըհերի ձեռքն համբուրեցին.
— Ըսին «Իսկ հիմա դուն մըտիկ ըրէ.
Այս էր մեր քոյրը, իր ծընած օրէն
Մարդակեր էր ան, նոյնիսկ մեր հայր-մայր
Անի է կերեր... անթիւ, անհամար»,
Մարդ, կին ու մանուկ, երիտասարդ, ծեր,
Այս անաստըւած կինն է յօշոտեր...
Մըսրայ քաղ՝ քէն մինչ Հալէպի քաղաք,
Դուն աչքովդ տեսար անմարդ, աւերակ.

Իր ծեռքէն մենք ալ հագիւ ազատուած,
Անապատն էինք ապաստան գրտած.
Երկու դուներն այն որ չեկան մեզ՝ հետ,
Այս կընոջ ահէն դարձան-փախան ետ...
Մըհեր, դուն ես լոկ անվախ ու հըզօր,
Դուն պիտի ըլլաս մեզի թագաւոր».
Ըսին դուները ու ծունկի եկան,
«Դուն մեր փրկիչն ես, ու դուն մեր արքան»:
Մըհերը այսպէս պատասխան տրուաւ.
«Շընորհակալ եմ, եւ գոհ եմ իրաւ,
Սակայն ուրիշի գահին չունիմ աչք,
Լըսեցէք ուրեմն դուք իմ փափաք,
Էն մեծը ծեղմէ կարգենք թագաւոր...
Ես Պաղտատ կ'երթամ իմ մեծ հօրեղբօր
Գերեզմանն ուխտի ...» բայց ամէնքը մէկ,
Ըսին, «Պիտի բեզ մինակ չը ծըգենք»:

Ու մեծ եղբայրը թագաւոր ըրին,
Միւս բոլորը ելան Մըհերին
Հետ ճամբայ ինկան դէպ՝ Պաղտատ քաղաք.
Օղն հեղծուցիչ էր, արեւը կըրակ:

(Շարունակելի)

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

... ԵՐԲ Կ'ԵՐԹԱՆ ԾՈՅԸ ԼՈՅՍԻՆ

Եթէ երբեք տառապանքն է օրէնքը այս կեանքին,
Ու դառնութիւնը մարդուն ճակատագիրն անյեղի,
Եթէ երբեք անբաժան է ժպիտէն լացն աղի,
Ու շաղախուած է արեամբ ու քրտինքով հացը մեր,

Եթէ նիւթին պաշտամունքն ու նահանջը հոգիին
Մարդկային կեանքն օրէ օր կը վերածեն քաոսի,
Եթէ հաւատք, սրբութիւն կ'ոտնակոխուին անհարկի,
Ու կ'ուրացուին արժէքներ, իրաւունքներ կ'անտեսուին...

Կան բայց այսօր տակաւին անհատներ՝ կեանքը որոնց
Պայքար մըն է աննահանջ արդարութեան ի խնդիր.
Կան դեռ այսօր, այո՛, կան, Սուրբ Հոգիէն կայծ մ'անմեռ
Հոգիներուն խորն իրենց պահած Լուսոյ Որդիներ:

Կային անոնք, կան այսօր, ու պիտ' ըլլան ալ ընդմիշտ
Արդարութեան կրակով վառուած անկեղծ հոգիներ.
Ի՛նչ փոյթ նոյնիսկ 'թէ անոնք միշտ ուրացուին, հալածուին,
Բաշխելէ ետք լոյսն իրենց երբ կ'երթան ծոցը Լոյսին...:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱԲԵԿԱՑՈՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

•

Ինչպէս տաղերում, այնպէս էլ «Մատեան Ոգրերգութեան» պոէմում նարեկացիին բանաստեղծութեան ուրիշները և երաժշտականութիւնը ուժեղացնում է նաև բաղաձայնների և ձայնաւորների հանդիսութեամբ (այլոտերացիա և ասոնանս)։ Եթէ այդ տեսակէտից տաղերը մի քայլ առաջ էին ներքողներից, ապա նարեկն էլ շատ աւելի առաջ է տաղերից, որովհետև տաղերից մի մասում (խօսքը լուսագոյնների մասին չէ) նարեկացու համար յատկապէս բաղաձայնութիւնները ինքնանպատակ բնօրի ունեն և առանձնապէս կապուած չեն բովանդակութիւնից բխող յատուկ անհրաժեշտութեան հետ, այլ զործածուած են իբրև հոետորական-ոճական զարդարանքներ։ Իսկ նարեկում այդպիսի բան, կարելի է ասել, չի հանդիպում։

Յոյց տալու համար, թէ այս անգամ հանդիսութեան վերաբերմամբ նարեկացին որքան նրբանկատութիւն է հանդէս բերել, բաւական է նորից յիշատակել նրա բացատրութիւնները՝ ժողովրդական եղբերգութիւնների հետեւողութեամբ մի հատուած գրելու կապակցութեամբ։ Այդտեղ նարեկացին գրում է, որ կողկողազին եղանակներին բանաստեղծութիւններ յարմարեցնող բանահիւսնները իւրաքանչիւր տողն աւարտում են միևնոյն գրով, որպէսզի լսողների ուրախ աւելի ձմլեն ու մօրմօքեն։ Ինքն էլ մի տեղ նման բանի ձգտելով՝ հատուածի տողերը վերջացնում է ի ձայնաւորով։ Այս պարզ կերպով ջոյց է տալիս, որ նարեկացին գիտակցաբար է գիմում հանդիսութիւններին այն սեւեռուն նպատակն ունենալով, թէ զրանցով էլ աւելի կ'ուժեղացնի բովանդակութեան ներգործութիւնը։ Հետաքրքրականն այն է, որ խորը թախիծով ընթերցողին համակելու համար ի ձայնաւորով է կազմում ուրիշական առձայնոյթը (ասոնանսը), ուրեմն այդ ձայնաւորի երանգի մէջ նա նման գերին համապատասխան ինչ որ բան է տեսել։

Բայց վերջ ի վերջոյ նարեկումն էլ աւելի նշանաւոր են բաղաձայնութիւնները (այլոտերացիաները), որոնք գերազանցապէս հետապնդում են բնաձայնութիւնն առաջ բերելով հարստացնել և ուժեղացնել բանաստեղծութեան ընդհանուր երաժշտական կողմը։ Նարեկացին երբեմն այնպիսի բարդ և հարուստ բնաձայնութիւններ է ստեղծում, որ դժուար թէ այդ գործում նա որևէ մրցակից ունենայ։ Այդպիսի բնաձայնութեան մի ամենակէտսիկ նմուշ կարող է համարուել ԾԴ գլխում նկարուած խեղդուող մարդու ամբողջ պատկեր-հատուածը.

Եւ Բանգի ի ծուփս Բազմալսանգս
Ալեհանջ հողմոյ սասկապէս զգուեալ
Ուժգին լլկանօք ի սպառ ճաղնապմամբ ի
ծովին,
Փոխեալ ընկեցեալ ի վտակն վայրենական
ողովիչ,
Առ որս զմասունս ձեռացս այր անդր ճա-
րաբերեալ,
Իբր ի հոսանաց բռնութեանց զարնանազայր
գետոց,
Արսնգեալ յակամայ ընթացս ոլորմագին
զլորման,
Ջրակուլ ողեսպառ պզտորաբուրեամբ,
Դաժանաճոս սկախառն մամաւումս խառ-
նախառն մանաբեր երկամբ վանեալ,
Ըստ սրոց յուլիսիցն հեղեղիցն հեղձուցեալ։
(Բան ԾԴ. — Դ.)

Այս հատուածը, որը նախ և առաջ մի սքանչելի բանաստեղծական համեմատութիւն է հոգեկան ներքին դրութեան պատկերման հետ, ընթերցողին ոչ միայն պատասխիկ տեսողական պատկեր է տալիս, այլև ձայնական-լսողական։ Առաջին տողերում, որտեղ խօսքը հողմակոծ ծովի բազմապատանգ ալիքների վրայ ընկածի կրած տազնապի ու սաստիկ չարչարանքների մասին է, պարզ լուռ է հողմերի ձայնը՝ ա, զ և ժ բաղաձայններ ունեցող բառերի յաջորդականութեամբ («Սաստկապէս զգուեալ ուժգին լլկանօք . . .»)։ Իսկ երբ նա վայրկենական յորձանքով բռնուած սկսում է խեղդուել՝ իբր զարնանազայր գետերի հոսանքով ակամայ տարուող մէկը, այն ժամանակ, վերջին տողերում պարզ լուռ է խեղդուելու ձայնը՝ ո, խ և դ բաղաձայն-

ներով հարուստ բառերի յաջորդականութեամբ («Ակախառն մամուլամատ խառնախօս... յուզխիցն հեղեղիցն հեղձուցեալ»)։

«Մատենան Ողբերգութեան» պոէմի գեղարուեստական հրաշակերտ ամբողջութեան մէջ խոշոր դեր է խաղացել նաև նարեկացու լեզուաշինական մեծ կարողութիւնը։ Այն ժամանակուայ գրական լեզուն՝ գրաբարը, այն հարստութեամբ՝ ինչ հարստութեան հասել էր զործածուելով պատմիչների, եկեղեցական գրողների և բանաստեղծների գործերում, չէր կարող նարեկացու ստեղծագործական երեւակայութեան անսահման թռիչքը, իրերամերժ խոհերի ու զգացմունքների բոլոր նրբերանգները մարմնաւորել։ Նարեկացուց առաջ բուն բանաստեղծութեան լեզուն շատ աւելի աղքատ ու ոչ-բանաստեղծական էր, քան մեր պատմիչների լեզուն։ Եկեղեցական զոգմաներին հետեւելը խանդարում էր հոգեւոր երգերի հեղինակներին լեզուական նորամուծութիւններ կատարել և այդ այն աստիճան, որ նրանց ստեղծագործութիւնների մէջ լեզուական անհատականութիւնը համարեա թէ կորչում էր։ Նարեկացին մեր բանաստեղծներից առաջինն էր, որ ճոխ, փայլուն լեզուով գրելու գերազանցութիւնը նուաճեց պատմիչներից։

Այն բանասէրները, որոնք խօսել են «Ողբերգութեան Մատենան» լեզուի մասին, իրր թերութիւն մատնանշել են, որ այդ լեզուն շատ տեղ մութ է ու խրթին։ Բայց այս կարծիքը այնքան էլ ճիշդ չէ։ Եթէ մի կողմ թողնենք այն հնարաւոր քերականական աղաւաղումները, որ կարող էին, թէկուզ պատահաբար, առաջանալ արտագրողների ձեռքով, ապա նկատուած մթութիւնից ու խրթնարանութիւնից քիչ բան կը մնայ, յամենայն դէպս՝ անհամեմատ քիչ, քան զբանք գոյութիւն ունեն նրա ներբողներում, մանաւանդ տաղերի մի մասում։

Մատենանի լեզուի մասին այդպիսի կարծիք է ստեղծուել, բոտ երևոյթին, հիմնականում հետեւեալ երկու պատճառներով։ Նախ՝ այն բանի հետեւանքով, որ թէ՛ հրատարակիչներից շատերը և թէ՛ բանասէրներից շատերը (մանաւանդ հնում) «Ողբերգութեան Մատենան»ը չեն ըմբռնել որպէս գեղարուեստական գործ, որպէս պո-

էզիայի արտադրանք, այլ սոսկ որպէս կրօնական մի աղօթագիրք, հետեւաբար նրանց պէտք է տարօրինակ թուար բանաստեղծի ողջ ներքինը արտայայտող պոէտիկական հնարանքներն ու միջոցները, կարճ ասած՝ նրա գործածած ողջ պատկերները։ Ուստի շատ բնական է, որ 1700 թուին առաջին անգամ լրիւ հրատարակուած Նարեկի և մի քանի այլ գործերի վերջում գրուած է «Լուծմունք և բացայայտութիւնք բառից և բանից խրթնածածուկ խորոց աղօթից», որտեղ մեծ մասամբ բունագրօսիկ կրօնա-դաւանաբանական մեկնութիւն է տրուած «խրթնածածուկ» համարուած աղօթքների» պատկերներին։

Երկրորդ՝ այն բանի հետեւանքով, որ նարեկացին իր այդ ստեղծագործութեան մէջ բազմաթիւ կարճ մէջբերումներ է կատարում կրօնական գրքերից՝ առանց տեղը յիշատակելու։ այս դեռ ոչինչ։ միաժամանակ նա բազմաթիւ ակնարկներ է անում նոյն այդ գրքերում եղած վանագան անձնաւորութիւնների ու դէպքերի և պաշտօնապէս ընդունուած տեսակէտների մասին, որպէս թէ ընթերցողներին այդ բոլորը հրաշալի ծանօթ լինէին։ Այս դէպքում, իսկապէս, առանց յատուկ մասնագէտների կողմից տրուած «լուծմունքի», շատ տեղ կարող էր անհասկանալի մնալ։ Նման գործերի շարքում չի կարելի չնչել Բակոր Նալեանի 1745 թուին Կ. Պոլսում լոյս տեսած «Մեկնութիւն աղօթից և ներբողաց սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյ հրեշտակական վարդապետի» աշխատութիւնը, որը խոշոր նշանակութիւն է ունեցել մանաւանդ Մատենան աշխարհաբար թարգմանողների համար։ Բայց խնդիրն այն է, որ «Մատենան Ողբերգութեան» պոէմում Նարեկացին որոշակի դիտաւորութիւն չի ունեցել գրուածքը մութ ու խրթին դարձնել, ինչպէս նախորդ մի շարք ստեղծագործութիւններում։ Տեղտեղ այդպէս է ստացուել նրա համար աննկատելիորէն, մեծ մասամբ վերոյիշեալ պատճառներով։

Մատենանի լեզուն, ի հարկէ, պարզ և հասարակ լեզու էլ չէ և չէր էլ կարող այդպիսին լինել։ Պոէմի վիճ ու վերամբարձ բովանդակութեան համապատասխան՝ այն պէտք է լինէր ճոխ և փոփ, ինչպէս այդ շատ ճիշդ նկատել է Միքայէլ Նալբանդեանը։

Մատենանի լեզուն, իբրև գեղարուեստական ստեղծագործութեան լեզու, բացի այն, որ, ինչպէս արդէն տեսանք, հարուստ է էպիտետներով, փոխաբերութիւններով և համեմատութիւններով, ունի ևս երեք կարևոր արժանիքներ: Իրանցից առաջինը բարդ բառերով վերին աստիճանի հարուստ լինելն է: Արիստոտելը հետաքրքիր արուեստի մասին խօսելիս՝ խորհուրդ էր տալիս հետադարձին մտքերն արտայայտելու համար յաճախակի բարդ բառերին դիմել, գտնելով, որ դրանով նրանք դուրս կուգան իրենց ժանրի սահմաններից և կը թեւակոխեն պոէզիայի սահմանները: Նա բարդ բառերով հարուստ լեզուն համարում է գեղարուեստական ստեղծագործութիւններին յատուկ լեզու: Սա մի նշանաւոր ճշմարտութիւն է, որը փայլուն կերպով ապացուցւում է նաև Նարեկացու ստեղծագործութեան փորձով:

Բարդ բառերի ընտրութեան կամ սեփական կազմութեան դէպքում Նարեկացին իր նախորդ գործերի հետ համեմատած՝ այստեղ դարձեալ դէպի աւելի դրական է գնացել: Նարեկում բարդ բառերը այնպիսի արտասովոր կազմութեամբ չունեն, ինչպէս շատ դէպքում տաղերում են հանդիպում («ցոլիմանահում», «օղինատիպ» և այլն), այլ սովորական՝ ինչպէս այդ յատուկ է հայոց լեզուի բառակազմութեան օրէնքներին: Այսպիսով, բանաստեղծի հակումը դէպի իրականութիւնը արտայայտւում է նաև բառաստեղծման բնագաւառում:

Նարեկից շատ հատուածներ կարելի է մէջբերել, որոնք հարուստ են բարդ բառերով, ինչպէս և ամանցներով (յատկապէս ժխտական ամանցներով) բարդուած բառերով:

Բարդ բառերը Նարեկացու լեզուին մի առանձին հմայք են տալիս, մանաւանդ երբ կուտակւում են հարկը պահանջած տեղերում և իբրև ամական մի գոյականի հետ գործածուելով՝ միասին կազմում են մի գեղեցիկ փոխաբերութիւն. օրինակ՝

Մոլորապատիւ վարժութիւնք,
Հանապազասխալ տեսութիւն,
Ակնայայտ աչքութիւն,
Պոռնկակեղք կերպարան,
Ախաբորբոք նիւր,

Դժնեատեսիլ գոյն,
Յոգնատեսիլ գեղ,
Յոլովամեղծ ծուխ ...

(Քան հմ. — Դ.)

Այս օրինակը միաժամանակ ցոյց է տալիս Նարեկի լեզուի երկրորդ կարևոր արժանիքը. դա նրա վառ երանդաւորութիւնն է: Նարեկացին լեզուի երանդաւորման, գունագեղման համար բոլորովին չի դիմում օտար կամ մոռացուած բառերի գործածութեան: Իբրև վերածնութեան ժամանակաշրջանի բանաստեղծ, նա ժամանակի ոգին հրաշալիօրէն արտացոլում է իր ստեղծագործութեան լեզուի մէջ՝ պատկերաւորման համար ուսել իրականութեան բազմազանութեանը դիմելով: Բոլոր դէպքերում իրականութիւնն է Նարեկացու պոէտիկական արուեստի հիմքերի հիմքը: Երբ բանաստեղծը պոէտում որեւէ տեղ բովանդակութեան արտայայտման միջոցների կուտակումներ է ստեղծում, տպաւորութիւնը ուժեղացնելու նպատակով նա սովորաբար չի բաւականանում հէնց միայն կուտակմամբ, այլև նա այդ կուտակման բաղկացուցիչ մասերի առարկայական արտաքինը (ի՞նչպէս նոյնիմաստ նշանակութեամբ) վերցնում է կոնկրետ իրականութեան տարբեր կողմերից: Այսպէս՝ մի տեղ արտայայտելու համար այն միտքը, որ ինքը առանց «բարեգործի» գերագոյն կամքի չի կարող անել կամ լինել այն՝ ինչպէտք է, կատարում է հետեւեալ համեմատութիւնները.

Զի ոչ երբեք հարք ընթանայ երիվար առանց
սանձակալի,
Եւ ոչ նաւ համբառնայ հանդեպ առանց
ուղղչի,
Եւ ոչ արօր կեփռ ինչ գործէ առանց մանակալի,
Եւ ոչ երկուորեակի լծոցն ի նախ նեմեսիկն
առանց ելողի,
Ոչ ամպ վերաչուէ առանց հողմոյ,
Ոչ ասեղի ցնդին եւ կամ գումարին առանց
ժամանակի,
Ոչ արեգակն փոխաբերեալ շուրջանակի առանց
սարսական օդոյ ...

(Քան ԾԴ. — Բ.)

Ինչպէս տեսնում ենք, այստեղ ամէն մի տողը մի տարրեր գործողութիւն ու շարժման տեսարան է ներկայացնում. սկսած աշխատաւոր գիւղացու կեանքի հետ կապուած գործողութեան պատկերներէից (արօրը չի կարող հաւասար հերկել առանց մաճկալի, լծկան գոյգ եզները չեն կարող ճահ ճեմել առանց հօտաղի), մինչև տիեզերական մարմիններ շարժման վերաբերող պատկերները (աստղերը չեն ցնդում և կամ գումարում առանց ժամանակի): Երկվար և սանձակալ, նաւ և ղեկակալ, արօր և մաճկալ, եզներ և հօտաղ, ամպ և հողմ, աստղեր և ժամանակ, արեգակ և տարրական (իմա՝ տարրերից բաղկացած), օդ, այս բոլորը առանձին-առանձին վերցրած տարրեր աշխարհներ ներկայացնող բառերը բանաստեղծի ստեղծագործական կամքով ի մի խմբուելով միևնոյն առիթով, լեզուն դարձնում են ծիածանափայլ:

Բերուած օրինակը միաժամանակ ցոյց է տալիս Նարեկի լեզուի երրորդ կարևոր արժանիքը: Դա նրա՝ ասացուածքներով (աֆորիզմներով) հարուստ լինելն է: Նարեկացին գրում է միշտ ոճաւորուած. նրա խոհերի և զգացմունքների լեզուական արտայայտութեան ոճաւորման հիմնական տարրը հանդիսանում են ասացուածքները, թեաւոր խօսքերը: Վերևում բերուած հատուածի ամէն մի տողը միաժամանակ մի գեղեցիկ ամբողջական իմաստ արտայայտող ասացուածք է, նոյնիսկ ժողովրդական ոգով յորինուած: Արդեօք (թէկուզ և տարերայնօրէն) պատճառի և հետեանքի փլիսոփայական ըմբռնում չկա՞յ այդ տողերի մէջ. մի ըմբռնում, որ ծնուել է կենսափորձից և ժողովրդին էլ է յատուկ:

Ասացուածքի արժէք ունեցող արտայայտութիւններով լեցուն են Նարեկի էջերը. կարելի է բազմաթիւ նմուշներ բերել. ահա մի քանիսը. «կարիք անթուելիք և պատահարք ամենագրաւք», «Բնակութիւն կաւեղէն և անձրեք ուժգնակիք» (Բան Ծն. — Գ.), «Մտնեմ ի բոյնն աղաւնի և անդուստ ագռաւ ելանեմ», «հիմն արկանեմ և ոչ գլխաւորեմ», «Զայլս խրատեմ և ես ինքն անփորձ եմ» (Բան ՀԱ. — Բ.), «Ոչ կենացն փափագանօք, այլ կենարարին յիշատակաւն միշտ ճենճերիմ» (Բան ԺԲ. —

Ա.): Սովորաբար ասացուածքները Նարեկում նոյնպէս խմբուած են և առանձին ամբողջական հատուածներ կազմում՝ բանաստեղծի տուեալ խոհը կամ զգացմունքը բազմակողմանիօրէն բացայայտելու համար:

Նարեկի լեզուի գեղեցկութիւնները, ի հարկէ, չեն սպառուում նշուած այս երեք կողմերով. իրել գեղարուեստական ստեղծագործութեան լեզու՝ այն ունի բազմաթիւ այլ արժանիքներ, որոնց թիւում անպայման պէտք է յիշատակել բառերի շարադասութեան շտեմնուած ճկունութիւնը:

Այս կապակցութեամբ պէտք է նշել մի այլ հանգամանք ևս, որի պատճառով նոյնպէս Նարեկի լեզուն համարուել է մութ ու խրթին: Այդ այն է, որ շարադասութեան հարցում Նարեկացին շատ դէպքում առաջնորդուած է ժողովրդական լեզուամտածողութեամբ, իսկ բանասէրները ոչ-պատմական մօտեցում հանդէս բերելով՝ Ժ. դարի գրաբարի մասին խօսելիս լուի Ե. դարի գրաբարի քերականական կանոններով առաջնորդուելով, Նարեկացու լեզուում եղած նորը որակել են որպէս մթութիւն առաջացնող խոտորում:

Նարեկացին զարմանալի նրբամտութեամբ և վարպետութեամբ օգտագործում է շարադասութեան ընձեռած բոլոր հնարաւորութիւնները իր պոէմի բովանդակութեան հոգեզմայլ մանրամասնութիւնները հարկը պահանջած ստեղծութեան ընդգծելու և լեզուն աւելի ուրիշութիւն ու երաժշտական դարձնելու համար:

Նարեկի գեղարուեստական արժանիքները այնքան մեծ ու շատ են, որ եթէ օրինակ՝ թովմա կեմպիացու այնքան զովաբանուած և հոչակ վայելող «Համահետեու մնի Բրիստոսի» գիրքը դուրի նրա կողքին, իր մտայղացմամբ ու արուեստով պիտի թուայ մի շատ գորշ ու թոյլ լիրիկական ստեղծագործութիւն:

Մեր գրականութեան վերածնութեան շրջանը սկզբնաւորող մեծ բանաստեղծի «Մատեան Ողբերգութեան» պոէմը, անշուշտ, մարդկային ստեղծագործական մեծագործութեան գանձերից մէկն է:

Մ. ՄԿՐԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 14)

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԹԱԹԱՐԱՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

1. — Ռ՞վ գրած է Թաթարաց Պատմութեան հեղինակը ինքզինքը կը ներկայացնէ իբրեւ աշակերտ Վանական Վարդապետի. «Ընդ աւուրս ընդ այսօրիկ փոխեցաւ ի Քրիստոս աւագ և փառաւոր Վարդապետն մեր Վանականն, և սուգ մեծ եթող մեզ, և ոչ թէ միայն մեզ աշակերտելոցս նմայ, այլ և ամենայն աշխարհիս . . . » (Տպ. Երուսաղէմի, էջ 33: Զեռ. Թ. 32, էջ 551-2):

Իրեն ծանօթ են Վանականի աշակերտներէն չորս հոգի, որոնց գործունէութիւնը մեծ գովեստով կը յիշէ. «Նոյնպէս և գովելի աշակերտքն իւր Վարդան և Կիւրակոս, Առաքեալն և Յովսէփ խաչանման բաժանեալ զաշխարհս արեւելից՝ լուսաւորեցին կենարար վարդապետութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ: Այլ և բազում որդիս ի փառս ածին՝ ձրի բաշխելով զտիրական և զխաչանիչ գաւազանն, նմանեալ փառաւոր Վարդապետին իւրեանց . . . » (Տպ. Եւէմի., էջ 22-3):

2. — Ի՞նչ էր հեղինակին անուըր. — Եւրեք անուններ գրուած են հրապարակ իբրեւ հեղինակ Թաթարաց Պատմութեան. ա, Վարդան Պատմիչ. բ, Մաղաքիա Աբեղայ. գ, Գրիգոր Աբեղայ Ակներցի: Քննենք ասոնցմէ իւրաքանչիւրը զատկատ:

Ա. — Վարդան Պատմիչ. — Երուսաղէմեան տպագրութեան ճակատը գրուած է «Պատմութիւն Թաթարաց Վարդանայ Պատմիչի», իսկ Յառաջարանին մէջ փաստարկուած է սա ձևով. — Եւ գրեալ է Վարդանայ Պատմիչ յաշակերտացն Վանականայ Վարդապետի ի ԺԳ դարու, ի 1247, և ընդօրինակեալ ի 1272: . . . Օրինակս չունի առանձին յիշատակարան զգրողէն, սակայն ի լուսանցս օրինակիս ուրեք ուրեք տեսանի գրեալ նովին ձեռագրով «ողորմեա՛ Տէր, Վարդանայ ծառայի քո»: Նա ևս՝ կից է օրինակս Միխայէլի Ասորեոց Կաթուղիկոսի ժամանակագրութեանն, որ յայտնի թարգ-

մանութիւն է նորին Վարդանայ ի յիշատակարանին ծանուցեալ: Եւ լեզու և ընթացք պատմութեանն իսկ վկային զսա նորին լինել հեղինակութիւն:

Այստեղ հինգ կէտեր մատնանշուած են իբրեւ փաստ հաստատուելու համար թէ հեղինակը Վարդան Պատմիչն է: Այդ հինգ կէտերն են.

1. — Հեղինակը աշակերտ է Վանականի:

2. — Լուսանցքի վրայ յիշուած է Վարդան անունը, նոյն ձեռագրով:

3. — Թաթարաց Պատմութիւնը կից է Միխ. Ասորիի ժամանակագրութեան՝ որ թարգմանուած է Վարդան Վարդապետի կողմէ:

4. — Լեզուի նմանութիւն:

5. — Պատմութեան ընթացքի նմանութիւն:

Քննենք այս փաստարկութիւնները մի առ մի:

1. — Հեղինակը աշակերտ է Վանականին, այո՛, բայց Վարդանէն տարբեր մէկը, ինչպէս կը տեսնուի վերեւ մէջ բերուած վկայութենէն (Տպ. Եւէմի., էջ 22-3):

2. — Լուսանցքի վրայ յիշուող Վարդանը կը գանազանուի յիշատակարաններուն մէջ տեսնուող Վարդան փակակալէն «միւս» անորոշ անականով: Լուսանցքային այդ յիշատակութիւնները երբեմն բուն զրչի ձեռագրով են և երբեմն տարբեր զրչով և կը գտնուին Միխայէլի ժամանակագրութեան լուսանցքներուն վրայ միայն, բայց ոչ Թաթարաց Պատմութեան:

3. — Թաթարաց Պատմութիւնը կցուած է Միխայէլի ժամանակագրութեան ոչ թէ իբրեւ Վարդան Պատմիչի հեղինակութիւն, այլ լեցնելու համար քառասուն և չորսամեայ այն միջոցը՝ որ անցած էր Միխայէլի ժամանակագրութեան հայրէն թարգմանութեան ձգած թուականէն (1229) մինչև Երուսաղէմի Թ. 32 ձեռագրի ընդօրինակութեան տարին (1273):

4. — Լեզուի նմանութեան վկայութիւնը հիմնաւորուած չէ, հետեւաբար արժէք չունի:

5. — Պատմութեան ընթացքին նոյնութեան փաստը ևս չի համապատասխաներ իրողութեան, հետեւաբար կը մնայ անարժէք: Եզրակացութիւն. Թաթարաց Պատմութեան հեղինակը Վարդան Պատմիչը չէ:

Վարդանի վերագրուած հեղինակութեան սխալ կարծիքին դէմ տես նաեւ Հ. Հ. Սուկեան, Յովհաննէս Վանկան և իւր Դպրոցը, Վիեննա, 1922, էջ 114-122:

Բ. — Մաղափիա Արեղայ. — Այս անունը գրողուած է Նետողաց Ազգին Պատմութեան այն տպագրութեան ճակատը՝ զոր ի լոյս ընծայած է Բերովըէ Պատկանեան, 1870ին, Ս. Պետերբուրգ: Հրատարակիչը հետեւած է այն «բազմադարեան աւանդութեան» որոյ ստուգութեան վրայ ամենեւին պատճառ չկայ կասկածելու», ինչպէս կը գրէր 20 տարի ետք Հ. Ղ. Յովնանեան (Հանգ. Ամս., 1890, էջ 35): Եւ սակայն Տ. Հ. Թ. Սաւալանեանց ստիպուեցաւ յայտարարելու թէ «Մաղափիա Արեղայ չէ հեղինակ՝ Պատմութիւն Թաթարաց Գրքին» (Ծաղիկ Լրագիր, Կ. Պոլիս, 1891, Դեկտ. 21): Սաւալանեանցի տեսութեամբ «յիշեալ Պատմութեան ձեռագրաց ոմանց մէջ Մաղափիա անունը յիշատակուած տեսնելով», Չափեան և ուրիշներ կարծած են թէ ան է հեղինակը: Ծիշդ է Սաւալանեանցի տեսութիւնը:

Ս. Աթոռոյս Թ. 960 Ձեռագրին մէջ Ասորոց Միսայէլ Պատրիարքին Յաղագս Քահանայութեան կոչուած գրութեան վերջը (էջ 524) կայ սա յիշատակարանը. «Բազմադիմի է շնորհք մարդասիրութեան . . . Թագաւորութիւն անանց և յաւիտեանական» (Հմմտ. Սիւրմէեան, Յուցակ Ձեռ. Երուսաղէմի, Ա. Հատոր, Վենետիկ, 1948, էջ 143): «Արդ ես նուազստ յամենայնի Մաղափիա սպասաւոր բանի, գրեցի զՊատմութիւն Տն. Միսայելի Պատրիարքի Ասորոց, զոր է գրել ծայրաքաղ յԱղամայ մինչև ի ծնունդն Քոի. Այ. մերոյ, և ի ծննդեանէն Քի. մինչև ի Հայոց թվականն ՈՂ և Ը, և զՊատմութիւն Տաթարին, այսինքն Ազգին Նետողաց ԽԴ ամաց գործելոց մինչև առ մեզ, վասն իմանալոյ զանցաւորութիւն սուտ և պատրող կենցաղոյս, ընթերցողացդ և լսողացդ . . . սուտ և ոչինչ, խաբող և անցաւոր» (Հմմտ. նոյն, անդ): Ընդգծուած բառերուն տեղ հնագոյն յիշատակարանը ունի «Ստեփանոս հայր Ականց Անապատիս ետու գրել»: Ստեփանոսի փոխաբէն Մաղափիա գրած է իր անունը և կարծուած հեղինակ Թաթարաց Պատմութեան,

որ այս Թ. 960 Ձեռագրին մէջ անմիջապէս կը յաջորդէ վերագրեալ յիշատակարանին սա վերնագրով. «Պատմութիւն Վասն Ազգին Նետողաց, թէ ուտի, կամ յորմէ ցեղէ աճեցին, և տիրեցին բազում աշխարհաց և զաւառաց» (էջ 525ա):

Յիշատակարանին մէջ կատարուած այդ կարեւոր փոփոխութեան արդարացումը սակայն չունինք ներկայ ձեռագրին մէջ. քանի որ Միսայէլ Ասորիի Պատմութիւնը չկայ հոն, այլ կայ միայն Յաղագս Քահանայութեան գրուածքը:

Ձեռագիրս օրինակուած է ձեռամբ Բարսեղի, որ փոքր յիշատակարան մը ունի հատորիս առաջին մասը կազմող Ռեկրատայ Եկեղեցական Պատմութեան վերջը. «Գրեցաւ Պատմութիւնս ձեռամբ անարժան և սուտանուն Բարսեղի, թվին ՌԴԱ [= 1602], վայելումն Մաղափիա Վարդապետին» (էջ 284բ):

Եզրակացութիւն. Թաթարաց Պատմութեան հեղինակը չէ Մաղափիա Արեղայ:

Գ. — Գրիգոր Ակնեցի. — Թաթարաց Պատմութիւնը Գրիգոր Ակնեցիի հեղինակութիւն համարած է սկիզբէն Տ. Հ. Թ. Սաւալանեանց. այսպէս Թ. 32 Ձեռագրի նկարագրութեան մէջ կ'ըսէ. «Ի վերջ գրոյս Միսայելի նոյն իսկ գրիչն Գրիգոր, որպէս երևի՝ յաւելու զշարունակութիւն պատմութեան սկսեալ ի 678 թուականէն Հայոց, հասանէ մինչև ցամա 722, այսինքն զանցս ամաց 44 ից» (էջ 40): Դարձեալ Թ. 960 Ձեռագրի բովանդակութիւնը տալու առթիւ կը գրէ. «Պատմութիւն Թաթարաց՝ արարեալ Գր. Վարդապետի Ականց անապատի իրր շարունակութիւն գրոց Միսայելի» (էջ 506): Իսկ հեղինակներու տոմարին մէջ սապէս արձանագրած է. «Գրիգոր Վարդ. Ականց Անապատի Պատմութիւն Թաթարաց այն է որ յիշատակի սովորաբար յանուն Մաղափիայ արեղայի» (էջ 31):

Աւելի ետքը հրատարակուած յոգուածի մը մէջ (Ծաղիկ Լրագիր, Կ. Պոլիս, 1891, Դեկտ. 21) սապէս փաստարկած է ի նպաստ իր տեսութեան, մէջ բերելով Գրիգոր գրչի հետեւեալ յիշատակարանը. «Այժմ է թիւս Հայոց 216, որ գրեցաւ գիրքս ձեռամբ տառապեալ Գրիգորոյ. զոր կամօքն Աստուծոյ գրեցուք և մեք զպակասութիւն

սորա ամաց քառասուն և չորից» . . . Սոյն վաւերական տեղեկութիւնները կարգացողն առանց երկմտելու 44 ամաց Պատմութիւնն թաթարաց՝ Գրիգորի պիտի ընծայէ, և ոչ ուրիշի կամ Մաղաքիայի, ինչպէս սխալ աւանդութիւն մը տարածուած է: Գրեցում կ'ըսէ և ոչ օրինակեցուք, ինչպէս Միխայէլ գրել է ծայրաքաղ յԱղամայ մինչև ի ծնունդն Քրիստոսի . . . նոյնպէս ինքն ալ գրեցուք կ'ըսէ, այն է պատմեցուք»:

Բայց պէտք է զիտել տալ թէ Միխայէլի Պատմութեան համար ալ երկու սող վերը նոյն յիշատակարանին մէջ գրիչը կ'ըսէ. «գրեցաւ գիրքս ձեռամբ տառապեալ Գրիգորոյ», ուր «գրել»ը յայտնապէս կը նշանակէ ընդօրինակել, ապա թէ ոչ Միխայէլի ժամանակագրութեան հեղինակութիւնն ալ պիտի տրուէր Գրիգորի: Այս պարագան քիչ մը երկմտութիւն կու տայ երկրորդ «գրել»ին պատմել իմաստով գործածուած ըլլալուն մասին:

Թաթարաց Պատմութեան իբրև հեղինակ Գր. Ակներցին կը ճանչնայ՝ նաև Հ. Ն. Ակինեան, նկատելով «զինքը իր առաջին յայտնութեան (1273) իբր 23 տարեկան հասակի մէջ» (Հանդ. Ամս. 1948, էջ 387): Բայց Գր. Ակներցին այդպէս նորատի չի ներկայանար մեզի երբ ձեռագրին յիշատակարաններուն մէջ կը կարդանք իր մասին. «Եւ զիս զտառապեալ գրիչս» (Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 32, էջ 313բ), «տառապեալ Գրիգորոյ» (էջ 522բ), «ձեռամբ տառապել գրչի Գրիգորոյ սպասաւորի բանին» (էջ 594բ), և «եղկելի գրիչս Գրիգոր . . . զտառապեալ գրիչս, զի բազում աշխատանաւք և տկար մարմնով գրեցի . . . զի մեք էաք յոյժ տկար և անխել» (էջ 637): Այս ամէնը, մեր կարծիքով, 23 տարեկան երիտասարդի մը չեն պատշաճիր:

Հ. Ակինեան տակաւին կ'աւելցնէ. — Դարձեալ Ստեփանոս վանահօր վկայութիւնը, թէ Գրիգոր գրչի «ետու գրել զՊատմութիւն տեառն Միխայէլի . . . և զՊատմութիւն Տաթարին . . . Խ' ամաց գործելոց մինչև առ մեզ» յայտնաբարբառ կը հաստատեն, թէ այս Թաթարաց Պատմութեան հեղինակն է Գրիգոր Քահանայ, Ակների «սպասաւորն բանին» և Միքայէլի ժամա-

նակագրութեան գրիչը 1273ին (Հանդ. Ամս. 1948, էջ 391):

Այս փաստը արժեւորելու համար սակայն հարկ է Ստեփանոս վանահօր «ետու գրել» բացատրութեամբ Միխայէլի Պատմութեան պարագային հասկնալ «օրինակել տուի», իսկ Թաթարաց Պատմութեան պարագային «հեղինակել տուի»: Իրաւ այսպէս ըսել ուզած է Ստեփանոս վանահայրը, տարակուսելի է շատ: Պարզ հայերէնով, առանց կանխակալ կարծիքի, Ստեփանոս վանահօր «ետու գրել» բացատրութիւնը կը նշանակէ «օրինակել տուի», որով Գրիգոր Ակներցին կ'ըլլայ ինչպէս Միխայէլի նոյնպէս և Թաթարաց Պատմութեան գրիչը և ոչ թէ հեղինակը:

Հ. Ն. Ակինեանի հետեւելով ամերիկեան հրատարակիչներն ալ Թաթարաց Պատմութեան իբրև հեղինակ ընդունած են Գր. Ակներցին:

Դարձեալ ըստ Հ. Ն. Ակինեանի՝ Գրիգոր «չէ կրած երբ և իցէ վարդապետս պատուանունը» (Հանդ. Ամս. 1948, էջ 388): Նոյն ձեռագրին մէջ սակայն Յովհաննէս գրիչունի փոքր յիշատակարան մը ուր կ'ըսէ. «Յիշեալք զսրբազան եւ զսրբամատոյց զվարդապետս մեր զԳրիգոր, որ բազում աշխատութեամբ եւ ժուժկալութեամբ ի յանգ եհան զատուածային տառս . . . » (էջ 626բ):

Եզրակացութիւն. Գր. Ակներցին իբրև հեղինակ Թաթարաց Պատմութեան կրնայ ընդունուիլ վերապահութեամբ:

3. — Ե՞րբ գրուած է Թաթարաց Պատմութիւնը. — Թաթարաց Պատմութիւնը գրուած է 1273ին, ինչպէս գրքին բովանդակութիւնը և յիշատակարանները կը ցուցնեն յստակօրէն:

4. — Ո՞ր գրուած է Թաթարաց Պատմութիւնը. — Թաթարաց Պատմութիւնը գրուած է Ականց Անապատին մէջ ինչպէս կը հասկցուի հետեւեալ հատուածէն. «Եւ զայս լուեալ մեծախելք թագաւորն Հեթում, բեկաւ սիրտն ի կարի և յանհնարին տրամութենէն որ յանկարծահաս զիպեցաւ. և ոչ կարէր կանգնել զօրիտ իւր. մինչ եկն ի սուրբ և ի գերահռչակ ուխտս միանձանց ի յԱկանց Անապատս, և աստ միւրթարեալ սակաւ մի ի իեղէն հզարաց սուրբ Ուխ-

տիս կեցեալ աւուրսինչ, մինչ ելաւ Թուրքն յերկրէն» (Տպ. Եէմի., էջ 55. Ձեռ. 32, էջ 576-7)։

5. — Ձեռագիրներ. — Թաթարաց Պատմութեան վեց ձեռագիր օրինակներ ծանօթ են ցարդ։

Ա. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 32. — Յուցակագրուած Արա. Արք. Սիւրբէեանի կողմէ. (Մ. Յուցակ Հայ. Ձեռ. Եէմի., Ա. Հատոր, Վենետիկ, 1948, էջ 141-5), բայց ոչ բուլղոյն գոհացուցիչ ձեռք. կան բաւական թերիւններ. նշանակենք կարեւորները։

1. — Մոռցուած է էջ 313-րդ գրչի յիշատակարանը. «Ջարժանացեալն բարի յիշատակի, զԱճազարդ հայրն Ականց Անապատիս, զՍտեփանոս և զԺնողոսն իւր յիշեսցուք յողորմութիւնն Այ. ո՞վ սբ. դասք ուղղափառաց, ընտրեալ և բանաւոր հաւտք, ճշմարիտ հաւտապետին Քի. Այ. մերոյ, Ընդ սմին և զսիրողն սրբութեան, զմեծահոգի փակակալն Վարդան և զամենայն միակամ եղբայրութիւնս։ Եւ զիս գտառապեալ գրիչս յիշեսցիք ի Քս. ո՞վ պատուական լսողք և ընթերցողք»։ Իսկ ստորին լուսանքի վրայ գտնուող միւս Վարդանի յիշատակութիւնը տարբեր մեկնումով և զբաւած է։ Միւս Վարդանը նոյնը չէ փակակալ Վարդանին հետ ինչպէս սխալմամբ կը գրէ Հ. Հ. Ոսկեան (Յովհ. Վանական, 1922, էջ 115-6)։

2. — Կը պակօրի էջ 425-րդ գրչի յիշատակարանը. «Քս. Աճ լոյս աշխարհի, քո ամենակարող Աճութեամբդ լուսաւորեալ զհաւար Ստեփաննոսի հոգին և զիւր ննջեցելոցն ի քո սբ. արքայութիւնդ։ Ընդ սմին և զմեղուցեալ գրչիս և զամենայն եղբայրութեանս։ Եւ քեզ փառք յամենայն արարածոց քոց, յաւիտեանս, ամէն»։

3. — Ձէ առնուած էջ 521-2-ի պարունակած նախկին գրչի յիշատակարանը, որ ատենօք տպուած է Միխայէլի Ժամանակագրութեան վերջը, էջ 525-6, Երուսաղէմ, 1871. Իր կարեւորութեան պատճառաւ մէջ կը բերենք ամբողջութեամբ. — «Ի թուականին Հայոց, ՈՀԸ [= 1229], կատարեցաւ աշխարհապատում Պատմութիւնս, Տէր Միխայիլ սբ. Պատրիարքին Ասորոց, զոր ստուգիւ գրեաց ծայրաքաղ առնելով յաստուածաստեղծ մարդոյն Ադամայ սկիւնն

առնելով ասաց մի ըստ միոջէ զկարգ և զԺնունդ և զչինութիւն արարածոցս, զոր նախ քան զՋրհեղեղն աշխարհակործան, և զոր յետոյ Ջրհեղեղին յորդոցն Նոյի շինեալ և աճեալ ըստ հրամանի և ուխտին ամենակալին Այ. որ եղ ընդ նոսայ յետ Ջրհեղեղին։ Եւ ի վերայ այսորիկ, զկարգ և զթիւ թագաւորացն հոռոմոց, և զպարսից, և զկնի պարսից թագաւորութեանն վճարելոյ սկիւնն առնէ թագաւորութեանն արարկաց որ են տաճիկք. և ի կատարածի սոցայ զթուրքաց սուլտանութեանն և զտրեւին բազում աշխարհաց և գաւառաց զոր գեռ այժմ ևս ունին, բռնացեալք ընդդէմ բազում ազգաց և ազանց։ Որ են թիւք ամացն յիլիցն Ադամայ մինչ և ի ժամանակ կատարելոյ գրոցս ի ձեռն Միխայիլ Ասորոց Պատրիարքի, ամք, վեց հազար, չորս հարիւր, և երեսուն։ Եւ այժմ է թիւս Հայոց Չիֆ [= 1273]։

Որ գրեցաւ գիրքս ձեռամբ տառապեալ Գրիգորոյ, զոր կամաւքն Այ. գրեսցուք և մեք զպակասութիւն սորայ, զամաց, և, և չորից»։

Ասիկա ի՞նչ պրակի վերջին էջն է (522), որուն ստորին լուսանքին վրայ կայ, վերջին անգամ ըլլալով, և տարբեր, նուազ սեւ մեկնումով, «Տէր Աճ ողորմ[ե]այ Վարդանայ ծառայի քո, յաւուր գալստեան քո ամէն»։

4. — Էջ 594-րդ յիշատակարանի սկիզբի կարեւոր մէկ մասը զանց առնուած (Հմմտ. Պատմ. Թաթարաց, Եէմ., 1870, էջ 71), կ'արտագրենք լման. — «Յամի և թն հարիւրերորդի, քսաներորդի, երկրորդի, թուականութիւնս Հայոց, գրեցաւ աշխարհապատում տառս այս հրամանաւ սբ. և փառաւորեալ հաւար Ստեփաննոսի Ականց Անապատիս, այլ և կամակցութեամբ փակակալի Ար. Անապատիս Վարդանայ և ամենայն եղբայրութեանս քահանայից և կրաւնաւորաց, ձեռամբ տառապեալ[ա]լ գրչի Գրիգորոյ, սպասաւորի բանին։

Արդ աղաչեմք զպատահալսդ ի սմայ, որ ոք ընթեռնոյք զաշխարհապատում տառս զայս, յիշեցէք ի Քս. զհայր Ստեփաննոս և զԺնողոսն իւր։ Ընդ սմին և զամենայն եղբայրութիւնս Սրբոյ Անապատիս, զքահանայքս և զկրաւնաւորքս և զմեղուցեալ[ա]լ

գրիչս. զի և դուք որ յիշէք զմեզ, յիշեցէ և զձեզ Քս. Աճ յողորմութիւն իւր, ամէն»:

5. — Կը պակսի էջ 626թ. Յովհաննէս զրչի յիշատակարանը. «Յիշեցիք զօրբազան և զօրբաժանոյց զվարդապետ մեր զԳրիգոր, որ բազում աշխատութեամբ և ժուժկալութեամբ ի յանգ եհան զաստուածային տառս: Եւ զիս զծովացեալս մեղաւք զՅովհաննէս սուտանուն կրան: [աւ]որ, որ լի եմ մեղաւք, յիշեցիք ի Տէր»:

Բ. — Զեո. Ս. Յ. Թ. 960. — Նկարագրուած է Երուսաղէմի ձեռագիրները ցուցակագրող Տ. Հ. Թ. Սաւալանեանցի և Սահակ Կթղ. Սապայեանի կողմէ, երկուքն ալ անտիպ: Յիշատակարանները վերև մէջ բերինք Մաղաքիա Արեղայի վրայ խօսելու ամօրի:

Գ. — Զեո. Վենետիկի, Թ. 781, զըրուած Ռէֆ (1624)ին Կ. Պոլիս, Կից Սահրատի Պատմութեան: Հ. Ն. Ակինեանի ենթագրութիւնը ուղիղ կը թուի, ըստ որում «Ձեռագիրս ըստ ամենայն հաւանականութեան իրեն զաղափար-օրինակ ունեցած է Երուսաղէմի Թ. 960» Ձեռագիրը, օրինակուած ի վաղիւն Մաղաքիա Վարդապետի (Հանգ. Ամս., 1948, էջ 397):

Դ. — Զեո. Պետերբուրգի Ակադեմիայի. «զաղափարեալ յամին 1847 ի վանս սրբոյն Ղաղարու և այն՝ բաղմասխալ և թերաբան» (Տպ. Ս. Պետերբուրգ, Ք. Պ., Նախարան: Հանգ. Ամս., 1948, էջ 396):

Ե. — Զեո. Երեանի Մատենադարանի, Թ. 1485, Ժե. դար: Եւ

Զ. — Զեո. Երեանի Մատենադարանի, Թ. 3076, ԺԸ. դար: — Այս երկուքը յիշուած են Հայկազ ժամկոչեանի — «Պատմութիւն Վասն Ազգին Նետողաց» երկի հեղինակը — վերնագրով յօդուածին մէջ, տպուած 1946ին, Երեան: Այս վերջինն ալ կողմակից եղած է Պատմութեան հեղինակ ճանչնալու Գր. Ակնեցիին (Հմտ. Թ. Պատմութեան Անգլ. թարգմանութիւնը, էջ 15, ծնթ. 28):

6. — Տպագրութիւններ. — Թաթարաց Պատմութիւնը ունեցած է երեք տպագրութիւններ, զժախտաբար երեքն ալ ոչ լիովին զոհացուցիչ:

Ա. — Պատմութիւն Թաթարաց, Վարդանայ Պատմչի, հանեալ ի ձեռագիր օրի-

նակաց թանգարանի սրբոց Յակոբեանց, յԵրուսաղէմ. 1870, էջք 76: Լեզուական անհամար փոփոխութիւններով և տեղ տեղ վրիպակներով և թերիններով այս հրատարակութիւնը մեծապէս կը տուժէ հարազատութեան տեսակէտէն: Յառաջարանին մէջ ըսուած է թէ «ի գլուխս գլուխս բաժանեալ ըստ զանազանութեան պարագայիցն ի տմա պատմելոյց, տամք ի տպագրութիւն»: Ուրեմն թէ՛ գլուխներու բաժանումները և թէ՛ ամփոփ գլխակարգութիւնները բոլորովին նոր են, հրատարակչին կողմէ շարագրուած: Զուներ ցանկ յատուկ անուանց:

Այս հատորիկին հրատարակիչը Սաւալանեանց չէ, ինչպէս սխալմամբ կը զրէ Հ. Ն. Ակինեան (Հանգ. Ամս. 1948, էջ 391), այլ «անփորձ և ինքնապարձ համբակ աբեղայ» մը, որուն անունը չէ տուած Սաւալանեանց (Ծագիկ Լրագիր, Կ. Պոլիս, 1891, Դեկտ. 21, էջ 113):

Բ. — Մաղաքիայ Արեղայի Պատմութիւն Վասն Ազգին Նետողաց, ի լոյս ընծայեաց Ք. Պ., Ս. Պետերբուրգ, 1870, էջք 64: Հրատարակիչը ինքնին կը խօստովանի թէ «միակ ունէաք առաջի օրինակ հեղինակիս . . . և այն՝ բաղմասխալ և թերաբան»: Դիտելի է սակայն որ այս տպագրութիւնը զերծ է լեզուական այն ոչ յանձնարարիկ վերհագումներէն զոր կատարած է Երուսաղէմի հրատարակիչը: Այս ալ չունի յատուկ անուանց ցանկ, այլ լոկ համառօտ «մեկնութիւն դժուարիմաց բանից»:

Գ. — History of the Nation of the Archers (The Mongols) By Grigor of Akanc, Hitherto ascribed to Malakia the Monk. The Armenian Text Edited with an English Translation and Notes, By Robert P. Blake and Richard N. Frye. — By the Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, 1954. — Դրիգոր Ականեցւոյ Պատմութիւն Ազգին Նետողաց, երբեմն համարեալ Մաղաքիա Արեղայի, էջք 180:

Այս հրատարակութեան մէջ իրրեւ բնագիր առնուած է Երուսաղէմի տպագրութիւնը, իսկ Պետերբուրգի տպագրութեան տարբերութիւնները զրուած են լուսանցքի վրայ: Այդ տարբերութիւններէն շատերը կը ներկայացնեն հարազատ ընթերցումը համաձայն մեր Թ. 32 Ձեռագրին: Հրատար-

բակիչները կը գրեն. «Where dialectal forms appear in one Ms (especially in V), and where J. has the classical (grabar) form, we adhere to the latter»: Ասոր հակառակ ընթացքն էր որ ճիշդ պիտի ըլլար, վասն զի լեզուական այդ փոփոխութիւնները կատարած է երուսաղէմի հրատարակիչը, խանգարելով բնագրին լեզուական արժէքը: Հրատարակիչները կը խոստովանին նաեւ թէ հայերէն բնագրին մէջ տպագրական շատ մը վրիպակներ սպրդած են. — «Unfortunately, it has not proved possible to make corrections in this Armenian text, in which are many misprints» (էջ 177): Նախընտրելի պիտի ըլլար իբրեւ բնագիր ունենալ երուսաղէմի Թ. 32 ընտիր Զեռագրիւր որպէս հարազատ օրինակը Թաթարաց Պատմութեան: Նկատի ունենալով այս Պատմութեան մեծ արժէքը և ցարդ կատարուած տպագրութեանց մեծամեծ թերութիւնները, կ'արժէ որ նոր հրատարակութիւն մը կատարուի մեր Թ. 32 Զեռագրին համաձայն, յատուկ անուններու ցանկով և անհրաժեշտ ծանօթութիւններով:

Աւելորդ չենք նկատեր արձանագրել հոս բնագրական մէկ երկու նկատողութիւններ և շարք մը սրբագրութիւններ, զարմանելու համար ոմանք այն սխալներէն, որոնք հրատարակիչներուն կամքէն անկախաբար անշուշտ՝ տեղ գտած են Թաթարաց Պատմութեան հայերէն բնագրին և հետեւաբար նաեւ մասամբ անգլիերէն թարգմանութեան մէջ:

Ա. — Երեւանացի Թարգմանչապետներ. — Մեր Թ. 32 Զեռագրիւր լման կը թուէ 13 գլխաւորներու անունները, այսպէս.

1. — Սոնիթայ,
2. — Միւս այլ Փոքր Զաղատայ,
3. — Բաշու Նուին,
4. — Ասար Նուին,
5. — Խոթթու Նուին,
6. — Թութտու Նուին,
7. — Աւգաթայ Նուին,
8. — Խաչխայ Նուին,
9. — Խոջայ Նուին,
10. — Խոսուսի Նուին,
11. — Խոնու Նուին,
12. — Թենալ Նուին,
13. — Անգուրագ Նուին:

Ասանցմէ թիւ 8, Խաչխայ Նուին, կը պակսի թէ՛ մեր Թ. 960 Զեռագրին և թէ՛ տպագրեալ երեք հրատարակութեանց մէջ ալ: Թիւ 12, Թենալ Նուին, կը պակսի մեր Թ. 960 Զեռագրին և Պետերբուրգի տպագրութեան մէջ: Վերջինը, թ. 13, Անգուրագ Նուին, նոյնպէս կը պակսի Պետերբուրգի տպագրութեան մէջ:

Բ. — Վարդանի և Կիրակոսի Մանր. — Պետերբուրգի տպագրութեան մէջ (էջ 52) տեսնուող Վարդան և Կիրակոս Վարդապետներու մահուան յիշատակութիւնը պէտք էր գտնուէր նաեւ երուսաղէմեան տպագրութեան մէջ, էջ 68, ինչպէս զիտած է Հ. Ղ. Յովնանեան: Արդարեւ մեր երկու ձեռագիրներն ալ ունին այդ տողերը, Թ. 32 լուսանցքի վրայ շուրջանակի, իսկ Թ. 960 բնագրին մէջ:

Դ. — Սրբազնի կէսեր ամերիկեան տպագրութեան մէջ. —

էջ 18, տող 38. — Բորամիճք, Զեռ. Թ. 32 ունի Բորամիճք:

էջ 20, տող 49. — Երեսուն և երեք, Զեռ. ԽԳ [= Քառասուն և երեք]:

էջ 24, տող 17. — որ նախապաղ հակառակ է: Ընդգծեալը պէտք է աւելցնել ըստ Զեռագրին: Նոյնպէս հետեւեալներուն մէջ ալ:

էջ 24, տող 19, 24, և այլն. — Իւվանէ, Զեռ. Թ. 32 և 960 միշտ ունին Իւանէ:

էջ 26, տող 55. — մոռնծ, Զեռ. Թ. 32 մոռու:

էջ 26, տող 60. — պեւեքի, Զեռ. պեւեքի:

էջ 28, տող 78. — իւրեանց, Զեռ. իւրովք:

էջ 29, տող 72. — Read. «and ransomed the vardapet with his disciples».

էջ 32, տող 46. — Ղփչուր, Զեռ. Ղըփչուր:

էջ 34, տող 74. — աւերեալ, Զեռ. աւերել էին:

էջ 38, տող 7. — աւերելով, Զեռ. աւարելով:

էջ 42, տող 50. — փախուցեալ, Զեռ. փախեալ:

էջ 44, տող 13. — զՍային Ղանն զի եր Ղանն այն:

էջ 48, տող 14-15, 30-31. — Բաշոյն, Բաշու:

էջ 48, տող 30. — ուրախացան ամե-
նայն իշխանքն:

էջ 50, տող 18. — ալազգացն, ալ-
լազգեացն:

էջ 68, տող 14. — կացցուք, Ձեռ. կե-
նանք:

էջ 70, տող 46. — ի մէջ Ալի ծովուն:
Անգլերէնը ճիշդ է:

էջ 74, տող 96. — զոճեմայր, զոճե-
մայր:

էջ 76, տող 110. — զաւեր տեղիսն եւ
զգեղարեան շինել:

էջ 76, տող 123. — ոք, Ձեռ. քո:

էջ 78, տող 158. — միմեանց, Ձեռ.
մէկ մէկի:

էջ 82, տող 47. — եւ ապա վարձեալ
պակասեաց:

էջ 86, տող 32. — անտի, Ձեռ. 32
սոյնաւոր, Ձեռ. 960 անտի, այսինքն սահ-
մանի:

էջ 90, տող 86. — Սսայն փայտ, Ձեռ.
960 Սրսայն փայտ, Ձեռ. 32 Սսայ նփատ,
հաւանարար՝ նափտ, naphte: Հմմտ. վար-
դան, վենետիկ. էջ 132, նփատ:

էջ 98, տող 231. — եւ, եւ, Ձեռ. 32
ու, ու:

էջ 100, տող 236. — էր, էիր:

էջ 100, տող 236. — Թող քէ չէն գիւղ:
Շէն՝ ինչո՞ւ uninhabited, ճիշդ հակասակը:

էջ 100, տող 7. — լուաւ, Ձեռ. 32
լսեաց:

էջ 100, տող 11. — էի գալ. եթէ զնա,
Ձեռ. 32 է ի գալ. որ զնա:

էջ 102, տող 25. — քերաւ, Ձեռ. քե-
րաք:

էջ 102, տող 36-7. — հայրապետ, հաւ-
տապետ:

էջ 104, տող 62. — արժանացուցէ
զինոյն նորա:

էջ 105, տող 56. — him, his soul.

էջ 40, տող 16. — Ռուբինեաց, Ռու-
բինեանց:

Ն. ԵՊՍ. ՇՈՎԱԿԱՆ

ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՍ

ԵԻ

ԵԿԵՂԵՅԵԱՅ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ(*)

Պատմականօրէն խօսելով, կրնանք ըսել
թէ Եկեղեցեաց Համաշխարհային Խորհուր-
դին նախաձեռնութեամբ գումարուող Եկե-
ղեցեաց համաժողովներու մերօրեայ շար-
ժումը շատ կարեւոր շարժում մըն է Եկե-
ղեցւոյ պատմութեան այս ժամանակաշր-
ջանին: Իւրաքանչիւր քրիստոնեայ որ կը
հետաքրքրուի իր Տիրոջմով, որ Պը գործէ
յաւիտենապէս, պէտք է սերտէ այն գոր-
ծերը՝ որոնք կը կատարուին Իր փառքին
համար մեր օրերուն:

Այս յոգուածին համար իմ խորագիրս
քիչ մը շփոթեցուցիչ է. ըսինք Քրիստոս
և Եկեղեցեաց Համաշխարհային Խորհուրդը.
այս խորագիրը աւելի ևս պէտք է պար-
զել: Յստակացնելու համար երկու կարեւ-
րութիւններ կան: Կրնայ նշանակել թէ
Քրիստոս ի՞նչ կը մտածէ, ինչպէ՞ս կը դա-
տէ Ե. Հ. Խ. Ը: Կրնայ նշանակել նաեւ
թէ Ե. Հ. Խ. Ը ի՞նչ կ'ուսուցանէ Քրիստոսի
մասին և ի՞նչպէս կը ներկայացնէ զԱյն:
Այս երկրորդ իմաստով ընտրած ենք վերի
խորագիրը: Մեր նպատակը ուրիշն պիտի
ըլլայ ուսումնասիրել զանկու համար թէ
ի՞նչպէս Ե. Հ. Խ. Ը Տէր Քրիստոսը և Իր Ս.
Հոգին կը ներկայացնէ մեր օրերուն: Մեր
սերտումին և խորհրդածութեան առանցքը
Քրիստոս և Ե. Հ. Խ. Ը պիտի ըլլայ հետեւ-
ւորաբար:

Առաջին հարցումը որ կը ծագի մեր
մտքին մէջ այն է թէ Ե. Հ. Խ. Ը կը ներ-
կայացնէ՞ Տէր Յիսուս Քրիստոսը: Եթէ ո-
մանք ըսեն թէ այս Խորհուրդը Քրիստոսի
մասին որեւէ ուրոյն վարդապետութիւն չու-
նի, այնուհանդերձ Ե. Հ. Խ. Ը ինքզինքը

(*) Այս յոդուածը հառ. մըն է՝ արտասանուած Վ.
Տիմի Եկեղեցականին կողմէ, Քրիստոնեական Եկեղեց-
եաց Միջազգային ժողովի ընթացին՝ որ տեղի ունե-
ցաւ անցեալ տարի Պրագայի: Թարգմանաբար կը
ներկայացնենք զայն Սիոնի մեր ընթերցողներուն, յի-
շալ շարժումի մասին այս յոդուածին շահեկանու-
թեան համար:

յայտնած է և կը յայտնէ իր գործերով և խօսքերով. հետեւաբար իրաւամբ կրնանք հարցնել թէ արդարեւ անիկա ինքզինքը զուտ Քրիստոնէական ձեռքով կը յայտնէ:

Ս. Գրոց մեզի ներկայացուցած Յիսուսը ճշմարտութեան, սիրոյ և միութեան Տէրն է: Փորձենք գտնելու համար թէ ե. շ. Ս. ը, մեր օրերուն, կը ներկայացնէ՞ Ս. Գրքին Յիսուսը՝ որ ճշմարտութեան մարգարէն, սիրոյ առաքեալը և միութեան թագաւորն է: Դիտէք թէ Քրիստոսի Հոգին մեր մէջ պէտք է ըլլայ: Եկեղեցւոյ Գլուխը Քրիստոս է և ինչ Հոգի որ Ան կը կրէ, նոյն Հոգին պէտք է անդամներուն մէջ ալ ըլլայ: Հոգին որ Յիսուսի մէջ է, պէտք է իր Ս. Եկեղեցիին մէջ ևս ըլլայ և արդարեւ այդպէս ալ է: Աւր որ Յիսուսի Հոգին ներկայ է, հոն Յիսուսի Եկեղեցին չի կրնար գոյութիւն ունենալ. «Զի Տէր Հոգին է» (Բ. Կորն. Գ. 17): Եթէ Յիսուսի Հոգին, որ ճշմարտութեան, սիրոյ և միութեան Տէրն է, չի գտնուի ե. շ. Ս. ին մէջ, ապա ուրեմն այս խորհուրդը վասն Յիսուսի շարժում մը չէ, այլ սոսկ մարդկային ճիգ մը և հետեւաբար թերեւ երկնքի Թագաւորութեան համար ձախող փորձ մը:

Մեր Փրկիչը, Յիսուս, ճշմարտութեան Տէրն է. ե. շ. Ս. ին մէջ կը գտնենք այն Հոգին որ էր և է Յիսուսի մէջ: «Ես եմ ձանապարհ, ճշմարտութիւն և Կեանք» կ'ըսէ Քրիստոս: Յիսուս աշխարհ եկաւ վկայելու ճշմարտութեան համար, բայց առաւել քան այդ, ինքն իսկ էր ճշմարտութիւնը: Աստուծոյ մարմնացեալ Ճշմարտութիւնն է Անիկա: Իրմով Աստուածային ճշմարտութեան ամբողջական յայտնութիւնը ունինք: Իրմով կը գտնենք մեր բոլոր հարցերուն պատասխանները: Անիկա Աստուծոյ Բանն է, Աստուծոյ պատասխանը, Աստուծոյ մարմնացեալ ճշմարտութիւնը:

Իբրեւ մարդացեալ Աստուած, և իբրեւ Բանն Աստուծոյ ի մարմնի, ճշմարտութիւնն է Անիկա: Իր Հոգւոյն համար ըսաւ թէ «Հոգին ճշմարտութեան առաջնորդեցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ» (Յովհ. Ժ. 9. 13) և իր աշակերտներուն համար ըսաւ թէ «զուտ իմ վկաներս պիտի ըլլաք և ճշմարտութեան համար վկայութիւն պիտի տաք» (Յովհ. Ժ. 27):

Ժիշդ այս է որ Առաքեալներն ու մարտիրոսները ըրին. ճշմարտութեան համար իրենց անձերը զոհելով: Աւրեմն, դարձեալ հարցումը. — այդ նոյն Հոգին կրնա՞նք գտնել ե. շ. Ս. ին մէջ: Կարճ ժամանակ մը առաջ ե. շ. Ս. ի գլխաւոր քարտուղարը, Տօքթ. Վիսսըր Հուֆթ, այս նիւթին մասին դասախօսութեանց շարք մը հրապարակեց՝ որուն անունն էր «Եկեղեցւոյ Վերածնունդը»: Գլխաւոր նպատակն էր ցոյց տալ թէ Եկեղեցին վերստին ծնունդի մը կը կարօտի:

Եկեղեցւոյ ճշմարիտ վերածնունդը ո՞ր կը գտնենք, Աստուծոյ կամքին համաձայն և Աստուծոյ միջոցներով:

Տօքթ. Վիսսըր Հուֆթ կը քննարկէ պատասխան մը տալ հետեւեալ ձևով. — «Ս. Եկեղեցւոյ վերածնունդը հնարաւոր է Աստուծոյ Խօսքին վերստին ունկնդրութեամբ ինչպէս որ այդ Խօսքը մեզի կուգայ Ս. Գրքէն»: Նոյնն էր պարագան նաեւ Քրիստոնէական սկզբնական դարերուն Եկեղեցւոյ մեծ Հայրերուն համար: Ս. Գրքով է որ Ս. Եկեղեցին պիտի վերագտնէ իր սրբազան գիրքն ու դերը Աստուծոյ Փրկագործութեան նպատակին մէջ: Այնքան աւտեն որ Ս. Գիրքը հեղինակութիւնն է Ս. Եկեղեցւոյ մէջ, այս վերածնունդը կարելի է թէ և շատ մը արգելքներ կան Եկեղեցւոյ մէջ որոնք ճշմարիտ վերածնունդը կ'ուշացնեն: Նախ, որովհետեւ Եկեղեցիները կը ներքին իրենք իրենց որ քաղաքական զաշինքներ կապեն նսեմացնելով իրենց մեծ առաքելութիւնը, զաշինք՝ ընկերային, մշակութային և ցեղային կապերով: Երկրորդաբար, մեր Եկեղեցիները քիչ մը շատ ինքնակեդրոն են և ուստի, եկեղեցական հպարտութեան և պահպանողական ըլլալուն բերումով կը մեկուսանան: Վերջապէս մեր Եկեղեցիները հոգևորապէս տկար են: Ինչ որ կը պակսի մեզի իբրեւ Եկեղեցի մարգարէական հոգին է: Հաւատաւոր և հոգևոր եկեղեցականներ անհրաժեշտ են Տիրոջ դաշտը մշակելու համար: Տօքթ. Վիսսըր յուսալից է սակայն. անիկա կարգ մը յուսատու նշաններու ակնարկելով օրինակ կը բերէ Գերմանիոյ Եկեղեցիին արթնութիւնը, կամ Ամերիկայի Եկեղեցիներուն բարեգործութիւնները կարօտողովուրդներուն:

Էվլենսթընի մէջ գումարուած ժողովի ընթացքին ցոյց տրուած վկայութիւնները յայտարար նշաններն են թէ մեր դարու եկեղեցին զարթոնքի մը մէջ է կատարելու համար մարդարէական իր գործը: Անշուշտ ասոնք Տօքթ. Վիսսըրի անձնական կարծիքներն են և ոչ թէ Ե. Հ. Խ. ին անսակէտը: Թէև Տօքթ. Վիսսըր գլխաւոր կազմակերպիչներէն մէկն է Ե. Հ. Խ. ին և ուրախ ենք յայտնելու որ բոլոր այսպէս կոչուած «Տիեզերական Ժողովներու» մէջ յայտնուած միտքերը իր կողմէ յայտնաբերուած սկզբունքներն են որոնք կը պաշտպանէր իր բանաստեղծութիւններով:

Այսպէս հարցուցինք թէ Ե. Հ. Խ. ին մէջ կրնանք գտնել Քրիստոսի Ս. Հոգին: Կը վարանիմ ըսելու, բայց կարծեմ հեռու չենք ոչ ըսելէ: Ամէնքս ալ անշուշտ համագործակցութեան և Քրիստոսի աշակերտելու, ինչպէս նաև միասին վկայելու բաղձանքը ունինք: Բայց փորձենք ապացուցանել: Էվլենսթընի ժողովին մէջ որոշեցինք կոչ մը հրապարակել որ զեղուն էր Քրիստոնէական յոյսով: Այդ կոչը գեղեցկօրէն խմբագրուած է, ճշմարտութիւն կը պարունակէ իր մէջ, բայց խմբագրման ձեւին մէջ անոնք որոնք կ'օրհնան Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, մեռելներու մարմնով յարութիւնը, վերջին դատաստանը, ընտրեալներու փրկութիւնը, անհաւատներու յաւիտենական դատապարտութիւնը կրնան այդ կոչը ընդունիլ եղածին պէս: Ուրիշներ կը նշանակէ թէ Ս. Գրքին ամենէն թանկագին խոստումներէն շատերը դուրս ձգուած են...

Էվլենսթընի ժողովին մէջ կը կարդանք. — «Վեց տարիներ առաջ, մեր եկեղեցիները ուխտ մը կնքեցին այս ժողովը կազմելու և գործակցելու Քրիստոնէական եղբայրութեամբ և սիրով»: Այժմ սակայն, երկրորդ սանդխամատէն վեր կ'ելինք: «Գործակցիլ չի բաւեր, հարկ է յառաջ երթալ: Որքան որ սորվինք թէ մենք մի ենք ի Քրիստոս, այնքան աւելի անհանդուրժելի կ'ըլլայ բաժանեալ մնալը...»: Ուրիշներ յայտնապէս կ'երևի թէ իրար հետ գործակցելու սիրոյն, Ս. Գրոց հիմնական ուսուցումները, խոստումները պիտի ընդունին: Աշակերտիլ Քրիստոսի, մեր պարտականու-

թիւնն է, բայց յաջորդ քայլը պիտի ըլլայ զէպի ճշմարտ միութիւն ընթանալ:

Միութեան այս ոգին է որ պէտք է տիրէ Ե. Հ. Խ. ին մէջ:

* * *

Յիսուս ճշմարտութեան և սիրոյ Հոգին է: Անիկա Աստուծոյ մարմնացեալ սէրն է: Աստուծոյ սէրն ու սրբութիւնը մարմնացած մարդկային կերպարանքին մէջ: Յիսուսի սէրը տեսակէտով մը սահման մը ունի, այսինքն հոն ուր այդ աստուծային սէրը կը դառնայ հակառակին: Յիսուս չի կրնար սիրել մեղքը, անկարգութիւնը և սիրոյ պակասը: Քրիստոս կը դատապարտէ մեղքը: Պետրոսը սիրեց բայց անոր ուրացումը դատապարտեց: Հօրը կողմէ Իրեն յանձնուածները սիրեց, բայց անոնց անհաւատութիւնը և անսուրբ վիճակը դատապարտեց: Այս է Քրիստոսի Հոգին Ս. Գրոց մէջ:

Այս է Ե. Հ. Խ. ի ոգին: Սխալ չի հասկցունք: Չենք ուզեր այս ժողովը քննադատել Քրիստոսի նման կատարեալ շարժում մը չըլլալուն համար: Գիտենք թէ ոչ մէկ մարդկային հաստատութիւն կամ գործունէութիւն անսխալական է:

Քրիստոնէական Եկեղեցիաց Միջազգային Խորհուրդը ևս սուրբ և անսխալական չէ: Նոյնիսկ մարդոց մէջէն ամենէն սուրբը անգամ, սիրոյ, հնազանդութեան և սրբութեան խոնարհազոյն աստիճանէ մը սկսած է բարձրանալ: Դիւրին է քննադատել Ե. Հ. Խ. ը, ինչպէս նաև Ք. Ե. Մ. Խ. ը, ցոյց տալով սխալներ ու թերիւններ: Բայց մեր նպատակը քննադատել չէ, այլ հաստատել թէ ինչպէս Քրիստոս պայքարեցաւ սէրը, սրբութիւնը և հնազանդութիւնը հաստատելու համար Աստուծոյ Եկեղեցիին մէջ, և թէ ինչպէս Ան հրամայեց իր Եկեղեցիին որպէսզի ազգերուն սորվեցնէ Իր պատուիրանները պահել: Այս ոգին կ'ըլլ Ե. Հ. Խ. ին մէջ. դարձեալ կը տարուինք ոչ ըսելու:

Ե. Հ. Խ. ը սիրոյ և բարեգործութեան կարևոր գործեր տեսած է: Ժողովուրդներու և ցեղերու մէջ բարուք յարաբերութիւններ հաստատած է քրիստոնէաբար: Արար և Հունգար գաղթականներուն մեծապէս օգնած է: Սակայն այս գործերը

Եկեղեցւոյ զարթօնք չեն: Եկեղեցւոյ արթնութիւնը ապաշխարութեամբ պէտք է սկսի: Եկեղեցւոյ բոլոր մեծ արթնութիւնները ապաշխարութեամբ սկսած են: Բայց ի՞նչ է ապաշխարութիւնը: Ապաշխարութիւնը հին աշխարհէն դէպի նորին դարձն է. անցեալէն դէպի ապագան, անձնասիրութենէն դէպի Աստուծոյ թաղաւորութեան երթը: Ապաշխարութիւն կը նշանակէ մեղքերուն վրայ զղջալով դառնալ դէպի լուսաւոր կեանքը, սիրոյ և սրբութեան կեանքը: Սորջանքը սրբութիւն կը նշանակէ: Եկեղեցիները նախ պէտք է մաքրուին, ինչպէս Յիսուս Տաճարը մաքրեց: Օրինակ, կարգ մը երկիրներ կը գործակցին Համայնաժողով երկիրներու հետ. Ե. Հ. Խ. ը այդ խնդրով չի զբաղիր: Կարգ մը եկեղեցիներ Ս. Գրոց անսխալականութիւնը կը մերժեն. Ե. Հ. Խ. ը չի քննարկ այդ հարցը, որովհետեւ յիշեալ եկեղեցիներուն գործակցելը աւելի կ'արժէ քան թէ անոնց . . . դարձը: Խորհուրդը կ'արտօնէ որ անոնք շարունակեն մնալ իրենց մեղքին մէջ:

Յայտնի է անշուշտ թէ ինչ կրնայ պատահիլ երբ Հոռովմի եկեղեցին մաս կազմէ Ե. Հ. Խ. ին. Անքնարկելի հարցերու ուրիշ շարք մը մեր ցանկին վրայ պիտի աւելնայ: Բայց կրնանք վստահ ըլլալ որ Հոռովմի եկեղեցին այդ քայլը պիտի չառնէ: Երբեմն աւելի ճշգոյսութիւն, լոյս կայ Միջին դարերու Աստուածաբաններու ուսուցման մէջ քան թէ բարեկարգեալ Բողոքական անառակ որդիներուն մօտ:

Ուրեմն անխուսափելի է եզրակացնել թէ բարեգործութիւն, հանդուրժողութիւն, անբաւական են Ե. Հ. Խ. ը ճշմարիտ Քրիստոնէական շարժումի մը վերածելու:

Քրիստոս միութեան փառաբան է, այդպէս կը քարոզէ: Կ'աղօթէ միութեան համար, այդպէս կը հրահանգէ: Ուստի իր մէջ կը գտնենք ճշմարիտ խորհուրդը յաւիտեանական միութեան: Հին Կաթողիկոսներն մէջ կը կարդանք. «Տէր Աստուած քո Տէր մի է» (Երկր. Օր. 2. 4): Յիսուս կ'ըսէ. «Ես և Հայր իմ մի եմք» (Յովհ. Ժ. 30): Յիսուս կ'աղօթէ. «Զի և նոքա եղիցին մի, որպէս Դու Հայր, յիս և ես ի Քեզ» (Յովհ. Ժե. 21): Յիսուսի Հոգին իրականացուց միութիւնը. Քրիստոնեայ առաջին եկեղեցին

մէջ. տեսանելի միութիւն մը՝ որ ժողովուրդը մեծապէս կը հրճուեցնէր հոգեորութեամբ:

Այս տեսակետով լոկ, Ե. Հ. Խ. ը կը ներկայացնէ Յիսուսի Հոգին: Ե. Հ. Խ. ը միութեան շարժում մըն է: Յիսուսի աղօթքը Եսովհաննու Աւետարանին Ժե. 17-ի մէջ Ե. Հ. Խ. ը առաջնորդող սկզբունքն է: Այս Խորհուրդը իր սկզբունքները գործի ալ վերածած է եկեղեցիներու միջև ամէն տեղ միութիւն կայացնելով: Մեծագոյն օրինակը անշուշտ Հնդկաստանի միութեան շարժումն է, հարաւային Հնդկաստանի եկեղեցիին հաստատումովը: Նոյնանման միութեան մը ծրագրիր կայ Հիւս. Հնդկաստանի համար: Հասկնալի, փափաքելի շարժում մըն է այս:

Անոնք որոնք սերտած են Հնդկաստանի եկեղեցեաց միութեան գործը, գիտեն թէ որքան թերի պատրաստութեամբ յառաջ տարուած է այդ գործը: Կէս դար զանազան միսիոնարներ և եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ Հնդկաստանի մէջ վէճեր ունեցան իրար հետ ի մասին միացեալ եկեղեցւոյ կազմակերպման: Եպիսկոպոսով թէ առանց եպիսկոպոսի. սինոդով թէ առանց սինոդի ու երկցատան, ինչպիսի՞մ ձև նադրութեամբ, և այլն: Անվարձան վէճեր: Բայց այս յիսուն տարիներու ընթացքին Քրիստոնէական վարդապետութեան հիմնական ուսուցումը ստուերի մէջ մնաց: Ատրկա փոյթներին անգամ չեղաւ:

Տօքթ. Վիսսըր կը շեշտէ միութիւնը, բայց ոչ միութիւն որեւէ գնով: Միութիւնը պէտք է ըլլայ համաձայն Յիսուսի ուսուցման: Ե. Հ. Խ. ը կը ներկայացնէ Յիսուսի Հոգին: Այս էր հարցումը: Որքան ալ անկեղծ ըլլան մեր առաջադրութիւնները, չենք կրնար չընդունիլ որ սխալ բան մը մտած է այժմ այս շարժումին մէջ՝ որ միութիւնն է . . . միութեան սիրոյն, այսինքն Միութիւն որեւէ գնով:

Վերջին խօսք մըն ալ: Ուսումնասիրեցինք Ե. Հ. Խ. ի այս շարժումը և եզրակացուցինք թէ արթնութեան մը ակնկալութեամբը լաւատես չենք: Արդ, որքան փափաք, աղօթք և ճշմարիտ միութեան համար պայքար կը գտնենք իւրաքանչիւրս մեր մէջ: Ահաւասիկ հարցը: Շատ երջանիկ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”

Ն. ԵՐԱՍՄԱՆԻ

ՀՐԱՊԵՏԱՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒՄՆԵՐ — Երևան — 1955, էջ 655

5) Ի՞նչ է լեզուն: — Աճառեան, ըլլալով լեզուաբանութեան մէջ ընկերաբանական դպրոցի ջատագովներէն մին, իրաւամբ լեզուն կը նկատէ հաղորդակցութեան անհրաժեշտ ազդակ մը մարդուն, իբրեւ ընկերային էակ: — Մարգը, որ հասարակական կեանքով է ապրում, իր խորհուրդներն ու զգացումները իր ընկերոջ յայտնելու և փոխադարձը նրանից իմանալու պէտք ունի: Այն միջոցը որ ծառայում է այս հաղորդակցութիւնը կատարելուն կոչուում է լեզու: Այս ընդհանուր սահմանումէն Աճառեան կը փորձուի հաւանական հետեւութիւններու հասնելու և զանոնք կ'ենթարկէ քննական մերձեցման: — Կարելի պիտի ըլլար արդեօք լեզու կոչել մեզի ծանօթ յօդաւոր ձայնական լեզուէն զատ այն ամէն միջոցները՝ որոնք կրնան ծառայել ընկերային հաղորդակցման համար: — Բ) Բանի որ կենդանիներն ալ ունին «հասարակական» կեանք, հետեւաբար լեզուն միայն յատուկ չէ մարդուն: — Ա. — Կենդանի էակի մը բոլոր գործարանները կրնան ծառայել իբր միջոց հասարակական հաղորդակցման: Արդարեւ, աչքի շարժումներով

պիտի ըլլանք եթէ յաջորդ մեր ժողովին կարենանք յայտարարել թէ շատ մը Եկեղեցիներ ճշմարտապէս միացած են վկայելու, կազմակերպելու և ուսուցանելու գործին մէջ:

Հաւատացէք որ կարեւոր է միութիւնը երբ կ'իրագործուի առաքելական ուղիով, վասն ճշմարտութեան և Աւետարանին, ու Ա. Եկեղեցիին նախանձայուզութեամբը լեզուն:

Թարգմ. ԶԱԻԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ Զ.
Աղեֆանդիս

կարելի է գանազան բաներ հասկցնել. այսինքն գոյութիւն ունի «տեսողական լեզու» մը, նոյնպէս «չօշափողական լեզու» մը, կան նաեւ այլ տեսակի «լեզուներ», ինչպէս մէկու մը ծաղկեփունջ նուիրելը, զրպանէն ինկած կապոյտ թաշկինակ մը, և այլն: Պատմութիւնը կը վկայէ թէ խորհրդանշական ձևեր գործածուած են նաեւ իբրեւ հաղորդակցման միջոց: Հին հիթանոսական շրջաններուն, երբ քրիստոնէութիւնը տակաւին նոր սկսած էր և արգելուած էր իր պաշտամունքը, անձանօթ քրիստոնեաներ զիրար ճանչնալու համար ձուկ մը կը ցուցնէին կամ կը նկարէին: Այդ կը նշանակէր «ես քրիստոնեայ եմ»: Պայմանագրական նշան մը, որ կը ծագէր հին յունարէն «իսթիւս» (ἰσθῆς) բառէն՝ որ կը նշանակէ ձուկ. իսկ այդ բառի յաջորդական տառերով կը գոյացուէր «Խուս, Խրիստոս, Թէու, Աթիլիոս», որուն իմաստն է «Յիսուս Քրիստոս, Աստուծոյ Արդի, Փրկիչ»: — Բ. — Անաստեաններէն ոմանք ունին «հասարակական» կեանք: Աճառեան կը զարմանայ թէ ի՞նչպէս մըջիւններ, որոնք այնքան կանոնաւոր «հանրապետութիւն» ունին, զիտեն սպատեւրագմ» վարել, ունին «հիւանդանոց», «վիրաւորներ փոխադրող յանձնախումբ», չունենան իրարու հետ հաղորդակցելու որեւէ միջոց: Նոյնպէս մեղուներ, որոնք թագուհի, զինուորական և բանուորական «գաղտնակարգ» ունին, չունենան որեւէ հաղորդակցութեան միջոց: Գերմանացի Գարլ Ֆոն Ֆրիշը փորձեր կատարած է մեղուներու «լեզուի» վրայ, և այն եզրակացութեան յանգած է թէ այդ «լեզուն» ոչ լսողական է և ոչ ալ տեսողական, այլ շօշափողական: Կենդանիներու լեզուի անհնազարգացած ձևը կը ներկայացնեն մեզի կապիկները: Անոնց լեզուն յատկապէս ուսուցանասիրած է Ռ. Կառնըր, «Կապիկներու Խօսքը» երկին մէջ, Լոնտոն, 1892: Ինչպէս որ Աճառեան կը նշէ ճշգրտօրէն, Կառնըրի գտած ձայները լո՛կ բնազդական են և երբեք զիտակցուած: Կառնըրի համաձայն, անոնք զիտակցական են: Կառնըրի աշխատանքը կը տառապի լրջութենէ: Անոր գործը շարունակեցին Գերմանացի ուսումնականներ Պասթիւէն Շմիտը և Զօրճ Շուրիցիկին: Վերջինը կը ջանայ ապացուցանել

թէ ոչ միայն կապիկները, այլ նաև ուրիշ ստորին մակարդակի վրայ գտնուող կենդանիներ ունին իրենց «լեզուն»։ Կատնւրի, Շմիտի և Շուկիեցկիի եզրակացութիւնները համոզիչ չեն։ Կապիկներու լեզուն միայն բնազդական ճիշեր ունի և ոչ թէ զխակցական։ Անոնք չեն կրնար կապակից խօսակցութիւն մը վարել։ Աճառեան իրաւամբ գիտել կուտայ թէ անասուններու «լեզուն» ոչ բառ ունի և ոչ ալ քերականութիւն։ Բնազդն է որ կը մղէ զիրենք զանազան ձևի ճիշեր արձակելու։ Աճառեանի գրութիւնը մէջընդ մէջ կ'ընդմիջուի է. Աղայ-եանի կողմէ «փակադժեհալ բացատրութիւններով», որոնք կը միտին «Մարքսիստական ուսմունքով» մեկնարանել լեզուաբանական հարցերը, ինչ որ անտեղի է և ոչ իրաւական, ուրիշի մը կողմէ հեղինակուած գրքի մը մէջ։ Աճառեանն է «Լիակատար»ին հեղինակը և ոչ թէ է. Աղայեանը։ Մեծանուն հանգուցեալը է. Աղայեանին յանձնած էր իր երկին հրատարակութեան իրաւունքը, բայց պէտք էր չարաչար գործածուեր այդ իրաւասութիւնը, միջամտելով իր մտածումներու աշխարհին մէջ, ուր հեղինակը բացարձակապէս ազատ է և ուրիշ երեան կու գայ իր գիտնականի բերեղացած գիմազիմը։

Ապա, Աճառեան կը վերլուծէ մարդէակին խօսելու կարողութեան տիրացման սկզբնական հանգրուանները։ Առաջին քայլը եղած ըլլայ նշանովի խօսակցութիւնը։ Այսօր ալ ընկալեալ նշաններ կան, որոնք իբրև միջազգային լեզու կը գործածուին նաւային, երկաթուղային, հեռագրական և զինուորական յարաբերութիւններու մէջ. օրինակ, կարմիր դրօշակը կամ լապտերը յայտարարեն են վտանգի։ Պատերազմական գործողութիւններու մէջ ճերմակ դրօշակը հաշտութիւն և խաղաղութիւն կը խորհրդանշէ։ Երկրաչափութեան մէջ π կը ցուցնէ տրամագծի և շրջագծի յարաբերական չափը։ Այս նշանովի խօսակցութեան առնթիւր գոյութիւն ունեցած է նաև շարժումներով հաղորդակցուելու միջոցը։ Իրարու լեզուներու անձանօթ մարդիկ զիրար կը հասկնան շարժումներով։ Բայց Աճառեան ի՞նչպէս կը սահմանէ լեզուն։ Ըստ հեղինակին, մարդկային լեզուն ձայնաւոր յօդաբաշխ լեզուն է։ Իրօք, յօդաբաշխու-

թիւնը մասնաշաղկապութիւնն է մարդկային լեզուին։ Բայց հարկ էր ընդլայնել այդ յօդաբաշխութեան նկարագիրը՝ Սօսիւրեան ըմբռնումով։ Մարդկային լեզուն յօդաբաշխ ձայնական լեզուն է, բայց այդ յօդաբաշխ ձայները պարզ ձայնական արտաբերումներ չեն, ենթակայ բնախօսական, բնագիտական և ուսողական հետազոտութեանց, այլ նաև աւելին։ Անոնք ձայնական գատորոշիչ միութիւններ են, որոնց պաշտօնն է բառերու իմաստը փոխել։ Լեզուի մէջ կան նաև, գատորոշիչ միութիւններու առնթիւր, իմաստաւոր միութիւններ։ Լեզուն ամբողջութիւնն է գատորոշիչ և իմաստաւոր միութիւններու։ Լեզուի կառուցանողական պաշտօնաւոր ըմբռնում մը կը մղէ մեզի սահմանելու լեզուն իբր պայմանադրական արժէքներու ամբողջութիւն մը՝ որ զանազան ձևեր կը ստանայ համայնքներու համաձայն։ Պայմանադրական է լեզուն իր իսկութեամբ. հակառակ պարագային մէկ լեզու միայն գոյութիւն պիտի ունենար աշխարհի մէջ։ Լեզուն հաւաքական համաձայնութեան արդիւնքն է։

6) Լեզուի ծագումը։ — Կուտայ դանազան տեսութիւններ լեզուի ծագման մասին. — ա) Բնականութիւնը, բ) Կենդանական լեզուի զարգացման մէկ վիճակը, գ) Բնաձայնական տեսութիւնը, զ) Բացազանչականը, ե) Նմանաձայնականը։ Աճառեանի համաձայն, լեզուն մարդուն կողմէ ստեղծուած է անհրաժեշտութեան պահանջով, առանց որեւէ կապակցութիւն ունենալու բառի մը և իր անուանումին միջև։

7) Լեզուի հոգեբանական կողմը։ — Մտածելը ներքին խօսակցութիւն մըն է։ Լեզուն այն միջոցն է, որով մեր մտածումները կը նկատականան, կ'արտաքնանան։ Ներքին լեզուն անհրաժեշտութիւն մըն է արտաքին լեզուի։ Առանց ներքին լեզուին արտաքին լեզուն գոյութիւն չունի։ Եւ այդ ներքին լեզուն գոյութիւն ունի միայն յօդաւոր լեզուի հիման վրայ։

8) Լեզուն իբր գործիք թանձրացման։ — Լեզուն այն միջոցն է՝ որով զաղափարը կը ստանայ իր նկատական ձևը։

9) Լեզուն իբր գործիք ճշմարտութեան։ — Մեր մտածումները տարտամ և անորոշ են, որքան ատեն որ անոնք չեն արտա-

յայտնում: Բառերը աւելի կը յատկեցնեն մեր գաղափարները և կը ճշգրտեն անոնց նուրբ երանգները: Մտածողութեան անձն նիւթեղէնը կը յատկանայ: Լեզու մը այնքան կատարեալ է որքան ընդունակ է հարազատօրէն ներկայացնելու մեր մտածողութիւնը:

10) Լեզուն իբր գործիք համառօտութեան: — Բառը կը համառօտէ միտքը, և պատկերներու ամբողջութիւնը, որ յարակցաբար կապուած է այդ բառին, կը միացնէ իր մէջ: Որքան ալ դանդաղ ընթանայ մեր մտածողութիւնը, հովիտ բառը կը պատկերացնէ մեր երեակայութեան առջև հաճելի վայր մը ուր կան մարգագետիններ, չրջապատող սարեր, ծառեր, ծաղիկներ, վտակ մը որ կը հոսի հանդարտօրէն, և այլն: Բառը կը նմանի գրահաշուական նշաններու, որոնցմով համառօտ կերպով կը ներկայացնենք թուաբանական բոլոր գործողութիւնները, փոխանակ մէկ առ մէկ զանոնք նկարագրելու:

11) Լեզուն իբր միջոց յիշողութեան: — Լեզուի այս յատկութիւնը կը բղխի գլխաւորաբար նախորդներէն: այսինքն թանձրացումէն, ճշմարտութենէն և համառօտութենէն: Այս ձեռով, ան կը դիւրացնէ մեր մտածողութիւնը, կը ջնջէ աւելորդ ծանրաբեռնութիւնները, կ'ամփոփէ նիւթը և այսպիսով կ'օժանդակէ յիշողութեան: Մեր միտքը քառսի մը պիտի վերածուէր եթէ փոխանակ թանձրացեալ բառերու կապակցութեամբ կազմուած նախադասութիւններ յօրինելու, ստիպուած ըլլայինք գաղափարները առանձին առանձին յիշելու, և ապա, այդ գաղափարներու կապակցութիւնը կազմելով, դարձեալ մեր գաղափարները վերյիշելու: Որքան դժուար պիտի ըլլար եթէ սկսէինք յիշել հայոց պատմութեան մէջ Հայկազանց բոլոր թագաւորները, Հայկէն մինչև Վահէ (45-անուն) փոխանակ մէկ բառով «Հայկազունք» ըսելու:

12) Լեզուն իբր գործիք վերլուծման: — Լեզուն պարտաւոր է գաղափարութեան զանազան մասերը բաժնելու. իւրաքանչիւրը գնելու առանձին բառի մը կամ բացատրութեան մը մէջ, և ապա զանոնք կապակցելու իրարու հետ: Այս ձեռով, ունենալով աւելի քան պիտի կրնայ բաղ-

դատել գաղափարներու անջատ մասերը իրարու հետ, ըմբռնել անոնց փոխարարութիւնը, և ապա հասնել տրամաբանական եզրակացութիւններու: Այս անկիւնէն դիտուած, լեզուն կը նմանի փորձամանի մը՝ ուր քիմիագէտը կը տարբալուծէ մարմինը, և այդ տարբալուծութենէն յոռաջացած տարրերը որոշելէն յետոյ կ'ըմբռնէ ամբողջ մարմինը կազմութիւնը: Արդարեւ, լեզուն ստեղծուելով մտածողութեան հետ, իր կարգին կը զարգացնէ մտածումը, կ'օգնէ, կը ճշգրէ, վերջապէս մաքրին բերը կը թիւթեցնէ:

13) Լեզուի բնախօսական կողմը: — Ուղեղի կեդրոններուն մէկ մասը ի ծնէ գոյութիւն ունի և մանուկը կը զարգացնէ զայն իր ամենօրեայ գործածութեամբ: Ուրիշներ մտածմբ կամ բոլորովին ստացական են: Ստացական կարողութիւններու շարքին կը պատկանի լեզուն, մանաւանդ մի քանի լեզուներու ուսումը: Աւելի ստացական են գրութեան և ընթերցանութեան կեդրոնները, որոնք ձեռք կը բերուին դաստիարակութեան միջոցաւ, և կրան բոլորովին պակսիլ, ինչպէս անգրագէտներու մօտ:

14) Լեզուի հասարակական կողմը: — Լեզուն կ'առնէ իր սկզբնաւորութիւնը հասարակութեան մէջ: Կարելի չէ ենթադրել հասարակութիւն մը առանց լեզուի, և ոչ ալ լեզու մը առանց հասարակութեան: Ոմանք թերեւ կը մտածեն թէ գոյութիւն ունին ժողովուրդներ՝ որոնք գուրկ են լեզուէն. անոնք կը սխալին: Գոյութիւն չունի ժողովուրդ մը որ չունենայ իր լեզուն, թէև անկատար կերպով: Կը կարծուէր թէ Ափրիկէի գաճաճները, Փիլիպին կղզիներու նեգրիտոսները և այլ աւելի յետմեաց ժողովուրդներ գուրկ են սեփական լեզուէ, բայց նորագոյն քննութիւններ եկան փաստելու թէ անոնք ևս ունեցած են և ունին իրենց յատուկ լեզուն, և այդ լեզուով՝ անգիր բանահիւսութիւն: Լեզուն անհատական երևոյթ մը չէ, այլ գերազանցապէս հասարակական, ուր անհատին կամքը արժէք չի ներկայացնել և պարտաւոր է ենթարկուելու հասարակութեան որոշումին: Աճառեան շեշտելով լեզուի հասարակական կողմը, կ'ուզէ երևան բերել լեզուի մը պայմանադրական արժէքներու գրութիւն

մը ըլլալու հանգամանքը: Իրօք, լեզուն պայմանագրական արժէքներու դրութիւն մըն է, զետեղուած համայնքի մը կամ ընկերութեան մը իւրաքանչիւր անհատի ուղեղին մէջ: Իսկ այդ ընդհանուր գրութիւնը իր անհատական արտայայտութիւնը կ'ունենայ անձերու միջոցաւ, խօսքի մէջ, իրբն ոճական, շարահիւսական մասնայատկութիւն, նայլն: Բայց այդ անհատական արտայայտութիւնները երբեք չեն շեղիր ընդհանուր գրութենէն, առանց որուն համայնքի մը անդամները զիրար պիտի չկարենային հասկնալ: Իսկ լեզուն իր տօկունութիւնը և զիմադրականութիւնը կը պահէ շնորհիւ իր պահպանողականութեան. կարգ մը հասարակական երևոյթներու մէջ շատ անգամ լեզուներ ներելի են: Բայց մէկը որքան ազատամիտ ըլլայ, լեզուի մէջ կը մնայ պահպանողական: Ձեռք ներիւր մէկու մը լեզուական սոյթաքում մը: Լեզուն գերազանցապէս պահպանողական երևոյթ մըն է. ան չ'ընդունիր զիւրաւ յեղաշրջումներ. անոր կեանքը լսկ բարեշրջական է: Կեանքի մէջ յառաջ կու գան բազմաթիւ փոփոխութիւններ, յեղաշրջումներ, յեղափոխութիւններ, որոնք սակայն լեզուի մէջ նոյնպիսի յեղաշրջումներ յառաջ չեն կրնար բերել: Բառապաշարը, որ շատ աւելի փոփոխական է և անմիջապէս կը ցոլացնէ կեանքի փոփոխութիւնները, երբեմն ցոյց կուտայ զարմանալի պահպանողականութիւն մը: Մետաղեայ զրշածայրին գիւտը կը բոլորէ շուրջ զար մը, բայց ուսերէնի մէջ կը շարունակուի տակաւին բէքօ ըսուի՝ որ սազի փետուրին գործածութեան ժամանակէն կու գայ. նոյնպէս նաև գերմաներէն, ֆրանսերէն և իտալերէն լեզուներու մէջ: Աճառեան, պաշտպանելով լեզուի պահպանողականութեան նկարագիրը, լոբլեայն դէժ է ուսերէնէ կատարուած անտեղի նորմալութիւններուն հանդէպ Արեւելահայերէնի մէջ, որոնք կ'աղճատեն զայն իր հնչարանական, քերականական և շարահիւսական մարգերուն մէջ: Արդարեւ, լեզուն ունի իր ներքին պահպանողականութիւնը, որ երաշխիքն է իր միութեան: Առանց այդ ստիպողական պահպանողականութեան, լեզուները բարբառները և անհատական բացատրութիւնները կրնան ան-

սահման համեմատութիւններու հասնիլ, ուր մարդիկ դժուարաւ կարենան զիրար հասկնալ: Լեզուի զիմադրականութիւնը պաշտպանելով, Աճառեան դէժ է նաև Մառիայն տեսութեան՝ որուն համաձայն տնտեսական փոփոխութիւնները յառաջ կը բերեն նաև լեզուական փոփոխութիւններ: Անշուշտ լեզուի պահպանողականութիւնը քարացած անշարժութեան մը չի վերածեր լեզուական երևոյթները, այլ պարզապէս կը գանդաղեցնէ այդ փոփոխութիւնը: Լեզուն կը փոխուի, բայց ներքին միութեան պահանջ մը կը յամարացնէ այդ փոփոխութիւնը: Լեզուի մը տարածման զլիսաւոր միջոցները, Աճառեանի համաձայն, պետականութիւնն են ու քանակը. իսկ որակը, լեզուի անցեալը, զրական արժանիքը և նմանօրինակ բարոյական յատկութիւններ արժէք չունին: Մշակոյթով հարուստ յունարէնը և հայերէնը տեղի տուն թրքերէնի առաջ, և այսօր, դժուար է հասկնալ թէ ի՞նչպէս Փոքր-Ասիոյ յոյները և հայերը իրենց մայրենի լեզուն կորսնցնելով թրքախօս դարձան: Անշուշտ պատճառը թրքական բռնակալութիւնն էր և թուրք ժողովուրդի ճնշող թուական գերակշռութիւնը փոքրաքանակ յոյներու և հայերու վրայ: Բայց բուն Հայաստանի, ինչպէս նաև բուն Յունաստանի մէջ, մայրենի լեզուն մնաց և երբեք չզիջեցաւ թուրքերէնին. նոյնիսկ Պոլսոյ մէջ, այդ երկու մայրենի լեզուները միացած են և կը մնան մինչև այսօր: Ապա Աճառեան կ'անդրադառնայ միջազգային լեզուի մը. ստեղծման պարագաներուն: Միջին դարերուն, լատիներէնը ուսումնական միջազգային լեզու դարձած էր Շուէտէն մինչև Սիկիլիոյ, Բորթուկալէն մինչև Լեհաստանի համալսարաններուն մէջ: Այսօր ալ քժչկութիւնը, քիմիաբանութիւնը, բուսաբանութիւնը և այլ գիտութիւններ մեծապէս կ'օգտուին անկէ: Միջազգային լեզուի գաղափարը առաջին անգամ յղացած է Լայպնից իմաստասէրը՝ 1666 թուին. անոր հետեւած է անգլիացի եպիսկոպոս Ճոն Վիլգինսը: Հեղինակը երկու հոսանքներ կը նշէ ժամանակակից երուրժուական լեզուաբանութեան մէջ, միջազգային լեզուի մը ստեղծման առնչութեամբ: Ինչո՞ւ այս երուրժուական մակդիրը: Մէկ լեզուաբա-

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԲՐՄԱՀԱՅՔ

(Շարունակութիւնն նախորդ քիւէն եւ վերջ)

Հայ եկեղեցիներ. — Հայերը Բրմաստանի Աւա, Սիրիամ, Ռանգուն և Մանգլէ քաղաքներուն մէջ ունեցած են իրենց եկեղեցիները: Ներկայիս Սիրիամի և Աւայի տաճարներուն տեղն անգամ յայտնի չէ: Անոնց մասին շատ քիչ ծանօթութիւն ունինք, սրովհետեւ եկեղեցական արխիւներն ի սպառ կորած են: Ռանգունի և Մանգլէի եկեղեցիները թէպէտ դեռ կանգուն են, բայց անոնց վերաբերեալ տուժարներն ալ փճացած են ճափոնացիներու գրաւման ժամանակ:

1743ին, Սիրիամի վրայ մղուած պատերազմի հետեանքով՝ հայոց եկեղեցին կը կործանուի: Այդ թուականներուն Սիրիամ ապրած են 60 տուն հայեր, և եկեղեցիէն զատ ունեցած են իրենց յատուկ գերեզմանատունը: Սիրիամի անկումէն յետոյ, հայեր գլխաւորաբար Ռանգուն կը հաստատուին, ուր 1766ին Գրիգոր Այվազ եկեղեցի մը կը կառուցանէ, որ զժրախտաբար կը կործանի 1824ին, անկո-բրմական պատերազմին հետեանքով: Հայեր վերստին կը կառուցանեն զայն յանուն Ս. Աստուածածնի, երիցատունով միասին: Երկու շէնքերն ալ 1850ին, քաղաքին մէջ պատահած հրդեհէ մը հրոյ ճարակ կ'ըլլան: 1858ին, կառավարութիւնը քաղաքին կեդրոնը հողամաս մը կը նուիրէ հայերուն, ուր անոնք 1862ին Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցին կը կառուցանեն: Օծումը կը կատարուի 1863ին: Հետագային, եկեղեցին կ'ունենայ իր ընդարձակ սրահը՝ երիցատունով միասին: Համաշխարհային Բ. Պատերազմին, սոյն

նութիւն միայն գոյութիւն ունի. անիկա ոչ բութուական է և ոչ ալ ընկերվարական, այլ լոկ լեզուաբանական առարկայական գիտութիւն:

ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ ՎՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ
(Շարունակելի՛ 2)

եկեղեցին ուժեղացածութենէ կը փաստուի, իսկ երիցատունն ու սրահը բոլորովին կը քանդուին: Եկեղեցական տուժարներ և ա. նօթեղէններ կը կորսուին, իսկ հայեր խուճապահար կը փախչին զէպի Հնդկաստան: Պատերազմէն ետք, Ռանգունի հայ զոհաբերող գաղութը, Կալկաթահայերու ալ օգնութեամբ, կը վերանորոգէ տաճարը՝ որուն օրհնութիւնը կը կատարէ Տ. Վարդան Քհ. Վարդանեան, 1948 Յունիսին: Ներկայ շէնքը խաչաձև է և անդամբ. արեւմտեան, հիւսիսային և հարաւային կողմերը անդատակներ ունի: Տաճարը կոկիկ է և լաւ յարգարուած:

Մանգլէի հայոց Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին կառուցուած է Մինգուն Մին թագաւորի ժամանակ ԺԹ. դարու կէսէն ետք, իր իսկ օժանդակութեամբ: Տաճարը վերանորոգուած է 1935ին: Խաչաձև, սիրուն շէնք մըն է, առանց գմբէթի: Երբ 1958 Յունուարին այցելեցինք Մանգլէ, եկեղեցին գտանք բոլորովին մերկ. լքուած և կիսաւեր վիճակի մէջ: Իր ամենէն քաղաւաղա շրջանին, հայ ժողովուրդի թիւը հազիւ հարիւրեակի մը հասած է: 1908էն ի վեր քահանայ ունեցած չեն, սակայն ժամասացութիւնը չէ զաղրած շնորհիւ Պր. Վրթանէսեանի և Արգարեան Եղբարցի Մինչև Համաշխարհային Բ. Պատերազմը, հազիւ 20 հայեր կ'ապրէին հոն. ներկայիս միայն երկու հայ մնացած են և անոնք ալ օտարներու հետ ամուսնացած: Եկեղեցիին արեւմտեան կողմը կը գտնուի ընդարձակ երիցատուն մը, կիսաքանդ վիճակի մէջ: Մանգլէէն մեր վերադարձին, Ռանգունի հայոց եկեղեցւոյ վարչութեան թեմադրեցինք որ վերանորոգեն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին: Հակառակ անոր որ վարչութիւնը որեւէ կերպով պատասխանատու չէր այդ 400 մղոն իրենցմէ հեռու գտնուող տաճարի վերանորոգման և հակառակ իրենց տրամադրութեան ներքեւ եղած գումարներու նուազութեան, արհուական ժեստով մը՝ որ միշտ յատուկ եղած է այդ մարմնոյն, ընդ առաջ գացին մեր խնդրանքին, ու ամիս մը առաջ վարչութեան ատենապետը կ'իմացնէր մեզի թէ արդէն տաճարը վերանորոգուած է, մինչ հոս Կալկաթայի մօտ, հազիւ 120 մղոն հեռաւորութեան վրայ, Սէյդա-

բազի հայոց զեղադիր եկեղեցին իր զերեկ-
մանատունով օրըստօրէ կը քայքայուի՝
հակառակ իր բարեկարգութեան և պահ-
պանման համար աւանդ թողուած և կալ-
կաթայի Ս. Նազարէթ եկեղեցւոյ վարչու-
թեան արամադրութեան ներքեւ գտնուած
գումարներուն։ Ու ի՞նչ հեղինակ, որ բարի
հոգիներուն կտակը, որ գոնէ տարին մէկ
անգամ իրենց հոգիներու խաղաղութեան
համար Ս. Պատարագ մատուցուի Սէյդա-
բազի եկեղեցւոյն մէջ, կը մոռցուի, կ'ան-
տեսուի Կալկաթայի եկեղեցւոյ վիճակաւոր
քահանաներուն կողմէ։ Բայց չի մոռցուի
ժամուցը և ոչ ալ կը զլացուի անոր վճա-
րումը վարչութեան կողմէ. ժամուց՝ որուն
համար պատարագ ու հոգեհանգստեան ա-
ղօթք է մատուցուած։

Բրմացած հայեր. — Բրմաստան գաղ-
թող հայերէն մաս մը դարերու ընթացքին
ձուլուած են։ Անոնցմէ ոմանք թէպէտ
մնացած են քրիստոնեայ, սակայն յարած
են ուրիշ յարանուանութեանց՝ բաժնուելով
Հայց. եկեղեցիէն. իսկ ուրիշներ Պուտ-
տայական կրօնքը ընդունած են։ Այս վեր-
ջիներուն մէջ գտնուած են բարձր դիր-
քերու տիրացած անձնաւորութիւններ։
Բրմաստանի ներկայ գլխաւոր գատաւորը՝
Եւ Չան Տու Օնգ, պուտտայական մըն է
և Զաքարեան մականուամբ հայու մը թողը։
Բրմաստանի առաջին վարչապետը՝ Բա Մաւ,
և իր եղբայրը՝ Բա Հան, Բրմաստանի ներ-
կայ ընդհանուր գատախաղը, հայկական
ծագում ունին։ Բա Մաւ, որ ոմանց կողմէ
Բրմաստանի ամենէն կարող անձը կը նկատ-
ուի, անգլիացիներու օրով և մինչև 1945
Բրմաստանի վարչապետ եղած է, ինչպէս
նաև կրթական նախարար։ Երբ իրեն այցե-
լեցինք, յայտնեց որ Բրմաստանի ամենէն
ազգեցիկ օտար տարրը, բացառելով ան-
գլիացիները, հայերը եղած են։ Վաճառա-
կանական ասպարէզի մէջ ունէ ազգ գիրենք
չէ գերազանցած։ Բա Մաւի հայկական ա-
նունը Եղիա Կարապետեան է։ Մէյմիսյի
մէջ հանդիպեցանք Միլթոն Յովհաննէսեան
անուն հայու մը, որ սպայի աստիճան ու-
նէր Բրմական բանակի մէջ և որ նոյնպէս
պուտտայական կրօնը ընդունած էր։ Ռան-
գունի մէջ ալ ներկայիս կը գտնուին սա-

կաւթիւ օտարացած խառնածին հայեր,
որոնք պուտտայական կոտորունը կը յա-
ճախեն։

Ազգային կեանք. — ԺԲ. դարու կէսէն
ետք, հայերը կը սկսին հաստատուիլ Ռան-
գուն և կը բազմանան, այնպէս որ Համաշ-
խարհային Բ. Պատերազմէն առաջ անոնց
թիւը 350-ի կը հասնի։ Բրմահայեր թէպէտ
կառուցած են եկեղեցիներ, բայց զպրոց
չեն ունեցած։ Մայրենի լեզուի ուսուցման
անտեսումը նոր սերունդի օտարացման
պատճառ հանդիսացած է։ Մամուլ ալ չեն
ունեցած, ի բաց առեալ «Յառաջ» անգլի-
էն ամսաթիւի, խմբագրուած Մ. Վար-
դանեանի և Մ. Գասպարեանի կողմէ 1937
— 1941 թուականներուն։

Նախապատերազմեան շրջանին, օտար
միւս փոքրամասնութեանց նման, հայերն
ալ Բրմաստանի քաղաքային կեանքի մէջ
քուէ տալու և ընտրուելու իրաւունք ունե-
ցած են։ Բրմաստանի անկախութենէն ետք,
համաձայն նոր սահմանադրութեան, փոք-
րամասնութեանց իրաւունքները ընդուն-
ած են. — «Բրմաստանը բրմացիներուն է»։
Այս պատճառաւ, միւս ազգերուն հետ,
հայեր ալ հետզհետէ կը հեռանան գլու-
տուներու երկրէն։

Ռանգունի հայերը ընդհանրապէս իրենց
համերաշխ գործունէութեամբ, փոխադարձ
սիրով ու հասկացողութեամբ և իրարու
հանդէպ ունեցած վստահութեամբ՝ օրինա-
կելի և տիպար գաղութ մը հանդիսացած
են, կադմելով մեծ ընտանիք մը. իրաւամբ
հակապատկերը հնդկահայութեան, որոնց
մէջ վէճեր և հակառակութիւններ անպակաս
եղած են և այդ պատճառաւ պետութիւնը
իր հակակշռին տակ առած է ազգային ա-
ւանդներն ու եկեղեցական կալուածներուն
հասոյթները։ Նմանօրինակ պետական հա-
կակշիւ գոյութիւն չունի Բրմաստանի գա-
ղութին մէջ։

Բրմահայերը եղած են բարեկեցիկ և
ազգօգուտ ձեռնարկներու սատարող։ Հա-
մաշխարհային Ա. Պատերազմին, այս մեծ
ընտանիքը եղբայրական սրտազին օգնու-
թիւն կ'ընէ հայ ազգետններուն։ Նախ
1915-ին իրենք իրենց մէջ յանձնաժողով մը
կը կազմեն, որ կը հանգանակէ 15,000

սուփի: Հետագային, Թորգոմ Սրբազանի (1917) ընդհանուր հայ աղէտեալներու, Մարտիրոս Յ. Գուլումճեանի (1919) և Յովհաննէս Ծ. Վրդ. Հիւսեանի (1926) Միջագետքի հայ տարագրեալներու, Մեսրոպ Մազիստրոս արքեպիսկոպոսի (1928) Մայր Աթոռի և Ամենափրկչեան վանուց բարեգործան, Յարութիւն Յովակիմեանի (1935) Պէյրուսի նոր-Հաճնոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ շինութեան և այլ հանգանակութեանց իրենց լիարուսն նպաստը կը բերեն:

Համաշխարհային Բ. Պատերազմէն առաջ, Ռանգունի հայերը ունեցած են բարեգործական, ընկերային և մարզական միութիւններ: «Կանանց Բարեգործական Միութիւն»ը հիմնուած է 1916ին, օգնելու համար հայ աղէտեալներուն, և այս ուղղութեամբ ունեցած է յաջող գործունէութիւն: Պր. Հրաչ Երուսանդ 1927ին Հ. Բ. Ը. Միութեան մասնաճիւղ մը կը հաստատէ: 1935ին անոր տեղ «Բարեգործական Միութիւն» անունով ընկերութիւն մը կը կազմուի, քննելու համար հայ չքաւորներուն: «Հայկական Ակումբ»ը կը հիմնուի 1915ին, ընկերային հաւաքոյթներու և ժամանցի համար, և կը փակուի 1920ին: «Հայկական Առաջադիմական Ընկերութիւն»ը կը հաստատուի 1930ին, նպատակ ունենալով Ռանգունի նոր սերունդը հայ պահել, լեզուի ուսուցմամբ և ընկերային հանդէսներու կազմակերպութեամբ: «Հայ Մարզական Ակումբ»ը նոյնպէս կը հիմնուի 1930ին, նոր սերունդի մարզական կեանքը զօրացնելու և անոնց ընկերային ժամանց տալու: 1931-1933 տարիներուն, այս ակումբը բովանդակ Բրմաստանի Hockeyի մրցանակը կը շահի: Այժմ Ռանգունի հայեր բարեգործական, ընկերային կամ մարզական որեւէ միութիւն կամ ակումբ չունին:

Ներկայ կացութիւնը. — Ներկայիս, Ռանգունի միակ քաղաքն է ուր հայեր կ'ապրին: Անոնց թիւը, խառնածիններով միասին, հազիւ 100ի կը հասնի: Բրմաստանի միւս քաղաքներուն մէջ թէպէտ քանի մը ցրուցանուած հայեր կան, բայց անոնք կորսնցուցած են իրենց լինքնօրոյնութիւնը: Ռանգունի հայերը զրեթէ ամէնքն ալ միջին սերունդէն վեր են, իսկ իրենց զաւակ-

ները գլխաւորաբար Անգլիա կը գտնուին, և ոմանք Ամերիկա՝ ուսանելու կամ գործի համար: Հնդկահայոց նման, բրմահայերն ալ թէպէտ մարմնով հոս կ'ապրին, բայց իրենց հոգին Անգլիա է: Նոր սերունդը հայերէն չի խօսիր, միայն քիչ մը կը հասկնայ: զգացումով և մտայնութեամբ օտարացած է:

Նախքան անկախութեան հռչակումը, Բրմաստանի վաճառականութիւնը օտարներուն ձեռքն էր, բայց հիմա՝ տեղացիներուն: Օտարահպատակներ կառավարական պաշտօնեայ չեն կրնար ըլլալ, իսկ անոնք՝ որոնք պաշտօնեայ են արդէն, կամ իրենց գործը պէտք է թողուն և կամ բրմական հպատակութիւն ընդունին: Իսկ ոմանց տակաւին պաշտօնի վրայ մնալը պէտք է վերագրել իրենց անփոխարինելիութեան:

1942էն ի վեր համայնքը առանց քահանայի է, սակայն պատերազմէն ետք, երբ վերադարձած են Ռանգունի ու վերանորոգած իրենց եկեղեցին, ունեցած են պաշտամունք, նախ՝ Յովակիմ Ստեփանեան, ապա՝ Կարապետ Յովհաննէսյանեան ու Երապիլերներու առաջնորդութեամբ:

Ռանգունի հայեր «սիրով ժամ կը գնան», նախ՝ որովհետեւ բարեպաշտ են և երկրորդ՝ եթէ եկեղեցւոյ դռները փակ մնան Կիրակի և ասնական օրեր, վտանդ կայ որ կառավարութիւնը, իրեն լքեալ կալուած, զայն գրաւէ, հայ քահանայ և ժողովուրդ չըլլալու պատճառաւ: Ներկայիս Տիրացու Կարապետ Յովհաննէսյանեան ամէն Կիրակի ժամատացութիւն կը կատարէ, երբեմն ալ կը քարոզէ, արտօնուած ըլլալով Տ. Վահան Արքեպս. Կոստանեանէ: Իրեն կ'օժանդակէ Տիկին Սուզան Եղիայեան, պատուական հայուհի մը, որ մօտ քսան տարի եկեղեցւոյ երգեհոնը կը նուագէ: Ուրիշ տիրացու մըն ալ՝ Մինաս Աղեքսանդր տարիներէ ի վեր կը ծառայէ եկեղեցւոյ, սարկաւազի բաժինը կատարելով: Երբ այլուր եկեղեցականներու ներկայութեան պարագային իսկ ժողովուրդը այնքան ստէպ և ջերմեանդութեամբ չի յաճախեր եկեղեցի, հոս, ի Ռանգունի, անոնց բացակայութեան Աստուածապաշտութիւնը չի դադարիր սրբավայրէն ներս, Ս. Սեղանին վրայ մօմերը կը պլպլան, խոնկը կը ծխայ ու շարականին քուղը կ'երկարի:

Ռանգունի Ս. Յովհ. Մկրտիչ եկեղեցին ունի Կառավարչաց Մարմին մը՝ բաղկացած եօթը պատուական ազգայիններէ։ Անոնցմէ մին՝ Բէգլար Յարութիւնեան, Սրբան փառաշուք պանդոկին տնօրէնը, ըստ բոլորի վկայութեան, «Բրմաստանի լաւագոյն հայն է»։ Իրենց եկեղեցական կանոնագրութեան համաձայն, համայնքի անդամները կ'ընտրեն Կառավարչաց մարմին մը՝ որ կը վաւերացուի բարձրագոյն Ատեանէն։ Անոնց պաշտօնը ցկեանու է։ Համաձայն սոյն կանոնագրութեան, կրնանք քուէի իրաւունք չունին։ Նոյն այս սովորութիւնը ունին նաեւ Կալկաթան և Ինտոնէզիան։ Եկեղեցականը կ'ընտրուի համայնքային ընդհանուր ժողովէն՝ երեք տարուան ժամանակաշրջանի մը համար։ Ան եկեղեցական բոլոր գործերուն ընդհանուր յանձնակատարն է։ Այժմու եկեղեցականը Յովսէփ Մարտինեանն է, գործունեայ և հաւատաւոր հայ մը։

Ռանգունի հայ ազգայիններէն Լեոն Եղիայեան թէպէտ արհեստով անուշեղէնի վաճառական է, սակայն արուեստով՝ նկարիչ։ յոյժ հետաքրքրական, ինքնուս և ինքնատիպ արուեստագէտ մը։ Իր բոլոր նկարները հնդկական ոճ ունին։ Աստուածաշունչէն և յունական զիցաբանութիւնէն նկարած է գրուագներ, այնպէս ինչպէս հնդկիկ արուեստագէտ մը պիտի գիտէր, ըմբռնէր և նկարէր զանոնք։ Երեք ցուցահանդէսներ կազմակերպած է Ռանգունի մէջ, վերջինը՝ Յունուարի 13ին, զոր տեսնելու հաճոյքն ունեցանք։ Արժանի է ամէն զնահատանքի և քաջալերութեան։

Երկու գերեզմանատուներ հայոց կը պատկանին. մին Ռանգունի կեդրոնը՝ Սուլէ Փազոզա պողոտային վրայ, անփառունակ վիճակի մէջ, ուր 1860էն ի վեր մեռել չէ թաղուած։ Քաղաքապետութիւնը եկեղեցական վարչութեան հետ կը բանակցի զայն գնելու և զբօսայգիի վերածելու կամ անոր տեղ չէնքեր կառուցանելու համար։ Այս հանգստարանին մէջ կանգուն կամ կիսաքանդ 24 գերեզմաններ կան, որոնցմէ ութը միայն տապանագրութիւն ունին։ Հայոց միւս գերեզմանատունը, որ հարիւր տարիէ ի վեր կը գործածուի, քաղաքին ծայրամասն է. գեղեցիկ և հովասուն վայր մը, պուրակի մը հովանիին ներքեւ, Ռանգունի

հանգստարաններուն ամենէն գեղեցիկն ու բարեկարգը։ Կեդրոնը սխնագարգ չէնք մը կառուցուած է 1869ին, չրջանակուած չորս անդամատակներով, ժողովուրդը անձրեննու տարափէն և կիզիչ արեւէն պատսպարելու համար։

Ռանգունի հայոց եկեղեցին ունի աւանդներ, հիմնադրամներ և հաստիքներ կալուած։ Անոնցմէ գոյացած եկամուտով և ժողովուրդի նուիրարերութեամբ կարելի է գլխաւ հովիւ մը պահել։

Ռանգուն մեր երկիցս այցելութեանց ընթացքին (1957 Մայիսի 10-21 և 1958 Յունուարի 4-23) հոգեւորապէս մխիթարեցինք համայնքը ժամապաշտութեամբ, Ս. Պատարագի մատուցմամբ, քարոզներով, եկեղեցագլխական զատախօսութիւններով և Մայր Հայրենիքի և Ս. Էջմիածնի շարժանկարներու ցուցադրութեամբ։ Պաղովը այս բոլորին, մէկ ընտանիքի նման, ներկայ գտնուեցաւ։ Կոչ ըրի ամենուն որ հաւատարիմ մնան իրենց եկեղեցիին և աւանտատարի մնան իրենց հոգիին մէջ վառ պահեն յաւերժական Ս. Էջմիածնի և վստահական Արարատի լուսաշող և յուսաշող պատկերը։

Իր կոչումին գիտակից եկեղեցական մը որտեղանդն նուիրումով կրնայ վերականգնել այս գաղութը և տարիներու ընթացքին հայութիւնէն օժտեալներէն մաս մըն ալ բերել ի գիտութիւն ճշմարտութեան, ի ծոց Մայրենի Ս. եկեղեցոյ։

ԴԵՐԵՆԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԳԵԹՍԵՄԱՆԻԻ ՊԱՐՏԷԶ ՀԱՅՈՅ

Յովսափասի ձորին մեջ, Երուսաղեմի արեւելքը, այժմու Ս. Ասուածածնայ սուրբերկրեայ եկեղեցիին կից, Երուսաղեմի հայոց վանքը ունի ըստ բաւականին ընդարձակ պարսեզ մը, զոր կը կոչենք Գեթսեմանի Պարսեզ Հայոց: Այս պարսեզը պատմական վայր մըն է, որովհետեւ իր ներքեւ կը ծածկէ հետքեր հին մեծ վանքի մը որ Ասուածածնայ եկեղեցիի կողքին շինուած էր խաչակրական շրջանին: Բաց ասի անոր մեջ կան հնադարեան ձիւղերնէր որոնք յատկանշական ծառեր են այս շրջանին: Այս պարսեզն ալ որ գրեթէ լուծած վիճակի մեջ էր, վերջերս վանուցս իշխանութեան մասնաւոր հոգածութեան առարկայ եղաւ իբրեւ պատմական վայր, եւ կասարուեցան ինչ ինչ նորոգութիւններ եւ եղան կարգ մը բարեկարգութիւններ: — Մուսֆին պատրաստեցաւ եւ զանգակասան վերածուեցաւ, այժմ արդէն իսկ զետեղուած են երկու զանգակներ որոնք կը գործածուին հանդիսաւոր օրերուն: Մուսֆին ետեւը, պարսեզի կողմէն, գետինը սիմենով ամրացուեցաւ, խնուղի մը շինուեցաւ այստեղէն մինչեւ պարսեզի փոքրիկ վանաստուին: Հնադարեան ձիւղերնէրու շուրջը քարէ շրջանակներ շինուեցան ծառերը պաշտպանելու մտով: Այս շրջանակները կը գործածուին նաեւ հանդիսական իբրեւ նստարան: Փլիլած բոլոր ներքին պատեր նորոգուեցան, եւ դեռ պիտի նորոգուին Յունաց եւ մեր սահմանային երկայն պատերը: Պարսեզը ամբողջութեամբ մաքրուեցաւ, եւ կեդրոնը ջուրի աւազան մը զետեղուեցաւ ցայտաղբիւրով:

Այս առիթէն օգտուելով քարգմանաբար եւ փոքր յապաւումներով կուտանք ժահեկան յաջորդող գրութիւնը որ երեւցաւ The Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine, Vol. VIII. 10, 4, 1938, պարբերաբերքին մէջ: Այս հնագիտական բերքը կը հրատարակուէր ժամանակին Պաղեստինի կառավարութեան համար Օֆսիորի համալսարանի տպարանէն:

ԽՄԲ.

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԱՅ ՎԱՆՔԸ ՅՈՎԱՍՏԱՍԻ
ՁՈՐԻՆ ՄԷՋ՝ ԳԵԹՍԵՄԱՆԻՄ

Ստորեւ արձանագրուած զիւտերը արդիւնքն են ջրուղիի շինութեան անյետաձգելի աշխատանքներուն որոնք կատարուեցան Երուսաղէմի Քաղաքապետութեան կողմէ, 1937 թ. ամբարն: Նոր ջրուղի մը բանալու համար, 1 մէթր լայնքով եւ 3-4 մէթր խորութեամբ խրամ մը փորուեցաւ կեդրոնի Ձորին գրեթէ կեդրոնը, քաղաքին արեւելեան կողմը: Ս. Կոյսի տաճարին արեւմտեան կողմէն յիսուն մէթր հեռաւորութեան վրայ ջրուղին բանալու ընթացքին ի յայտ եկան կարգ մը սաւայատակներ եւ շէնքի ալլ մնացորդներ, որոնք յայտնապէս ժամանակակից են տաճարին վերաշինութեան յաջակցաց կողմէ:

Որովհետեւ ջրուղի մը բանալը այդ գծին վրայ յիշեալ հնագիտական մնացորդներուն փճացում պիտի պատճառէր, Քաղաքապետութեան ճարտարապետը ազնուաբար համաձայնեցաւ փոխելու ուղղութիւնը ջրուղիին այն մասին որ անոնց վրայէն պիտի անցնէր, եւ, ճիշդ կերպով կռահելով որ քիչ մը զէպի արեւմուտք գտնուող թըրքական հին ջրուղին արդէն աւերած պիտի ըլլար որեւէ նման մնացորդներ, ան փոխանակ նոր գծին՝ այս հինը որդեգրեց:

Նոյն սաւայատակները նորէն ի յայտ եկան կարծ խրամի մը մէջ որ հին գիծը միւս գծի հարաւային ծայրին կը կապէր: Այս խրամին հարաւային ծայրը գտնուող սաւայատակէն կարճ կտոր մը վերցուեցաւ, որ արգելք կը հանդիսանար ջրուղիի շինութեան շարունակման, եւ ստորագոյն սաւայատակի մը մէկ մասը գտնուեցաւ:

Թէեւ Քաղաքապետութեան աշխատանքներուն հետ կապ ունէին այս զիւտերը, եւ մասնաւոր հնագիտական պեղումի մը արդիւնք չէին, այսուհանդերձ երեւան հանուած հնագիտական մնացորդները թանձրացեալ ցուցմունքներ կուտան յաջակցաց կողմէ շինուած խումը մը շէնքերու նկարագրին եւ ծաւալին մասին, զորս որոշապէս կարելի է նոյնացնել Յովսափատի Ձորին Ս. Աստուածածնայ վանքին հետ որ ԺԲ. դարուն եկեղեցիին քովը կը կանգնէր: Հաւանաբար անոր յատակագիծը կը մնայ

տակաւին, թէպէտեւ պատերը գրեթէ մինչեւ իրենց հիմքերը աւերակուած ըլլալ կը թուին: Վանքը հետզհետէ կուտակուող հողին խորը թաղուած է ձորին այս մասին մէջ, որ հիմա ձիթենիներու պուրակ մըն է, բայց իր մնացորդներուն վրայ նոր շինութիւններ չեն եղած և կամ անոնք չեն խանգարուած, լատին թագաւորութեան միւս մեծ վանքերուն աւերակներուն պէս: Եթէ եկեղեցիին զիւսացը գտնուող ձիթենիներու պուրակը ամբողջութեամբ պեղուի հաւանաբար բացատրիկ լրութեամբ յատակագրի մը իւրոյս գայ:

ՎԱՆՔԻՆ ԵՒ ԱՆՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԸ

Յովսափատի Ս. Աստուածածնայ վանքը ԺԲ. դարու ընթացքին երուսաղէմի լատին թագաւորութեան մի քանի մեծ վանքերէն մէկը կը նկատուէր: Կօտֆրուա տը Պուրյոն՝ անոր հիմնադիրը, և իր յաջորդները՝ երուսաղէմի լատին թագաւորները, որոնց վրտանուեցաւ աւանդական այս վայրը, ուր Ս. Կոյսը ննջեց նախ քան իր վերափոխումը, իրենց պաշտպանութիւնն ու մասնաւոր սէրը տարածեցին անոր վրայ: Թագաւորներու պարոններու և եպիսկոպոսներու նուէրներով ան եկամտաբեր կալուածներ ունեցաւ ոչ միայն երուսաղէմի թագաւորութեան սահմաններէն ներս, այլ նաեւ բոլոր այն երկիրներէն ներս՝ ուր Խաչակիրները հաստատուեցան, նոյնիսկ Անգր-Յորդանանի, Եդեսիոյ և Կիլիկիոյ մէջ: Թագաւորներ, ինչպէս նաեւ աշխարհապետներ՝ մաս կը կազմէին այն եղբայրակցութեան, որ իրենց նուէրներով կանգուն կը պահէին վանքին հիւանդանոցը, և կ'օժանդակէին անոր բարեգործական աշխատանքներուն: Այս ատեն վանքը հասութաւորուեցաւ Սիկիլիոյ նորման թագաւորներուն կողմէ նաեւ, Սիկիլիոյ, Քալապրիոյ և Աբուլիոյ մէջ: Թէ Մեսինայի և թէ լատին թագաւորութեան նաւահանգիստներէն աւոր ապրանքները տրադերձ կ'անցնէին. աւոր տրտմուած էր Պաղեստին ներածելու հազուատեղէն, երկաթ, պողպատ և ատաղձ, ինչպէս նաեւ ուտեստեղէն, պանիր, պահածոյ ձուկ և միս, բոլորն ալ տրադերձ: Միւս կրօնական համայնքներուն և

քաղաքներուն նման ան զինուորական 'օգնութիւն' կ'ընծեռէր թագաւորին պէտք եղած ատեն, ասիկա կը քաղկանար վարձուած զինուորներէ, որոնք ԺԲ. դարու թագաւորութեան ամենէն առաջնակարգ մենաստանին՝ Ս. Յարութեան վանահայրութեան ընծեռած օգնութենէն միայն նուազ էին թիւով:

Եկեղեցականապէս անիկա յատկապէս կը պաշտպանուէր պապերէն: Ի սկզբան անոր անդամները վանականներ էին որոնք ընկերացած էին Առաջին Խաչակրութեան, Եւրոպայէն դէպի Պաղեստին անոր ճամբորդութեան ընթացքին. թէ արդարեւ անոնք կը պատկանէին Քլունիի մեծ Պենետիտեան Միաբանութեան (որոնք տուած են այն պապերը որոնք Խաչակրութիւնը հրահրեցին) կը հետեցուի այն իրողութենէն որ կանխագոյն վանահայրերէն մէկը Քլունիի վանականներէն մէկն էր: Ան սկիզբէն ճանչցուած էր իբրեւ վանք մը լատին թագաւորութեան միւս Քլունիական հաստատութեան՝ ալսինքն Թարր լիւան Ս. Փրկիչ մեծ վանքին նման, բայց ոչ Քլունիական տանց մեծամասնութեան նման, որոնք մայր Քլունիի վանքին ենթակայ վանքեր էին, և պահելով հանդերձ Քլունիական կանոնները, կը թուի թէ Քլունիական իրաւասութենէն անկախ մնաց: Միաժամանակ, սկսեալ Բասթալ Բ. էն որ Քլունիական վանական մըն է, անոր անկախութիւնը տեղական նուիրապետութենէն՝ յաճախ հաստատուած էր պապերէն: Ըստ երևոյթի, երուսաղէմի մէջ Խաչակիրներուն կողմէ հաստատուած որեւէ կրօնական տան գլխաւորէն առաջ անոր շնորհուեցաւ հազնելու խոյրի, մատանիի և շուրջափ քահանայապետական նշաններ, հետագայ պապերէն մէկուն կողմէ: Վանահայրութիւնը տարեկան մէկ անգամ ռոկի կուտար իբր շնորհակալիք Պապական Աթոռին, փոխան այն պաշտպանութեան զոր պապերէն կը ստանար:

Ներկայիս գոյութիւն ունեցող գաւիթին և դէպի Ս. Կոյսին գերեզմանը առաջնորդող աստիճաններուն շինութիւնը կը պարտինք Քլունիական համայնքին: Երուսաղէմի զրաւուսէն անմիջապէս վերջ երբ անոնք առաջին անգամ հաստատուեցան ձորին մէջ, վանականները նախկին բնական

դավան եկեղեցին աւերակներու մէջ գտան։ Ան առաջին անգամ ե. դարուն հիմնուած ըլլալով կը բաղկանար վերի և վարի եկեղեցիներէ, վարինին մէջ պարունակուած ըլլալով ժայռափոր գերեզմանին պատեանը՝ որ կը կազմէր եկեղեցիի սրբարանը։ Այս վարի եկեղեցին կամ գետնադամբանը մինչև օրս կը մնայ, թէև այժմ աւելի խրատած ձորին մէջ հողին աստիճանական կուտակումին պատճառով։ Իրենց գրաւման առաջին յիսուն տարիներու ընթացքին, չուրջ 1100—1150, հաւանաբար առաջին երեսուն տարիներուն մէջ, վանականները այժմու գաւիթն ու սանդուխը աւելցուցին զէպի սրբարանը, մուտքի դիւրութեան նպատակաւ, որ արդէն գետնի մակարդակէն բաւական ցած էր։ Իր ներկայ ձևով եկեղեցիին մէջ թաղուեցան Փաւլք թագաւորին այրին՝ Մելիգոնդ, 1161ին, և կարգ մը ուրիշ խաչակիր ազնուականներ։

Այդ ժամանակէն ի վեր սանդուխը յաճախ յիշուած է ուխտաւորներու տեղեկագրութեանց և կամ անոնց գործածած ուղեգիրքերուն մէջ։ Սանդուխը շատ ուշագրաւ մուտք մը կուտայ զէպի սրբարանը՝ որուն շքեղ դարդարանքը ուղեգիրքերը կը նկարագրեն ինչպէս որ էր ան 1187ին, երուսաղէմի անկումէն քիչ մը առաջ։ Սրբարանը չէ կրցած մնալ այնպէս ինչպէս որ մնացած են զաւիթը, սանդուխը և գետնադամբանը, քիչ մը մնասուած և փոփոխութիւն կրելով, որոնք այժմու եկեղեցին կը կազմեն։ Այժմու խորանարդած և կառուցը՝ որ Ս. Կոյսի գերեզմանը կը պարունակէ իր մէջ, կորսնցուցած է ոչ միայն իր գմբէթաւոր սեկիւով և արծաթով պատուած ամպհովանին, այլ նոյնիսկ իր չորս երեսներուն վրայի կամարակապ զարդարանքը։ Վերջնայ պատկանող կարգ մը սիւնադուլները և խարխուլները այժմ կղպուած կը պահուին գետնադամբանին հիւսիսային թևին մէջ։

Կ'երևի թէ չուրջ 1150ին վանականները վերի եկեղեցի մըն ալ շինած են, ոչ հին շրջանակաձև յատակագծին վրայ, այլ պաղիլիկեան յատակագծի մը վրայ։ Դոնէ այսպէս կ'երևի չուրջ 1150—1180 թուականէն գոյութիւն ունեցող երուսաղէմի կարգ մը յատակագիծերէն։ Այս յատակագիծերէն կարևորագոյնները կը գտնուին Կամբրայ,

Լահէյ, Շտուտտգարտ և Պրիւքսէլ գտնուող ձեռագիրներու մէջ։ Անոնք իրարմէ կը տարբերին թէ՛ քաղաքին և նոր շէնքերուն յատակագիծը ներկայացնելու մեթոտով, և թէ՛ շէնքերուն մանրամասնութիւններով։ Երեք պարագաներուն ալ անոնք քաղաքը իբրև շրջանակ մը ներկայացնելու աւանդական ձևին կը հետեին, զազաթը արեւելք նշանակելով և շէնքերը բնականէն աւելի երկարելով, և ըստ այնմ եկեղեցիները հիւսիս կամ հարաւ կը դարձնեն։ Միայն Կամբրայի յատակագիծին մէջ, ուր քաղաքը աւելի ճշմարտանման պատկերացուած է քառանկունի ձևով իր հիւսիս—արեւմուտքը վերը դրուած ըլլալով, կայ մասնաւոր ճիշդ եկեղեցիները իրենց իրական դիրքին մէջ ներկայացնելու, և այս կէտին մէջ Ս. Աստուածածնայ վանքը ետ չի մնար միւսներէն։ Բոլոր միւս ձեռագրերու յատակագիծերը, քացի Լահէյի յատակագիծէն որ եկեղեցիները կը վերածէ խաչաւոր գմբէթի մը մահմետական սճի պարզութեամբ, Ս. Աստուածածնայ եկեղեցին կը ներկայացնեն իբրև տիպիկ Ռոմանեսք պաղիլիքա մը, խաչակիրներու կողմէ շինուած միւս եկեղեցիներուն նման։ Ան պատկերացուած է տանիքի վրայ բարձրադիր պատուհաններով, արտաքին արեւելեան կողակող և զոյգ աշտարակներով՝ արեւմտեան ճակատին վրայ։ Ներկայ գետնադամբանին կառուցն ու յատակագիծը, որ տակաւին էսպէս հին ձևը կը պահէ, կրնայ իր վրայ տանիք վերնագոյն եկեղեցի մը։

Ուխտաւոր ուղեգիրքները իրենց ուշագրութիւնը կեդրոնացուցած ըլլալով եկեղեցիին աշքառու մասերուն, սրբարան առաջնորդող աստիճաններուն և սրբարանին վրայ, անոնցմէ միայն երկուքը կ'ակնարկեն վանքի շէնքերուն և վերնագոյն եկեղեցիին՝ որ այդ շէնքերուն մաս կը կազմէր։ Վուրձպուրգի Թովհաննէս չուրջ 1165ին կը գրէ Նկարագրութիւն Ս. Երկրի իր գործին մէջ. «Ամբողջ ձորը կը պատկանի սոյն ձորի գագաթին վրայ գետեղուած վանքին, Կեդրոնի Հեղեղատին այն պարտէզին մօտ՝ ուր մեր Տէրը սոգոր էր իր աշակերտներով հաւաքուելու։ Այս վանքին գետնադամբանին մէջ մինչև այսօր ցոյց կը տրուի բազմիցս երանեալ Ս. Կոյս Մա-

րիամին դամբարանը: Թէոփորիք (չուրջ 1171-3) Վասն Ս. Տեղեաց գործին մէջ գետնադամբանը նկարագրելէ վերջ, կը շարունակէ. «Սոյն վերին եկեղեցին կ'ըլլինք այնքան աստիճաններով որքանով որ կ'իջնենք գետնադամբան: Այս նոյն եկեղեցին իր աշխատանքներով մեծապէս ամրացուած է պատուարներով անհաւաններու որոգայթներուն դէմ: Անոր շուրջ կը գտնուին շատ մը ջրամբարներ. այս գետնադամբանէն ելլելով ձախին վրայ կը հանդիպինք պղտիկ մատրան մը որ գետեղուած է նոյն աստիճաններուն վրայ: Նոյն եկեղեցւոյ մէջ Ասորիներն ալ ունին իրենց խորանը»:

Այս երկու հարեանցի նկարագրութիւններէն կ'երևի թէ վանքը ձորին ճիշդ մէջէն էր, թէ կարելի էր գետնադամբանին մէջէն վանք բարձրանալ և այժմու սանդուխէն տարրեր սանդուխով մը որ նոյն բարձրութիւնը ունէր, և թէ՛ այս եկեղեցին ինչպէս նաև վանքին շէնքերը չընկալատուած էին զօրաւոր կերպով ամրացուած արտաքին պարիսպով մը. կարելի է ապահովաբար ենթադրել թէ վանքը կը բովանդակէր հետեւեալ բաժանումները. — եկեղեցին, արտաքին գաւիթը և արտաքին չընկալատու վերջինս հաւանաբար իր մէջ կը պարունակէր աղքատանոցը զոր վանքը կը պահէր հիւանդներուն, աղքատներուն և ուխտաւորներուն համար: Մինչ յատկ է թէ վանքին զանազան մասերը բոլորն ալ գետնադամբանին արեւմտեան կողմը կը գտնուէին, անոնց իրական կարգաւորութիւնը վանքին եկեղեցիին, այսինքն կամ այժմու և կամ ենթադրեալ վերի եկեղեցիին համաձայն պէտք է եղած ըլլար: Ինչպէս պիտի տեսնուի, նոր գիտերը քիչ մը լոյս կը սփռեն անոնց յատկազօծին վրայ:

Վանքին շէնքերը կործանեցան Մահմեդական վերագրաւումէն (1187) վերջ: Երբ Սալահէտին գրաւեց քաղաքը, վանքին Միաբանութիւնը երուսաղէմէն փախաւ, և ուրիշ եկեղեցական կազմակերպութեանց նման հաստատուեցաւ ծովեկերեայ քաղաքներէն մէկուն մէջ, հաւանաբար Սփայի մէջ, անոր վերագրաւումէն (1191) վերջ: Բեթանիոյ Ս. Ղազարու մայրապետներուն մօտիկ վանքին նման, երուսաղէմի լքուած այս վանքն ալ անմիջապէս կործանուեցաւ Սալահէտինի կողմէ, քաղաքին պարիսպներուն նորոգման համար նիւթեղէն հայթայթելու նպատակաւ, որովհե-

Ս. ՅԱՌՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Նորին Վսեմ. Մուսա Նասրի Յարգանմուն Արամիկի Գործոց Նախարար նշանակուելու ատիւ, հետեւեալ հեռագիրը յղուեցաւ Սուրբ Արքայոյ Գործոց Ընդհ. Վարչ. Գերշ. Տ. Սուրբ Արքեպիսկոպոսի կողմէ, 23 - 9 - 1959 ին:

«Ձեր Վսեմութեան Յարգանմուն Հաւիսական Թագաւորութեան Արամիկի Գործոց Նախարար նշանակուելու ատիւ, հանգէլ ընդունի մեր ջերմագին շնորհաւորութիւններ եւ լաւագոյն մաղրանքներ յաջողութեան՝ Ձեր բարձր պաշտօնի կատարողութեան մէջ»:

Ընդհանուր Ապահովութեան Պետ. Պահնար Թագապարսի աստիճանի բարձրացման ատիւ, Գերշ. Տ. Սուրբ Արքեպ. հետեւեալ հեռագիրը յղեց 23 - 9 - 1959 ին:

«Ձեր աստիճանի բարձրացման բարեբախտիկ առիւթով, հանգէլ ընդունի մեր ջերմագին շնորհաւորութիւններ եւ լաւագոյն մաղրանքներ յաջողութեան՝ Ձեր բարձր պաշտօնի կատարման մէջ»:

Յարգանմուն Խորհրդարանի Նախագահ Տօր. Մուսաճա Խալիճայի նոյն պաշտօնի մէջ վերբնութեան ատիւ, հետեւեալ հեռագիրը յղուեցաւ Գերշ. Տ. Սուրբ Արքեպիսկոպոսի կողմէ, 8 - 10 - 1959 ին:

«Խորհրդարանի իրեն Նախագահ Ձեր վերբնութեան ատիւ, մեր եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան կողմէ կը ներկայացնենք մեր անկեղծ շնորհաւորութիւններ եւ լաւագոյն մաղրանքներ յաջողութեան՝ Ձեր պատասխանատու պաշտօնի մէջ, որուն նպատակն է ծառայել երկրին, ընդ հովանեւ Նորին Վեհափառութիւն Մեծն Հիստէյն Թագաւորի»:

Ներկէն ալ ստացուեցան փոխադարձ շնորհակալութեան պաշտօնագրեր:

տե իմազակիրները նոր յարձակումի մը կը պատրաստուէին: Միայն ընդերկրեայ եկեղեցին, որ կը բաղկանար գետնադամբանէն և նախագաւիթէն, իր տեղը մնաց: Սրան իրան Տոմինիկեան Պարքարտ, որ երուսաղէմ այցելեց շուրջ զար մը վերջ, դայն գտած էր գրեթէ ճիշդ այսօրուան վիճակին մէջ:

(Շարունակելի)

Թրգմ. Լ. Ա. Ա.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Կիր. 6 Սեպտ. — Ը. օր Վերափոխման: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնատան երաշխաւոր Ս. Աստուածածին մատրան մէջ. Պատարագիչն էր Տաճարին Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Լեւոն Արշ. Արքեպիսկոպոս Բարողեց Գերշ. Տ. Շնորհք Եպս., մեկնարանելով Ս. Մարիամ Եղիպտացիի դարձին հետ կապուած աւանդութիւնը՝ որուն յիշատակին կառուցուած է երաշխաւոր Ս. Աստուածածնայ վերոյիշեալ Ս. Սեղանը: Սրբազանին քարոզը և Ս. Պատարագի արարողութիւնն մաս մը, մէկ ժամ տեւողութեամբ, ձայնասփռուեցաւ Յորդանանի Ռատիօկայանէն:

● Գշ. 8 Սեպտ. — Ս. Յովակիմայ եւ Աննայի տօնին առթիւ, ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ: Պատարագիչն էր Տաճարին Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրաման:

● Կիր. 13 Սեպտ. — Գիւլ Պօստի Ս. Աստուածածին: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Նորայր Եպս.ի զխաւորութեամբ, Միարան Հայրեր թափօրով իջան Գեթսեմանի ձորը, ուր մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ՝ Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ներսէս Վրդ.: Քարոզեց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը. «Ինչ որ կ'ուզես որ ուրիշներ քեզի ընեն՝ դու ալ անոնց այնպէս ըրէ՝ Աւետարանական սովորչէն պատգամին վրայ ծանախուի, ու յայտնելով թէ մարդկութիւնը շատ աւելի խաղաղ ու երջանիկ պիտի ըլլար եթէ կարենար աս աւածային այս պատգամը իրագործել: Ըսաւ թէ մեր համայնքային կեանքն ալ մեծագէտ պիտի բարոքէր եթէ կարենայինք մեր ընտանիքի անդամներուն նման մեր բոլոր ցեղակիցներուն ալ ընել միայն այն՝ ինչ որ ուրիշներ պիտի ուզէինք որ ընէին մեզի:

● Կիր. 20 Սեպտ. — Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ մատուցուած Ս. Պատարագի ընթացքին Գերշ. Տ. Շնորհք Եպս. քարոզեց, բնական ունենալով «Զի որ ըստ Աստուծոյն տրամութիւն է, ապաշխարութիւն ի փրկութիւն առանց զղջանալոյ գործէ. իսկ աշխարհի տրամութիւն մահ գործէ» (Բ. Կորնթ. Ի., 10), բացատրելով իմաստը «ըստ Աստուծոյ» և «ըստ աշխարհի» տրամութիւններուն, ու յայտնելով թէ Հ'արժեք երկաթօրէն տրամիլ նիւթին և այս աշխարհի հետ կապուած մեր կորուստներուն համար, որոնք կրնան մեր մահուան կամ Ֆիզիքական խանգարման պատճառ դառնալ: «Ըստ Աստուծոյ տրամութիւնը ապաշխարանքի և փրկութեան կ'առաջնորդէ:

● Գշ. 21 Սեպտ. — Իմունի Ս. Աստուածածին: Երէկ՝ նախատօնակը պաշտուած էր Մայր Տաճարին մէջ: Այս առաւօտ, Գերշ. Տ. Շնորհք Եպս.ի

զխաւորութեամբ, Միարան Հայրեր իջան Գեթսեմանի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար՝ ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ հանդիսաւորապէս պատարագեց և աւուր պատշաճի քարոզ մը խօսեցաւ Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը:

● Եր. 26 Սեպտ. — Խաչվերացի մեծահանգէս նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., որ, նախատօնակէն ետք, Ս. Խաչվերացի մատուցը Ս. Գլխաղի մատուռէն հանդիսաւորապէս փոխադրեց Աւագ Սեղան: Արարողութեանց աւարտին, Միարանութիւնը շարականի երգեցողութեամբ բարձրացաւ Պատրիարքարան:

— Գիշերակիւղի Գերշ. Սուրէն Սրբազանը նախագահեց նաև Մայր Տաճարին մէջ կատարուած «Եկեցե՛ք» և Հոգման կարգերուն:

● Կիր. 27 Սեպտ. — ՏՕՆ ՎԵՐԱԿԱՆՔ, ՍՐԲՈՑ ԽԱՉԻՆ: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագ՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց և օրուան տօնին շուրջ քարոզեց Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. Քէմհանան: Քարոզէն ետք, ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ հանգստեան հանդիսաւոր պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյս և ազգիս բարերարներ կարագետ և Գրիգոր Մեղրոնեան եղբայր հոգիներուն համար, նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Շնորհք Եպս.ի, իսկ Ս. Պատարագէն ետք, Միարանութիւն և Ժողովուրդը շարականի երգեցողութեամբ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Գերշ. Պատարագիչ Ս. Հայրը իր օրհնութիւնը տալէ ետք օրհնուած նշխարներ բաժնեց բոլորին:

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Խաչվերացի մեծահանգէս «Աղեղատան» նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Սուրէն Սրբազանի: Ներկայ էր Ժողովուրդի հոծ բազմութիւն:

● Բշ. 28 Սեպտ. — Յիւսէփ մեղեցոյ: Ի Ս. Գլխաղի մատուցուած Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հանդիսաւոր պաշտօն, նախ Տաճարին դաւիթը՝ անդ թաղուած Պատրիարքներու համար և ապա հին կրատան ու Զամ-Թաղի առժի. գերեզմանավայրերուն մէջ:

● Եր. 3 Հոկտ. — Է. օր Սաշի: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերնամատրան մէջ:

● Կիր. 4 Հոկտ. — Բարեկ. Վարդապ Ս. Սաշի պանոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Քարոզեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպս., անդրադառնալով անցնող եթէնեակին կատարուած Սաշի և Եկեղեցւոյ տօններուն: Ծանրացաւ «Աստուած սէր է» խօսքին վրայ ու յայտնեց թէ այդ սէրը գերապաշտեալ երևան եկաւ խաչին վրայ:

● Ուր. 9 Հոկտ. — Վաղուան տօնին նախատօնակը պաշտուեցաւ քաղաքի Ղպտոց Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Շնորհք Եպս. Գալուստեան:

● Եր. 10 Հոկտ. — Ս. Գեորգ զօրավարին: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ղպտոց Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ: Պատարա-

գեց Նոգշ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան: Քարո-
գեց Նոգշ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուկեան, ցոյց
տալով այն կերպերը՝ որոնցմով մարդ կրնայ յաղ-
թել Սատանային, աշխարհի և իր ցանկութիւն-
ներուն ու կիրքերուն, ու ծանրանալով «Երանի
է ձեզ յորմամ հալածեցեան ձեզ . . .» խօսքին
վրայ: Յոյց տուաւ օրուան Սուրբը իբրև տիպար
մը «աշխարհին յաղթածներէն» Ս. Պատարագէն
եւտք Միաբանութիւնը պատուաւորութեամբ Ղրդ-
տոց վանքի Նոգշ. Տեաչէն: Երթ ու դարձի թա-
փօրներուն նախագահեց Գերշ. Տ. Շնորհ Եպս.:

— Կէսօրէ վերջ, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. ի
գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «շրաշա-
փառով» մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար,
ուր պաշտօնեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու
վարագայ թաշի նախատեսակը՝ մեր վերնամաս-
րան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբ-
բանեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր
Տաճարէն ներս: Հանդիսացան էր Գերշ. Տ.
Շնորհ Եպս.:

● Կիր. 11 Հոկտ. — Տօն վարագայ Ս. Խաչին:
Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները
պաշտօնեցան Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վեր-
նամասրան մէջ: Ապա Գերշ. Տ. Նորայր Եպս.
Պողարեան մատոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պա-
տարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ և քա-
րոգեց՝ բնաբան ունենալով «Փայտ կենաց, որ
փոխանակ մահացու պտղոյն զՔրիստոս պտղա-
բերեցեր»:

● Եր. 17 Հոկտ. — Ս. 72 աւակերտացի Քրիստոսի:
Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի
ներքին զաւթի՝ Ս. Գէորգայ սեղանին վրայ:

● Կիր. 18 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատուց-
ուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, ուր քարոգեց Նոգշ.
Տ. Թորգոմ Վրդ., բնաբան ունենալով Քրիստոսի
երիքօփի կոյրին ուղղած հարցումը. «Ի՞նչ կ'ու-
ղես»: Ըսաւ թէ այս հարցումը կ'ուղղուի ամէն
օր մեզմէ իւրաքանչիւրին և ցոյց տուաւ թէ
ինչ պէտք է ըլլայ մեր պատասխանը անոր:

● Ուր. 23 Հոկտ. — Թարգմանչաց մեծահա-
ղէս նախատեսակը պաշտօնեցաւ ի Ս. Յակոբ:
Հանդիսացան էր Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս.:

● Եր. 24 Հոկտ. — Ս. Թարգմանչաց վարդապե-
տացի մերոց (Տօն ազգային եւ եկեղեցական): Օրուան
հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ
Սեղանին վրայ մատոյց, ըստ բնկաւեալ սովորու-
թեան, Ս. Աթոռոյս Կիւլպէնկեան Մատենադա-
րանի Տեսուչը՝ Նոգշ. Տ. Դաւիթ Արք. քարոգեց
Գերշ. Տ. Շնորհ Եպս., որ համառօտաւ անդրա-
դառնալէ ետք օրուան տօնելի սուրբերուն կեան-
քին ու անոնց կատարած շքեղ իրագործումնե-
րուն շուրջ, խօսեցաւ Միացեալ Ազգաց Կազմա-
կերպութեան ունեցած մարդկօգնու գործունէու-
թեան մասին: Քարոգէն ետք, Գերշ. Տ. Սուրէն
Արքեպս. ի նախագահութեամբ, կատարուեցաւ
Դոճաբանական Մաղթանք՝ յիշեալ Կազմակեր-
պութեան հիմնադրութեան 14րդ տարեդարձին
առթիւ: Իսկ Ս. Պատարագէն ետք, ըստ սովոր-
ութեան, կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հան-

դիսաւոր պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյս մեծանուն բարե-
բար Դպրատու Կիւլպէնկեանի և իր գերդաստանի
նշխեցեալներու հոգիներուն համար:

● Կիր. 25 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատուց-
ուեցաւ ի Ս. Յարութեան, մեր վերնամասրան
մէջ, ուր քարոգեց Նոգշ. Տ. Մաշտոց Վրդ. Բա-
րիլուսեան՝ «Ես եմ հացն կենաց» բնաբանով, և
ցոյց տուաւ թէ ինչպէս որ աշխարհիկ իշխանու-
թիւնները բոլորանուէր հպատակութիւն կը սպա-
սեն իրենց հպատակներէն, այնպէս ալ Քրիստոս
կ'ուղէ որ իրեն կրօնքին հետևորդներ լրիւ կեր-
պով գործադրեն իր պատուիրանները:

● Եր. 31 Հոկտ. — Ս. Նորից Աւետարանչաց առ-
նին առթիւ, ըստ սովորութեան Ս. Պատարագը
մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի զաւթին
վրայ բացուող Ս. Յովհ. Աւետարանչի հայապատ-
կան մատուան մէջ:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Բշ. 24 Օգոստ. — Կ. ա. ժամը 11ին, քաղա-
քիս Անգլիական Հիւպատոս Պր. Եանկ այցելեց
Պատրիարքարան և ընդունուեցաւ Գերշ. Տ. Տ.
Սուրէն և Շնորհ Սրբազաններու կողմէ:

● Եր. 29 Օգոստ. — Կ. ա. ժամը 8.30ին, Գերշ.
Տ. Սուրէն Արքեպս. և Նոգշ. Տ. Վազգէն Վրդ.
Կառավարչատուն երթալով ողջնեթ մաղթեցին
քաղաքիս վսեմ, Կառավարչին՝ Եւրոպա և Ամե-
րիկա օդափոխութեամբ իր մեկնումին առթիւ:

● Գշ. 1 Սեպտ. — Քաղաքիս վսեմ, Քաղա-
քապետ Ռաուհի Էլ-Խաթիպ, իր հետ ունենալով
Քաղաքապետարանի Կազմին ընտրութեան որպէս
թեկնածու մասնակցող ազգայինները, տեսակ-
ցութիւն մը ունեցաւ Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. ի
հետ ի Պատրիարքարան:

● Եշ. 3 Սեպտ. — Կ. ա. ժամը 10ին, քաղա-
քիս Անգլիական Եկեղեցւոյ պետ Գերշ. Տ. Մաք-
իմէս Արքեպս., ընկերակցութեամբ Հայր Էվը-
րիի, Անգլիայէն իր վերադարձին առթիւ այցի
եկաւ Պատրիարքարան:

● Եր. 5 Սեպտ. — Կ. ա. ժամը 10ին, Գերշ.
Տ. Շնորհ Եպս. և Նոգշ. Տ. Կորիւն Վրդ. փոխ
այցելութեան զացին Ղպտոց Նորընտիր Եպս. ին:

● Եր. 12 Սեպտ. — Կ. ա. ժամը 10ին, Գերշ.
Տ. Սուրէն Արքեպս. ընկերակցութեամբ Նոգշ.
Տ. Տ. Հայկասեր, Կորիւն և Կիրեղ վարդապետ-
ներու, Նոգշ. Տ. Դաւիթ Արք. ի և Տիար Կարպիս
Հինգլեանի, շնորհաւորութեան ցնաց քաղաքիս
նոր վերընտրուած Քաղաքապետ վսեմ, Ռաուհի
Էլ-Խաթիպի ի Քաղաքապետարան:

● Դշ. 16 Սեպտ. — Կ. վ. ժամը 5ին, Քաղա-
քապետարանի Կազմի հրահրին ընդառաջելով,
Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., Նոգշ. Տ. Դաւիթ Ա-
րքեպս. և Տիար Կ. Հինգլեան ներկայ գտնուեցան
Ամպասատոր պանդոկի մէջ, Լուսեռական Հա-
մայնքի պետ Տքթ. Յրանքիին ի պատիւ սարք-
ուած ճաշկերոյթին:

● ԵՂ. 17 Սեպտ. — Կ. ա. ժամը 10.45ին, յառնու Պատրիարքարանիս, Գերշ. Տ. Շնորհք Եպս., հետն ունենալով Շոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. և Տիար Նուսպար Արսէնեանը, այցելեց Առողջապահական Նախարար Ն. Վ. Տքթ. ձէմիլ Թիւթունիին՝ Առողջապահական գրասենեակին մէջ:

● Եր. 19 Սեպտ. — Քաղաքիս Լուսերական եկեղեցւոյ Ներկայացուցիչներուն և Օկոստա Վիքթորիա հիւանդանոցի տնօրէնութեան հրաւերին ընդառաջելով, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., Շոգշ. Տ. Դաւիթ Արդ. և Տիար Կարպիս Հինգիւնան Ներկայ եղան Տքթ. և ՏԳ. Ֆրանքլինի ի պատիւ տրուած ընդունելութեան՝ հիւանդանոցի սրահին մէջ:

● Կիր. 20 Սեպտ. — Ս. Երկրի Լուսերականներու Հնազանդական Հաստատութեան հրաւերին ընդառաջելով, պատմական սրբավայրերու մասին տրուած քանախօսական երեկոյթին Ներկայ եղաւ Շոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● ԵՂ. 24 Սեպտ. — Կ. ա. ժամը 11.30ին, Ա. առողջապահական Նախարար Ն. Վ. Տքթ. ձէմիլ Թիւթունիին իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքարանիս և ընդունուեց Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. ի կողմէ՝ Պատրիարքարանի մեծ դահլիճին մէջ, ուր Ներկայ էին Միաբանութեանս Գերշ. և Շոգշ. Հայրերը, ինչպէս նաև խումբ մը Երուսաղէմի ազգայիններէն: Կէս ժամ տևող սիրալիր խօսակցութենէ և հիւրասիրութենէ ետք, Վսեմ. Նախարարը մեկնեցաւ գոհունակ արտօմ:

● Եր. 26 Սեպտ. — Կ. ա. ժամը 11ին, քաղաքիս Լիբանանեան Նոր ընդհ. Հիւպատոսը իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքարանիս և ընդունուեցաւ Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. ի կողմէ:

● ԵՂ. 1 Հոկտ. — Առաւօտեան ժամը 7.30ին, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., ի գլուխ Միաբանութեան, բացումը կատարեց Ս. Թարգմանչաց Երկ. Վարժարանի 1959-60 դպրոցական տարեշրջանին:

— Կ. ա. ժամը 10ին, ի գլխաց Պատրիարքարանիս, Գերշ. Տ. Շնորհք Եպս., հետն ունենալով Շոգշ. Տ. Վազգէն Վրդ. և Ներկայ գտնուեցաւ Ամմանի մէջ, Ն. Վ. Հիւսէյն Թագաւորի Նախագահութեամբ կատարուած Ազգային Խորհրդարանի բացման նիստին:

● Եր. 3 Հոկտ. — Կէսօրին, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., հետն ունենալով Շոգշ. Տ. Վազգէն Վրդ. և Տիար Կ. Հինգիւնանը, բարիգալուստի զնաց քաղաքիս Վսեմ. Կառավարիչ Հասան Քէթիպի, արձակուրդէն իր վերադարձին առթիւ:

● Կիր. 4 Հոկտ. — Կէսօրէ վերջ, ձօժ կապեցեան և Ընկ. օգնուաւային և ծովային սպասարկութեան տնօրէնութեան հրաւերին ընդառաջելով, Շոգշ. Տ. Տ. Թորգոմ և Կիրեղ վարդապետներ և Տ. Դաւիթ Արդ. Ներկայ գտնուեցան ի պատիւ խումբ մը Ամբրիկացի զբոսաշրջ-

ջիկներու, Ամպասատոր պանդոկի մէջ տրուած ընդունելութեան:

● ԲՂ. 5 Հոկտ. — Առաւօտեան ժամը 7.30ին, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., ի գլուխ Միաբանութեան, բացումը կատարեց Ժառ. Վարժարանի և Ընծայարանի 1959-60 դպրոցական տարեշրջանին:

— Կէսօրէ վերջ, Տէր և ՏԳ. Անուար Նուսէյպիի հրաւերին ընդառաջելով, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., Շոգշ. Տ. Վազգէն Վրդ. և Տիար Կարպիս Հինգիւնան Ներկայ եղան ընդունելութեան մը՝ տրուած ի պատիւ Շէլլ Ընկերութեան Սիւրիոյ Ընդհ. Տնօրէն Պր. Ֆիլիփի և ՏԳ. Նինտիի, Օրիէնթ Հաուզի մէջ:

● ԴՂ. 7 Հոկտ. — Կ. ա. ժամը 11ին, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., Շոգշ. Տ. Վազգէն Վրդ. և Տիար Կ. Հինգիւնան Ժոխ այցելութեան զացին Լիբանանեան Նոր Ընդհ. Հիւպատոսին:

● ԲՂ. 12 Հոկտ. — Իրիկուան ժամը 6ին, քաղաքիս Անգլիկական Հիւպատոս Պր. Մարթին Եանկի կողմէ, ի պատիւ Նոր Ընդհ. Հիւպատոս Պր. Տ. Մ. Ուօլշի և իր տիկնոջ սարքուած ընդունելութեան Ներկայ եղան Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., Շոգշ. Տ. Վազգէն Վրդ. և Տիար Կարպիս Հինգիւնան:

● ԵՂ. 15 Հոկտ. — Յորդանանի Առողջապահական Նախարար Վսեմ. Տքթ. ձէմիլ Պէյ Թիւթունիի ի պատիւ Պատրիարքարանիս կողմէ սարքուած հաշկերոյթին Ներկայ գտնուեցան Քաղաքիս Վսեմ. Մութասարըֆը, հին և Նոր քաղաքներու Ոստիկանապետները, Վսեմ. Քաղաքապետը, Ընդհ. Դատախազը և այլ պաշտօնատարներ, ինչպէս նաև կարգ մը ազգայիններ:

● Ուր. 16 Հոկտ. — Կ. ա. ժամը 11ին, քաղաքիս Անգլիկական Նոր Ընդհ. Հիւպատոս Պր. Ուօլշ և Հիւպատոս Պր. Հարրըր այցելեցին Պատրիարքարան և ընդունուեցան Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. ի կարգ մը Միաբան Հայրերու կողմէ:

— Կէս ժամ ետք, Ն. Վ. Հիւսէյն Թագաւորի Զինուորական Խորհրդատու ձէնէրալ Սթրինլէնտ, ընկերակցութեամբ Տիար Յակոբ Մեկիքեանի, այցելեց Պատրիարքարան և ընդունուեցաւ ու հիւրասիրուեցաւ Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. ի կարգ մը Միաբան Հայրերու կողմէ:

— Կ. վ. ժամը 4ին, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս., հետն ունենալով Շոգշ. Տ. Տ. Հայկասեր, Կորիւն և Կիրեղ վարդապետները, մեկնեցաւ Ռեմէ (Խարաէլ), հանդիսապետելու և մասնակցելու Ս. Դէորդայ տնին առթիւ անդ կատարուելիք եկեղեցական հանդիսութեանց: Գերշ. Արքեպս. և Շոգշ. Տ. Տ. Հայկասեր և Կիրեղ վարդապետներ վերադարձան Կիրակի երեկոյ:

● Եր. 24 Հոկտ. — ՄԱԿԻ Հիմնարկութեան 14րդ տարեգարձին առթիւ, յանուն Պատրիարքարանիս, Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. շնորհաւորական հեռագիր մը յղեց յիշեալ Կաղմակերպութեան Ընդհ. Քարտուղարին ի նիւ Ետք:

ԵՐԿՈՒ ՀԱՄԵՐԳ

Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասը, զեկաւարտութեամբ Հոգշ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեանի, երկու Համերգ կազմակերպեց եւրոստղէմի և Ամմանի մէջ:

Առաջինը՝ 12 Սեպտ. 1959, Շարաթ գիշեր ժամը 7.45ին, քաղաքիս Շմիթ աղջկանց վարձարանի սրահին մէջ, մասնակցութեամբ Պէյրութէն Ս. Աթոռ ժամանած ծանօթ մեներգիչ Օր. Էլիզ Թաշճեանի: Հանդէսը կը հովանաւորէր եւրոստղէմի և Ս. Տեղեաց Կառավարիչ Նորին Վսեմ. Հասան էլ-Քէթիպ, որ սակայն եւրոպա մեկնած ըլլալով, զրկած էր իր փոխանորդը՝ Համաթ Պէկ Խալաֆ, նախագահելու հանդէսին: Ներկայ էր Միարանութիւնը, գլխաւորութեամբ Ս. Աթոռոյս Գործոց Ընդհ. Վարիչ Գերշ. Տ. Սուրէն Արքեպս. Քէմճահեանի, և ժողովուրդի ստուար բազմութեան, հայ թէ օտար:

Բացման խօսքը, Անգլերէն և Արաբերէն լեզուներով, կատարեց Պր. Եղիա Տիգրանեան:

Հանդէսին Յայտագիրը կը բազկանար հայ եկեղեցական և ժողովրդական խմբերգներէ և մեներգներէ, ինչպէս նաև արաբերէն և ալլաբոսական երգերէ՝ զորս մեներգեց Օր. Էլիզ Թաշճեան, շնորհալիօրէն մշակուած իր ձայնով հմայելով ներկայ ունկնդիրները: Երգերէն ու մանր, հանդիսականներու փափաքին վրայ, կրկնուեցան: Երգչախումբին և մեներգիչին կ'ընկերակցէր զաշնակահար Սիսակէն Լամա:

Հանդէսի աւարտին, Վսեմ. Համաթ Խալաֆ իր փափման խօսքով շնորհաւորեց բոլոր աւսուցիչները՝ որոնք մաս վերցուցած էին այս հանդէսի պատրաստութեան աշխատանքներուն մէջ, և փափաք յայտնեց որ զեղարուեստա-

կան նման ձեռնարկներ յաճախ կազմակերպուին ստուարելու համար քաղաքիս մշակութային վերելքին:

— Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասը նոյն ամսուն մէջ իր երկրորդ Համերգը տուաւ Ամմանի Սինէմա Պէսմէնի մէջ, 19 Սեպտ. 1959, Շարաթ գիշեր ժամը 8ին, նախագահութեամբ ներքին Գործոց նախարար Նորին Վսեմութիւն Սաաֆի էլ-Միրզայի, մասնակցութեամբ մեներգիչ Օր. Էլիզ Թաշճեանի, սփրանս Քաշաթուրա, Պէյրութէն, և զաշնակի վրայ բնակեցութեամբ Սիսակէն Լամայի: Յայտագրին մէջ քանի մը կոտորներ նուագեց Յորդանանեան Բանակի նուագախումբը: Բազմաթիւ արար և եւրոպացի ներկայներ մեծապէս զոհմուտն ծանօթանալով հայ երաժշտութեան և խանդավառուելով մեներգիչ օրիորդին եւրոպական և արաբական երգերէն, մանաւանդ Նորին Վեհ. Հիւսէյն Թագաւորին նուիրուած երգէն՝ որ ամենէն վերջը երգուեցաւ մեներգիչէն, երգչախումբին, զաշնակահարին և նուագախումբին մասնակցութեամբ:

Հայ եկեղեցական և ժողովրդական երգերը բնորոշած էին Կոմիտաս վարդապետի, Մահար Եկմալեանի, Ալ. Տոլուխանեանի, Կ. Յարութիւնեանի, Ա. Մեսսամենցի, Ա. Պատմագրեանի, Գ. Ալեմշահի և Հ. Պերպէրեանի զաշնաւորումներէն: Բացման խօսքը կատարեց Պր. Եղիա Տիգրանեան, Անգլերէն և Արաբերէն լեզուներով, իսկ Հոգշ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան, Անգլերէն լեզուով, հակիրճ ծանօթութիւն տուաւ Հայ երաժշտութեան և Յայտագրին մէջ զրուած երգերուն մասին:

«ՍԻՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄՍՏԵՆԱԳՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՍՍԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

LA PHYSIOLOGIE, L'HYGIENE ET LA BIBLE - Doct. George Khayigian (donor).
HISTOIRE DE L'ARMENIE ET DU PEUPLE ARMENIEN - H. Thorossian. Présentée
par la Fondation C. S. Gulbenkian.

THE ROLE OF ARMENIA IN HISTORY - Bishop Terenig Poladian (donor). Calcutta,
[1958].

The American Library, Amman, presents the following:—

THE QUARTERLY OF THE DEPT. OF ANTIQUITIES IN PALESTINE (1931-1950)

— (11 volumes) and 15 other volumes in English.

BRITISH PETROLEUM EQUIPMENT - 1957/1958 Edition. London.

BUILD UP YOUR ENGLISH - A. J. Glover. (Stencilled in Jerusalem, 1958).

INT. BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT - 13th Annual Report [(1957/58).
 INT. FINANCE CORPORATION - 2nd Annual Report (1957/58).
 CONSECRATION OF THE ARMENIAN CHURCH OF THE HOLY MARTYRS - [Sept. 1958].
 The Armenian General Benevolent Union presents: -

a) THE ARMENIAN-AMERICAN WRITER - Nona Balakian.

[lopment.

b) BYZANTIUM, Its Triumphs & Tragedy - René Guerdan.

ECONOMIC DEVELOPMENT INSTITUTE - Int. Bank for Reconstruction and Deve-
 JOSEPH MAMOUR - Statement No. 2. Presented by Fr. Joseph Mamour (author).
 AN HISTORICAL SKETCH OF THE ARMENIAN YOUTH OF AMERICA (1933-58)

- K. Merton Bozoian. Boston, 1958. Pages 104.

ADDRESS - By Robert L. Garner, to the Second Annual Meeting of the Board of
 Governors of the Int. Finance Corporation. New Delhi, India, 1958. Pages 13.

OBERLIN REPORTS (The nature of the Unity we seek) - St. Louis, Mo. 1958.

THE MODERN FLAT - F. R. S. Yorke & Frederick Gilbert. London, 1937.

THE FORTY DAYS OF MUSA DAGH - Franz Werfel. New York, 1934. Նուէր Տ.

Լեւոն Արզ. Արշէլեանէ:

Պէշրուած է. Անուշաւան Սիմոնեան կը նուիրէ իր գործերէն հետեւեալները. -

THE MODERN ENGLISH READER - Step I-III և նոյնը՝ Book I-III.

Ստեփան Գըլըճեան կը նուիրէ Լեւոն Մեսրոպի 6 հատորները, Աղէտէն Վերապրողներու

երկու հատորները և Հնգապարտեան Յիսուսակարան Սամարիոյ Ս. Գեորգ Եկեղեցւոյ:

Թննուկ Ծաղիկներ - Յովսէփ Դէորգեան (նուիրատու): Լոս Անճէլըս, 1958, էջ 199:

Բարի Եկար Սեր - Վարդան Կոմիկեան: Նուէր Տրդրան Պաշեանէ: Իսթանպուլ, 1958:

Համայնագաւթեր Հանրապետական Շրջանի Իսրայուլահայ Գրականութեան - Հրատ.

Արամեան Սանուց Միութեան: Նուէր ըստ նախորդին: Իսթանպուլ, 1957:

Սանմանապուլիս (Քերթուածներ) - Յակոբ Նորունի (նուիրատու): Պէշրուած, 1959, էջ 83:

Օրացոյց (1959) Ս. Փրկիչ Հիւանդանոցի Հայոց, Իսթանպուլ:

Օրացոյց (1959) Ս. Աթոռոյս Երուսաղէմի: Հրատ. և Նուէր Ս. Յակոբեանց Տպարանին:

Օրացոյց (1958) «Նոր Կեանք»-ի: Նուէր «Նոր Կեանք»-էն:

Օրացոյց (1959) Կաթողիկոսութեան Հայոց Կիլիկիոյ: Նուէր Սմբատ Արզ. Լափաճեանէ:

Ասուածաւանդական ձաւու Ընթերցումներ (ԺԴ. Տարի, 1958) - Նուէր ըստ նախորդին:

Ասուածաւանդական ձաւու Ընթերցումներ (ԺԵ. Տարի, 1959) - Նուէր ըստ նախորդին:

Ծաղիկաւաղ Ընթեր Բերրումներու - Մատենաշար «Մշակ»: Նուէր Ս. Համպրեանէն և

Յ. Կէօճէլիգեանէն: Պէշրուած, 1958, էջ 109: [րուած, 1958, էջ 684:

Հայաստանի Հանրապետութիւն (Բ. Տպագրութիւն) - Սիմոն Վրացեան (նուիրատու): Պէշ-

Յուլակ Զեռագրաց Անկիւրիոյ Կարմիր Վանուց և Շրջակայից - Բարգէն Կթղ. Կիւլէ-

սէրեան: Նուէր Կիւլ. Կաթողիկոսութենէն: Անթիլիաս, 1957, էջ 1518 (երկուսն):

Դաւիթ Արզ. Սահակեան կը նուիրէ 5 Անգլերէն, 5 Սպաներէն և 1 Ֆրանսերէն գիրքեր:

Կարբը - Վահէ Բաշա: Թարգմ. Աղէն Փափազեան: Նուէր «Անդաստան»-էն: Փարիզ,

Դիք Մեմուաւի - Լեւոն Վարդան (նուիրատու): Պէշրուած, 1959, էջ 122: [1958:

Ստեփաննոս Սիւնեցի - Մեսրոպ Վրդ. Գ. Գրիգորեան (նուիրատու): Պէշրուած, 1958, էջ 79:

Խոնարհները - Յ. Օշական: Նուէր Յ. Օշականի աշակերտներէն: Պէշրուած, 1958, էջ 368:

Թերթիս Կիրակոսեայ Թիւր - Շահան Շահնուր: Նուէր Հրատարակիչ Գր. Քէօզէեանէ:

Պէշրուած, 1958, էջ 150:

Խոմբին Հեռ (Հաւատքի Կայծեր) - Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան: Մատենաշար Գ. Կիւլ-

պէնկեան Հիմնարկի. Թիւ 1, Նուէր Ս. Աթոռոյ Տպ. էն, Երուսաղէմ, 1958, էջ 143:

Հայ Ուխտաւոր (Պատկերազարդ Ուղեցոյց Ս. Տեղեաց) - Հրատ. և Նուէր Ս. Յակոբեանց

Տպարանին, Երուսաղէմ, 1958, էջ 142: [րուած, 1959, էջ 316:

Պատմութիւն Հին Հայ Դաստիարակութեան - Վերջ. Եղիա Բաշունի (նուիրատու): Պէշ-

ճրակ (Դիրք Ա., Բ. Տպագրութիւն) - Ա. Ա. Պետրիկեան: Նիւ Եմք, 1958:

Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Տեսչութիւնը կը նուիրէ Զարեհ Մեղքոնեանի Գործնական Քերականութիւն Արդի Հայերէն Լեզուի երեք հատորները։

Համապատասխան Յուլյան Կալէնդարին - Վեր. Ա. Ս. Տարագճեան (նուիրատու)։

Քասերազիբ (Բ. Հատոր)։ Նուէր ըստ նախորդին։

Քե ինչպէս Հուանդանին Աղջիկը Բերդաֆաղաֆ Հարս Տարին - Իմէ Պէկեան (նուիրատու)։

Յիւլյան 1958։ էջ 304։

Հասկաֆաղ - Փրօֆ. Տ. Կ. Լիւլէճեանի Գրական Վաստակը և 1915ի Բանտի Յուշերը։

Նուէր Արա Տ. Լիւլէճեանէ։ Յրէզնօ, 1955։ էջ 691։

Հայոց Դժոխքը եւ Թամարգան - Մ. Յակոբ Մ. Մատաղճեան։ Նուէր Թորոս Մատաղճեանէ։ (Մեքենագրուած 1959ին)։ [տան, Պէյրութ, 1958։ էջ 47։

Մաղկեփունջ Բարոյալից Պատմութիւններ (Պրակ Է.) - Հրատ. և Նուէր Նուպար Գրանցուեցի եւ Խոնքեր - Մարկոս Տէր Մարկոսեան (նուիրատու)։ Յրէզնօ, 1958։ էջ 209։

Համառօտ Մեկնութիւն Սրբոյ Պատարագի - (Մեքենագրուած Երուսաղէմ՝ 1959ին)։

Իշխատ Ապտըլ Մէլիք կը նուիրէ 17 Արաբերէն գիրքեր։ [1957։ էջ 119։

Կեանքը Ինչպէս Որ է - Դրիգոր Զօհրապ։ Հրատ. և Նուէր Կ. Տօնիկեան Գրատան, Պէյրութ, 1959։

Հայուն Տարեցոյցը (Ժ. Տարի, 1959) - Վարդան Քհ. Ժամկոչեան (նւրատու)։ Փարիզ։ էջ Փոքր Հայքի Յիւստակներ - Ս. Սապահ-Դիւլեան։ Պէյրութ, 1956։ [159։

1500ամեակի Խոնքեր (451-1951) - Յակոբ Մարթանեան (նւրատու)։ Իսթանպուլ, 1951։

Ալլիօնի Պարսկէն - Թրգմ. Յակոբ Մարթանեան (նւրատու)։ Սոֆիա, 1929։ էջ 54։

Սպիտակ Շուաններու Երկիրը - Կրիկորի Բէթքօֆ։ Նուէր Տքթ. Կէորգեանէ։ Իսթանպուլ, 1946։ էջ 119։

Շիրակ Երգարան (Ե. Տպագրութ)։ Պէյրութ, 1959։ էջ 158։ [պուլ, 1946։ էջ 119։

Առաջնորդ Զուլցաբուրեան, Նամակագրութեան եւ Քերականութեան Հայերէն-Անգլերէն Լեզուի - Նուէր Հրայր Ղազարեանէ։ Իսթանպուլ, 1924։ էջ 238։

Սեւ Օրագիր - Մարտիրոս Սասունցի (նուիրատու)։ Պէյրութ, 1957։ էջ 291։

Ուօշթաուրը Սըսայէթին (Պէյրութ) կը նուիրէ։ -

ա) Թապաւուրեան Այս Բարի Լուր։ բ) Աստուած ձեմարիս Թող Ըլլայ։

գ) Այս կը Նշանակէ Յաւիտեանական Կեանք։

Լեոնաւթարի Դոյամարսը - Տքթ. Գարեգին Երէցեան (նւրատու)։ Պէյրութ, 1959։ էջ 270։

(Շարունակելի)

Լոյս Տեսաւ

ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

Ժ Ա Մ Ա Գ Ի Ր Ք

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

(Փոքրածաւալ)

Ընտրել կազմ եւ մամուր տպագրութիւն, էջ՝ 636: Գին՝ 350 ֆիլս կամ 7 շիլին:

تصدرها - بطريكية الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المسؤول - صاحب النياقة الاسقف هايكازون أبراهيميان
سبتمبر - أكتوبر ١٩٥٩
تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس
العدد ٩ - ١٠

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
Editor - Bishop Haigazoun Abrahamian. Armenian Convent, Jerusalem.
Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

Հայկական ուսումներու յառաջդիմութեան օժանդակելու նպատակով, Գալուստ Կիւլպենկեան Հիմնարկութիւնը հաստատեալ է Մատենաշար մը՝ «Հայկական Մատենաշար Գալուստ Կիւլպենկեան Հիմնարկութեան»:

Այս Մատենաշարին մէջ լոյս կը տեսնեն, ընդհանուր առմամբ, հայ մշակոյթին եւ հայ բազմակրթութեան վերաբերեալ ուսումնասիրութիւններ եւ մասնաւորաբար հայերէն լեզուին, Հայոց պատմութեան եւ հայ գրականութեան մասին երկասիրութիւններ, կառելու համարուած հայագիտական գործերու քարգմանութիւններ հայերէնէ օտար լեզուներու կամ օտար լեզուներէ հայերէնի: Մատենաշարը կը հրատարակէ նաեւ անհիպ հին բնագիրներ կամ կը վերհրատարակէ ապառած եւ անվիճելի արժեք ներկայացնող գործեր:

Այս շարքին մէջ մօտ տեսնենք կը հրատարակուի Պետրոս Գի Սարգիս Գիլանենցի ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ (18րդ դար), գրուած Զուլայի բարբառով եւ անգլերէնի քարգմանուած բժիշկ Ք. Օ. Մինասեանի կողմէ, Փրոֆ. Լ. Լոբաւի յառաջաբանով եւ նորագրութիւններով:

Իւ կարգին լոյս կը տեսնէ նաեւ ակադեմական Փրոֆ. Յակոբ Մանանդեանի ՏԻԳՐԱՆ Բ. ԵՒ ՀՈՒՍԸ, Ֆրանսերէնի քարգմանուած Պր. Հր. Թորոսեանի կողմէ:

Մատենաշարը պիտի հրատարակէ նոյնպէս Վիեննայի Զեռագիրներու ցուցակը՝ զոր պատրաստած է Հ. Համազասպ Ոսկեան, եւ որ աւելի քան երեսուն տարիներէ ի վեր անհիպ մնացած է, ինչպէս նաեւ Կալիսթենեսի «Վարդ Աղեփանդի»ն, Հ. Ներսէս Ակինեանի աշխատասիրութեամբ:

Հիմնարկութիւնը գնած է, հրատարակութեան համար, Փրոֆ. ԺողէՅ Քարսքի ԿԻՒԼԿԵԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԲԱՌԱՐԱՆԻՆ մեծածաւալ ձեռագիրը:

Բացի իր սեպհական Մատենաշարին մէջ լոյս տեսնող գործերէն, Հիմնարկութիւնը կ'աջակցի նաեւ հայագիտութեան վերաբերեալ կառելու ուրիշ գործերու հրատարակութեան: Այսպէս է որ 500.000 Ֆրանկի նպաստով մը մասնակցած է ողբացեալ Հ. Լուի Մարիէի եԶՆԻԿի բնագրին եւ Ֆրանսերէն քարգմանութեան եւ լուսաբանութեան հրատարակութեան, որ լոյս պիտի տեսնէ ՓԱԹՐՈՒՄԻՍ ՕՐԻԷՆԹԱԼԻՍԻ հաւաքածոյին մէջ:

Հիմնարկութիւնը երեք տարուան համար տարեկան 500 անգլ. ոսկիի յատկացում մը կատարած է հայագիտական պարբերաբեր ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՐԵԱՅԻ, անոր ծաւալը ընդարձակելու եւ նոր աշխատակիցներու մասնակցութիւնը ապահովելու համար:

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Լիզպոն, 14 Սեպտեմբեր 1959

Ամերիկայէն՝ Տիար Սարգիս Գոլոմպոսեան կը նուիրէ 1.650 ժիլս վասն քարգաւանման ՍԻՈՆ-ի: — Մեր զգացումը շնորհակալութիւնները յարգելի նուիրաժողովին:

Վարչութիւն ՍԻՈՆ-ի

The Role of Armenia in History, պատրաստեց՝ Գերենիկ Եպս. Փոլասեան, Բ. զապր. երուսաղեմ, 1959, էջ՝ 35: Գին՝ 3 Շիլլին:

ՊԵՏԶՈՎԷՆԻ ԻՆՆԸ ՀԱՄԱՆՈՒԱԳՆԵՐԸ — Անգլերէնէ քարգմ. Մովսէս Յովսէփեան: Տպ. երուսաղեմ, 1959, էջ՝ 78: Գին՝ 3 Շիլլին: